www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

ANKARA SCIENCE UNIVERSITY

Research Article /Araştırma Makalesi

The Latinization Of The Byzantine Economy During The Komnenian Period: Commercial Privileges, Mediterranean Hegemony, And Economic Dependency (1081-1204)

Komnenos Döneminde Bizans Ekonomisinin Latinleşmesi: Ticari Ayrıcalıklar, Akdeniz Hâkimiyeti Ve Ekonomik Bağımlılık (1081-1204)

Fatma Çapan[*] - Sezgin Güçlüay[**]

Abstract: From the second half of the eleventh century onward, the Byzantine Empire began to be threatened by the Seljuks in the east and by the Normans, Hungarians, and Pechenegs in the west. Within the same century, the Empire experienced a profound economic and social crisis in addition to political and military problems, bringing it to the brink of complete collapse. Consequently, when Emperor Alexios I Komnenos (1081-1118) ascended the throne in 1081, he inherited an empire whose army had disintegrated and whose economy was in decline. Following the Battle of Manzikert in 1071, the Byzantine Empire suffered territorial losses in Anatolia and effectively collapsed. In an effort to restore the empire, Emperor Alexios I Komnenos granted commercial privileges to the Republic of Venice in 1082 as part of his attempts to reorganize the state. These privileges marked the beginning of a structural transformation in the Byzantine economy. Although they provided short-term relief to the Byzantine economy, in the long run they proved detrimental. With the extension of these privileges to Pisa in 1111 and to Genoa in 1155, competition among Latin merchants liberalized the Mediterranean market, and as a result, the Byzantine Empire to completely lose control over its commercial revenues. Consequently, the economy became dependent on the Latin city-states within the Mediterranean trade network, and Latin merchants came to dominate commercial life. This situation both harmed the local inhabitants of the Byzantine Empire and provoked their resentment toward the central authority. As a result of these reactions and the conflicts between Latin merchants and the local population, the political authority was placed in a highly precarious position. Ultimately, the steadily increasing Latin influence over Byzantine trade, together with Byzantium's loss of dominance in the Mediterranean, became one of the most important factors determining the fate of the Byzantine Empire on the road to 1204.

Keywords: Komnenos Dynasty, Byzantine Economy, Latinization, Mediterranean Trade, Venetian Privileg.

[*] Corresponding Author: Assoc. Prof. Dr., Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History
Sorumlu Yazar: Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ORCİD https://orcid.org/0000-0002-8682-4179
capan@gantep.edu.tr
[**] Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History
Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
ORCİD https://orcid.org/0000-0002-1826-6371
sgucluay@firat.edu.tr

Cite as/ Atıf: Çapan, F. & Güçlüay, S. (2026). The Latinization of the Byzantine economy during the Komnenian period: Commercial privileges, Mediterranean hegemony, and economic dependency (1081-1204) / Komnenos döneminde Bizans ekonomisinin Latinleşmesi: Ticari ayrıcalıklar, Akdeniz hâkimiyeti ve ekonomik bağımlılık (1081-1204). *Turkish Studies*, *21*(Ö1), 947-994. [Special Issue Dedicated to Prof. Dr. Mahmut Özer]. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.89581
Received/Geliş: 30 Jaanuary/Ocak 2026
Accepted/Kabul: 15 September/Eylül 2026
Published/Yayın: 20 September/Eylül 2026

Checked by plagiarism software

CC BY NC

Öz: XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans İmparatorluğu doğuda Selçuklular, batıda Normanlar, Macarlar, Peçenekler tarafından tehdit edilmeye başlamıştır. Aynı yüzyıl içerisinde siyasi ve askeri sorunların yanı sıra derin bir ekonomik ve toplumsal kriz yaşayan İmparatorluk tam bir çöküşün eşiğine gelmiştir. Dolayısıyla 1081 yılında tahta çıkan imparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) ordusu dağılmış, ekonomisi bozulmuş bir imparatorluk devralmıştır. 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'da toprak kayıplarına uğrayarak fiilen çöken Bizans İmparatorluğu'nu canlandırmak isteyen İmparator I. Aleksios Komnenos'un devleti yeniden toparlama çabaları kapsamında 1082 yılında Venedik Cumhuriyeti'ne tanıdığı ticari ayrıcalıklar, Bizans ekonomisinde yapısal bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Ancak kısa zamanda Bizans ekonomisine bir rahatlama sağlayan bu ayrıcalıklar uzun vadede Bizans ekonomisine zarar vermiştir. Bu ayrıcalıkların 1111 yılında Pisa'ya, 1155 yılında Ceneviz'e verilmesiyle birlikte Latin tüccarların rekabeti üzerinden Akdeniz pazarı liberalleşmiş ve Bizans İmparatorluğu ticaret gelirleri üzerindeki denetimini tamamen kaybetmiştir. Dolayısıyla ekonomi Akdeniz ticaret ağında Latin şehir devletlerine bağımlı hale gelirken Latin tüccarlar ticari hayatta ön plana çıkmıştır. Bu Bizans İmparatorluğu'nun yerel sakinlerine hem zarar vermiş hem de onların merkezi otoriteye karşı tepkisine neden olmuştur. Bu tepkiler nedeniyle Latin tüccarlar ile yerli halk arasındaki çekişmeler nedeniyle siyasi otorite de oldukça zor durumda kalmıştır. Nihayetinde Bizans ticaretindeki günden güne artan Latin tesiri, Bizans'ın Akdeniz'deki hakimiyetini kaybetmesi ve 1204'e giden yolda Bizans İmparatorluğu'nun kaderini belirleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Komnenos Hanedanı, Bizans Ekonomisi, Latinleşme, Akdeniz Ticareti, Venedik Ayrıcalıkları.

Structured Abstract:

This study aims to address a gap in the existing literature by examining the transformation of the Byzantine economy during the Komnenian Dynasty (1081-1204) within the framework of the concept of economic Latinisation. Although Byzantine historiography has frequently analysed the effects of the commercial privileges granted by the Byzantine Empire to the Italian maritime city-states of Venice, Pisa, and Genoa during the eleventh and twelfth centuries, relatively few studies have comprehensively examined the relationship between the process of economic Latinisation that emerged in the long term and the resulting economic dependency. In this context, the research highlights the impact of the system of commercial privileges initiated with the Venetian Chrysobull of 1082 and later expanded through concessions granted to Pisa and Genoa on Byzantine fiscal sovereignty, naval power, domestic production, and Mediterranean trade. The study is significant in demonstrating that the process leading to the Latin conquest of Constantinople in 1204 was shaped not only by military and political developments but also by the institutionalisation of economic dependency. In this respect, the research offers a new perspective to the literature on the role of Komnenian policies in the economic and political transformation of the Byzantine Empire.

The study was developed through the collection and analysis of information derived from both contemporary chronicles and modern scholarly sources, complemented by interpretations based on a holistic examination of the interactions between historical events. A qualitative research approach was adopted during the data collection process, with document analysis serving as the primary methodological tool. The dataset consists of Byzantine chronicles, particularly Anna Komnene's Alexiad, Niketas Choniates' Historia, and John Kinnamos' Histories, as well as imperial decrees (chrysobulls) concerning the commercial privileges granted to Venice in 1082, Pisa in 1111, and Genoa in 1155, together with major academic studies published in the field of Byzantine economic history. In total, the study examines three principal chronicles, three commercial privilege documents, and a substantial body of secondary literature relevant to the subject. In the first stage of the research, the economic and political crises of the period between 1025 and 1081 were evaluated within their historical context. In the second stage, the Komnenian reforms and the commercial privileges granted to the Latin maritime city-states were analysed. In the final stage, the effects of these privileges on the fiscal structure, trade revenues, naval power, domestic production, and social organisation were interpreted through the use of thematic analysis techniques.

The findings of the study indicate that the process of economic Latinisation during the Komnenian period unfolded in four distinct stages as a consequence of the policies pursued by the Komnenian rulers. In the first stage, the Venetian Chrysobull of 1082 granted Venetian merchants exemptions from customs duties, the right to engage in free trade, and a designated commercial quarter in Constantinople, thereby creating a privileged Latin merchant class within the Byzantine trading system. In the second stage, the extension of similar privileges to Pisa in 1111 and Genoa in 1155 led to a significant increase in the number of Latin commercial colonies operating in Byzantine ports. As a result, these measures substantially weakened the Byzantine Empire's control over Mediterranean trade. In the third stage, the economic dominance of Latin merchants reduced the competitiveness of local merchants and artisans, while a considerable share of commercial revenues came under the control of the Italian maritime republics. In the fourth stage, as a cumulative consequence of the preceding developments, Byzantium had, by the late twelfth century, lost much of its naval capacity, a substantial portion of its customs revenues, and its influential position within Mediterranean commerce. This economic transformation facilitated the emergence of a new aristocratic elite integrated into Latin trade networks, strengthened anti-Latin sentiment among the local population, and contributed to social unrest, including events such as the Massacre of the Latins in 1182. The study demonstrates that the Latin conquest of Constantinople in 1204 was not solely the result of military and political developments but also the culmination of a process of economic dependency that had evolved over more than a century.

The results of the study demonstrate that, although the Komnenian period in Byzantine history represented an era of reconstruction and recovery, it also marked a critical turning point in the institutionalisation of economic dependency. The system of commercial privileges, which began with the concessions granted to Venice in 1082 and was subsequently extended to Pisa and Genoa, alleviated the Empire's military and fiscal crises in the short term but ultimately weakened Byzantine economic sovereignty in the long run. The privileges accorded to the Italian maritime republics facilitated the diversion of commercial revenues beyond imperial control, contributed to the decline of domestic production, and eroded the financial resources of the state treasury. As a consequence, the Byzantine economy gradually lost

its production-orientated character and evolved into a structure increasingly dependent on consumption, imports, and Latin commercial networks. Having lost much of its productive capacity, the Empire also ceased to function as a leading and regulatory power in the Mediterranean, instead becoming a consumer market dominated by the Latin maritime city-states. Unlike approaches that interpret the Komnenian period primarily through the lenses of military achievements, administrative reforms, or diplomatic relations with the Latin West, this study evaluates the era from the perspective of economic Latinisation and dependency. In doing so, it offers a new interpretive framework for understanding both the transformation of Byzantium's role within the Mediterranean commercial system and the economic background of the developments that culminated in 1204. Furthermore, the research provides a conceptual foundation for future comparative studies focusing on the relationship between commercial privileges, economic dominance, and the role of states in the mediaeval Mediterranean world.

Keywords: Komnenos Dynasty, Byzantine Economy, Latinisation, Mediterranean Trade, Venetian Privileges.

ملخص منظم:

تهدف هذه الدراسة إلى سد فجوة في الأدبيات الحالية من خلال دراسة التحول الذي طرأ على الاقتصاد البيزنطي خلال عهد سلالة الكومنين (1081-1204) في إطار مفهوم «اللاتينية الاقتصادية». ورغم أن كتابة التاريخ البيزنطي قد حللت مرارًا الآثار المترتبة على الامتيازات التجارية التي منحتها الإمبراطورية البيزنطية للدول المدن البحرية الإيطالية، وهي البندقية وبيزا وجنوة، خلال القرنين الحادي عشر والثاني عشر، إلا أن عدد الدراسات التي بحثت بشكل شامل العلاقة بين عملية «اللاتينية الاقتصادية» التي ظهرت على المدى الطويل والتبعية الاقتصادية الناتجة عنها كان قليلًا نسبيًّا. وفي هذا السياق، يسلط هذا البحث الضوء على تأثير نظام الامتيازات التجارية الذي بدأ بـ«الكرسوبول البندقي» لعام 1082، ثم توسع لاحقًا من خلال الامتيازات الممنوحة لبيزا وجنوة، على السيادة المالية البيزنطية، والقوة البحرية، والإنتاج المحلي، والتجارة في البحر الأبيض المتوسط. وتكتسب هذه الدراسة أهمية كبيرة في إثبات أن العملية التي أدت إلى الغزو اللاتيني للقسطنطينية عام 1204 لم تتشكل فقط بفعل التطورات العسكرية والسياسية، بل أيضًا من خلال إضفاء الطابع المؤسسي على التبعية الاقتصادية. وفي هذا الصدد، تقدم الدراسة منظورًا جديدًا للأدبيات المتعلقة بدور سياسات أسرة كومنين في التحول الاقتصادي والسياسي للإمبراطورية البيزنطية.

وقد أُجريت الدراسة من خلال جمع وتحليل المعلومات المستمدة من كل من السجلات التاريخية المعاصرة والمصادر العلمية الحديثة، واستكملت بتفسيرات تستند إلى دراسة شاملة للتفاعلات بين الأحداث التاريخية. وتم اعتماد نهج بحثي نوعي خلال عملية جمع البيانات، حيث كان تحليل الوثائق هو الأداة المنهجية الأساسية. تتألف مجموعة البيانات من السجلات التاريخية لنيكيتاس تشونياتيس، وكتاب (Historia) «لأنّا كومنين، وكتاب «هيستوريا (Alexiad) «البيزنطية، ولا سيما كتاب «أليكسياد ليوحنا كيناموس، بالإضافة إلى المراسيم الإمبراطورية (الكريسوبول) المتعلقة بالامتيازات التجارية (Histories) «التاريخ» الممنوحة لمدينة البندقية عام 1082، وبيزا عام 1111، وجنوة عام 1155، إلى جانب الدراسات الأكاديمية الرئيسية المنشورة في مجال التاريخ الاقتصادي البيزنطي. وإجمالاً، تتناول الدراسة ثلاث سجلات تاريخية رئيسية، وثلاث وثائق امتيازات تجارية، ومجموعة كبيرة من الأدبيات الثانوية ذات الصلة بالموضوع. في المرحلة الأولى من البحث، تم تقييم الأزمات الاقتصادية والسياسية للفترة ما بين 1025 و1081 في سياقها التاريخي. وفي المرحلة الثانية، تم تحليل إصلاحات أسرة كومنين والامتيازات التجارية الممنوحة للدول المدن البحرية اللاتينية. وفي المرحلة النهائية، تم تفسير آثار هذه الامتيازات على الهيكل المالي، وإيرادات التجارة، والقوة البحرية، والإنتاج المحلي، والتنظيم الاجتماعي، وذلك باستخدام تقنيات التحليل الموضوعي.

تشير نتائج الدراسة إلى أن عملية «اللاتينية الاقتصادية» خلال الفترة الكومنينية تطورت على أربع مراحل متميزة كنتيجة للسياسات التي اتبعها الحكام الكومنينيون. في المرحلة الأولى، منح «الكريسوبول» الفينيسي الصادر عام 1082 التجار الفينيسيين إعفاءات من الرسوم الجمركية، والحق في ممارسة التجارة الحرة، وحيًّا تجاريًّا مخصصًا في القسطنطينية، مما أدى إلى تكوين طبقة تجارية لاتينية تتمتع بامتيازات ضمن النظام التجاري البيزنطي. في المرحلة الثانية، أدى توسيع نطاق الامتيازات المماثلة لتشمل بيزا عام 1111 وجنوة عام 1155 إلى زيادة كبيرة في عدد المستعمرات التجارية اللاتينية العاملة في الموانئ البيزنطية. ونتيجة لذلك، أضعفت هذه الإجراءات بشكل كبير سيطرة الإمبراطورية البيزنطية على التجارة في البحر الأبيض المتوسط. في المرحلة الثالثة، أدت الهيمنة الاقتصادية للتجار اللاتينيين إلى تقليص القدرة التنافسية للتجار والحرفيين المحليين، في حين أصبحت حصة كبيرة من العائدات التجارية تحت سيطرة الجمهوريات البحرية الإيطالية. وفي المرحلة الرابعة، وكنتيجة تراكمية للتطورات السابقة، كانت بيزنطة قد فقدت، بحلول أواخر القرن الثاني عشر، جزءًا كبيرًا من قدراتها البحرية، وجزءًا كبيرًا من عائداتها الجمركية، ومكانتها المؤثرة في التجارة المتوسطية. وقد سهّل هذا التحول الاقتصادي ظهور نخبة أرستقراطية جديدة مندمجة في شبكات التجارة اللاتينية، وعزز المشاعر المعادية للاتينيين بين السكان المحليين، وساهم في اضطرابات اجتماعية، بما في ذلك أحداث مثل مذبحة اللاتينيين عام 1182. وتُبيّن الدراسة أن الغزو اللاتيني للقسطنطينية عام 1204 لم يكن نتيجة للتطورات العسكرية والسياسية فحسب، بل كان أيضًا تتويجًا لعملية التبعية الاقتصادية التي تطورت على مدى أكثر من قرن.

تُظهر نتائج الدراسة أنه على الرغم من أن فترة الكومنين في التاريخ البيزنطي مثلت حقبة من إعادة البناء والانتعاش، إلا أنها شكلت أيضًا نقطة تحول حاسمة في إضفاء الطابع المؤسسي على التبعية الاقتصادية. فقد خفف نظام الامتيازات التجارية، الذي بدأ بالامتيازات الممنوحة لمدينة البندقية عام 1082 وامتد لاحقًا ليشمل مدينتي بيزا وجنوة، من حدة الأزمات العسكرية والمالية للإمبراطورية على المدى القصير، لكنه أدى في نهاية المطاف إلى إضعاف السيادة الاقتصادية البيزنطية على المدى الطويل. وقد سهّلت الامتيازات الممنوحة للجمهوريات البحرية الإيطالية تحويل الإيرادات التجارية بعيدًا عن سيطرة الإمبراطورية، وساهمت في تراجع الإنتاج المحلي، وأدت إلى تآكل الموارد المالية لخزانة الدولة. ونتيجة لذلك، فقد الاقتصاد البيزنطي تدريجيًا طابعه الموجه نحو الإنتاج وتطور إلى هيكل يعتمد بشكل متزايد على الاستهلاك والواردات والشبكات التجارية اللاتينية. وبعد أن فقدت الإمبراطورية جزءًا كبيرًا من قدرتها الإنتاجية، توقفت أيضًا عن العمل كقوة رائدة ومنظمة في البحر الأبيض المتوسط، لتصبح بدلاً من ذلك سوقًا استهلاكية تهيمن عليها الدول المدن البحرية اللاتينية. وعلى عكس المناهج التي تفسر فترة الكومنين بشكل أساسي من منظور الإنجازات العسكرية أو الإصلاحات الإدارية أو العلاقات الدبلوماسية مع الغرب اللاتيني، تقيّم هذه الدراسة تلك الحقبة من منظور «اللاتينية الاقتصادية» والتبعية. وبذلك، تقدم الدراسة إطارًا تفسيريًّا جديدًا لفهم كل من التحول الذي طرأ على دور بيزنطة ضمن النظام التجاري المتوسطي، والخلفية الاقتصادية للتطورات التي بلغت ذروتها في عام 1204. علاوة على ذلك، توفر هذه الدراسة أساسًا مفاهيميًّا للدراسات المقارنة المستقبلية التي تركز على العلاقة بين الامتيازات التجارية والهيمنة الاقتصادية ودور الدول في عالم البحر الأبيض المتوسط في العصور الوسطى.

الكلمات المفتاحية: سلالة كومنينوس، الاقتصاد البيزنطي، اللاتينية، التجارة المتوسطية، الامتيازات الفينيسية.

Résumé Structuré:

La présente étude vise à combler une lacune dans la littérature existante en examinant la transformation de l'économie byzantine sous la dynastie des Comnènes (1081-1204) dans le cadre du concept de « latinisation économique ». Bien que l'historiographie byzantine ait fréquemment analysé les effets des privilèges commerciaux accordés par l'Empire byzantin aux cités-États maritimes italiennes de Venise, Pise et Gênes au cours des XIe et XIIe siècles, relativement peu d'études ont examiné de manière exhaustive la relation entre le processus de latinisation économique qui s'est développé à long terme et la dépendance économique qui en a résulté. Dans ce contexte, la recherche met en lumière l'impact du système de privilèges commerciaux instauré par le chrysobulle vénitien de 1082, puis étendu par des concessions accordées à Pise et à Gênes, sur la souveraineté fiscale byzantine, la puissance navale, la production intérieure et le commerce méditerranéen. Cette étude est importante en ce qu'elle démontre que le processus ayant conduit à la conquête latine de Constantinople en 1204 a été façonné non seulement par des développements militaires et politiques, mais aussi par l'institutionnalisation de la dépendance économique. À cet égard, cette recherche apporte un nouvel éclairage à la littérature consacrée au rôle des politiques des Comnènes dans la transformation économique et politique de l'Empire byzantin.

Cette étude a été menée grâce à la collecte et à l'analyse d'informations issues à la fois de chroniques contemporaines et de sources savantes modernes, complétées par des interprétations fondées sur un examen global des interactions entre les événements historiques. Une approche de recherche qualitative a été adoptée lors du processus de collecte des données, l'analyse documentaire serving as the principal tool methodological. L'ensemble de données comprend des chroniques byzantines, notamment l'Alexiade d'Anne Comnène, l'Historia de Nicétas Choniates et les Histoires de Jean Kinnamos, ainsi que des décrets impériaux (chrysobules) relatifs aux privilèges commerciaux accordés à Venise en 1082, à Pise en 1111 et à Gênes en 1155, sans oublier les principales études universitaires publiées dans le domaine de l'histoire économique byzantine. Au total, l'étude examine trois chroniques principales, trois documents relatifs aux privilèges commerciaux et un corpus substantiel de littérature secondaire en rapport avec le sujet. Au cours de la première phase de la recherche, les crises économiques et politiques de la période comprise entre 1025 et 1081 ont été évaluées dans leur contexte historique. Au cours de la deuxième phase, les réformes des Comnènes et les privilèges commerciaux accordés aux cités-États maritimes latines ont été analysés. Au cours de la phase finale, les effets de ces privilèges sur la structure fiscale, les recettes commerciales, la puissance navale, la production intérieure et l'organisation sociale ont été interprétés à l'aide de techniques d'analyse thématique.

Les résultats de l'étude indiquent que le processus de latinisation économique sous la dynastie des Comnènes s'est déroulé en quatre étapes distinctes, en conséquence des politiques menées par les souverains comnènes. Au cours de la première étape, le chrysobulle vénitien de 1082 a accordé aux marchands vénitiens des exonérations de droits de douane, le droit de pratiquer le libre-échange et un quartier commercial réservé à Constantinople, créant ainsi une classe marchande latine privilégiée au sein du système commercial

byzantin. Au cours de la deuxième étape, l'extension de privilèges similaires à Pise en 1111 et à Gênes en 1155 a entraîné une augmentation significative du nombre de colonies commerciales latines opérant dans les ports byzantins. En conséquence, ces mesures ont considérablement affaibli le contrôle de l'Empire byzantin sur le commerce méditerranéen. Au cours de la troisième étape, la domination économique des marchands latins a réduit la compétitivité des marchands et artisans locaux, tandis qu'une part considérable des recettes commerciales passait sous le contrôle des républiques maritimes italiennes. Au cours de la quatrième étape, conséquence cumulative des développements précédents, Byzance avait, à la fin du XIIe siècle, perdu une grande partie de sa capacité navale, une part substantielle de ses recettes douanières et sa position influente au sein du commerce méditerranéen. Cette transformation économique a favorisé l'émergence d'une nouvelle élite aristocratique intégrée aux réseaux commerciaux latins, renforcé le sentiment anti-latin au sein de la population locale and contributed to social troubles, notably events such as the massacre of the Latins in 1182. L'étude démontre que la conquête latine de Constantinople en 1204 n'était pas uniquement le résultat d'évolutions militaires et politiques, mais aussi l'aboutissement d'un processus de dépendance économique qui s'était développé sur plus d'un siècle.

Les résultats de cette étude montrent que, bien que la période comnénienne de l'histoire byzantine ait représenté une ère de reconstruction et de relance, elle a également marqué un tournant décisif dans l'institutionnalisation de la dépendance économique. Le système de privilèges commerciaux, qui a débuté avec les concessions accordées à Venise en 1082 et s'est ensuite étendu à Pise et à Gênes, a atténué à court terme les crises militaires et fiscales de l'Empire but has ultimately weakened Byzantine economic sovereignty in the long term. Les privilèges accordés aux républiques maritimes italiennes ont facilité le détournement des recettes commerciales hors du contrôle impérial, contribué au déclin de la production intérieure et érodé les ressources financières du Trésor public. En conséquence, l'économie byzantine a progressivement perdu son caractère axé sur la production et a évolué vers une structure de plus en plus dépendante de la consommation, des importations et des réseaux commerciaux latins. Ayant perdu une grande partie de sa capacité de production, l'Empire cessa également de jouer son rôle de puissance dominante et régulatrice en Méditerranée, devenant à la place un marché de consommation dominé par les cités-États maritimes latines. Contrairement aux approches qui interprètent la période comnénienne principalement à travers le prisme des exploits militaires, des réformes administratives ou des relations diplomatiques avec l'Occident latin, cette étude évalue cette époque sous l'angle de la latinisisation économique et de la dépendance. Ce faisant, elle propose un nouveau cadre d'interprétation permettant de comprendre à la fois la transformation du rôle de Byzance au sein du système commercial méditerranéen et le contexte économique des événements qui ont abouti aux événements de 1204. En outre, cette recherche fournit une base conceptuelle pour de futures études comparatives axées sur la relation entre les privilèges commerciaux, la domination économique et le rôle des États dans le monde méditerranéen médiéval.

Mots-clés: dynastie des Comnènes, économie byzantine, latinisation, commerce méditerranéen, privilèges vénitiens.

Resumen Estructurado:

El presente estudio tiene por objeto colmar una laguna en la bibliografía existente mediante el análisis de la transformación de la economía bizantina durante la dinastía Comnena (1081-1204) en el marco del concepto de «latinización económica». Aunque la historiografía bizantina ha analizado con frecuencia los efectos de los privilegios comerciales concedidos por el Imperio bizantino a las ciudades-estado marítimas italianas de Venecia, Pisa y Génova durante los siglos XI y XII. Son relativamente pocos los estudios que han examinado de forma exhaustiva la relación entre el proceso de latinización económica que surgió a largo plazo y la dependencia económica resultante. En este contexto, la investigación pone de relieve el impacto que tuvo el sistema de privilegios comerciales —iniciado con el Crisóbulo veneciano de 1082 y ampliado posteriormente mediante concesiones otorgadas a Pisa y Génova— sobre la soberanía fiscal bizantina. También influyó en el poder naval, la producción interna y el comercio mediterráneo. El estudio reviste importancia al demostrar que el proceso que condujo a la conquista latina de Constantinopla en 1204 no solo estuvo determinado por acontecimientos militares y políticos, sino también por la institucionalización de la dependencia económica. En este sentido, la investigación ofrece una nueva perspectiva a la bibliografía sobre el papel de las políticas de los Comnenos en la transformación económica y política del Imperio bizantino.

El estudio se realizó recopilando y analizando información procedente tanto de crónicas contemporáneas como de fuentes académicas actuales, complementadas con interpretaciones basadas en un

examen integral de las interacciones entre los acontecimientos históricos. Durante el proceso de recopilación de datos se adoptó un enfoque de investigación cualitativo, utilizando el análisis documental como principal herramienta metodológica. El conjunto de datos está compuesto por crónicas bizantinas, en particular la *Alexiada* de Ana Comnena, la *Historia* de Nicetas Choniates y las *Historias* de Juan Kinnamos. También incluye decretos imperiales (crisobulos) relativos a los privilegios comerciales concedidos a Venecia en 1082, a Pisa en 1111 y a Génova en 1155. Además, incluye decretos imperiales (crisobulos) relativos a los privilegios comerciales concedidos a Venecia en 1082, a Pisa en 1111 y a Génova en 1155, junto con los principales estudios académicos publicados en el ámbito de la historia económica bizantina. En total, el estudio examina tres crónicas principales, tres documentos sobre privilegios comerciales y un corpus sustancial de bibliografía secundaria relevante para el tema. En la primera fase de la investigación, se evaluaron las crisis económicas y políticas del período comprendido entre 1025 y 1081 dentro de su contexto histórico. En la segunda fase, se analizaron las reformas comunes y los privilegios comerciales concedidos a las ciudades-estado marítimas latinas. En la fase final, se analizaron los efectos de estos privilegios en la estructura fiscal, los ingresos comerciales, el poder naval, la producción nacional y la organización social utilizando técnicas de análisis temático.

Los resultados del estudio indican que el proceso de latinización económica durante el período comneno se desarrolló en cuatro etapas distintas como consecuencia de las políticas aplicadas por los gobernantes comnenos. En la primera etapa, el Crisóbulo veneciano de 1082 concedió a los comerciantes de Venecia exenciones de aduanas, el derecho a dedicarse al libre tráfico y un barrio comercial designado en Constantinopla, creando así una clase mercantil latina privilegiada dentro del sistema comercial bizantino. En la segunda etapa, la extensión de privilegios similares a Pisa en 1111 y a Génova en 1155 provocó un aumento significativo del número de colonias comerciales latinas que operaban en los puertos bizantinos. Como resultado, estas medidas debilitaron sustancialmente el control del Imperio bizantino sobre el comercio mediterráneo. En la tercera etapa, el dominio económico de los comerciantes latinos redujo la competitividad de los comerciantes y artesanos locales, mientras que una parte considerable de los ingresos comerciales pasó a estar bajo el control de las repúblicas marítimas italianas. En la cuarta etapa, como consecuencia acumulativa de los acontecimientos anteriores, Bizancio había perdido, a finales del siglo XII, gran parte de su capacidad naval, una parte sustancial de sus ingresos aduaneros y su posición influyente en el comercio mediterráneo. Esta evolución económica favoreció el surgimiento de una nueva élite aristocrática integrada en las redes comerciales latinas, reforzó el sentimiento antilatino entre la población local y contribuyó al malestar social, con acontecimientos como la masacre de los latinos de 1182. El estudio demuestra que la conquista latina de Constantinopla en 1204 no fue únicamente el resultado de acontecimientos militares y políticos, sino también la culminación de un proceso de dependencia económica que se había desarrollado a lo largo de más de un siglo.

Los resultados del estudio muestran que, aunque el período común en la historia bizantina fue una época de reconstrucción y recuperación, también fue un momento clave en el establecimiento de la dependencia económica. El sistema de privilegios comerciales, que comenzó con las concesiones otorgadas a Venecia en 1082 y se extendió posteriormente a Pisa y Génova, alivió las crisis militares y fiscales del Imperio a corto plazo, pero, en última instancia, debilitó la soberanía económica bizantina a largo plazo. Los privilegios concedidos a las repúblicas marítimas italianas facilitaron el desvío de los ingresos comerciales fuera del control imperial, contribuyeron al declive de la producción nacional y erosionaron los recursos financieros del erario público. Como consecuencia, la economía bizantina perdió gradualmente su carácter orientado a la producción y evolucionó hacia una estructura cada vez más dependiente del consumo, las importaciones y las redes comerciales latinas. Al haber perdido considerable parte de su capacidad productiva, el Imperio también dejó de funcionar como potencia líder y reguladora en el Mediterráneo, convirtiéndose en cambio en un mercado de consumo dominado por las ciudades-estado marítimas latinas. A diferencia de otros enfoques que ven el período común principalmente por los logros militares, las reformas administrativas o las relaciones diplomáticas con el Occidente latino, este estudio analiza la época desde el punto de vista de la latinización económica y la dependencia. De este modo, ofrece un nuevo marco interpretativo para comprender tanto la transformación del papel de Bizancio dentro del sistema comercial mediterráneo como el trasfondo económico de los acontecimientos que culminaron en 1204. Además, la investigación ofrece una base teórica para futuros estudios que comparen la relación entre los privilegios comerciales, el poder económico y el papel de los Estados en el Mediterráneo medieval.

Palabras clave: dinastía Comneno, economía bizantina, latinización, comercio mediterráneo, privilegios venecianos.

结构化摘要：

本研究旨在通过在“经济拉丁化”概念的框架下考察科穆宁王朝（1081-1204年）时期拜占庭经济的转型，填补现有文献中的空白。尽管拜占庭史学界曾多次分析拜占庭帝国在十一、十二世纪授予威尼斯、比萨和热那亚等意大利海上城邦的商业特权所产生的影响，但很少有研究全面考察长期形成的“经济拉丁化”进程与由此产生的经济依赖性之间的关系。在此背景下，本研究重点探讨了始于1082年威尼斯《金玺诏书》、随后通过授予比萨和热那亚的特许权而扩展的商业特权体系，对拜占庭财政主权、海军力量、国内生产以及地中海贸易所产生的影响。本研究的重要意义在于，它证明了导致1204年拉丁人征服君士坦丁堡的过程，不仅受到军事和政治发展的影响，也受到经济从属关系制度化的影响。在这方面，本研究为关于科穆宁王朝政策在拜占庭帝国经济和政治转型中所起作用的文献提供了新的视角。

本研究通过收集和分析源自同时代编年史及现代学术文献的信息展开，并辅以对历史事件之间相互作用的整体性考察所形成的解读。在数据收集过程中采用了定性研究方法，以文献分析作为主要方法论工具。数据集包括拜占庭编年史——尤其是安娜·科穆宁的《亚历克西阿德》、尼基塔斯·霍尼亚特的《历史》以及约翰·金纳莫斯的《史记》——以及关于1082年授予威尼斯、1111年授予比萨、1155年授予热那亚的商业特权的帝国敕令（chrysobulls），此外还包括拜占庭经济史领域发表的主要学术研究。总体而言，本研究考察了三部主要编年史、三份商业特权文件，以及大量与该主题相关的二次文献。在研究的第一阶段，针对1025年至1081年间的经济与政治危机，结合其历史背景进行了评估。在第二阶段，对科穆宁王朝的改革以及授予拉丁海滨城邦的商业特权进行了分析。在最后阶段，通过运用主题分析技术，解读了这些特权对财政结构、贸易收入、海军力量、国内生产及社会组织的影响。

研究结果表明，科穆宁时期的经济拉丁化进程因科穆宁统治者推行的政策而分为四个截然不同的阶段。在第一阶段，1082年颁布的《威尼斯金玺诏书》授予威尼斯商人关税豁免权、自由贸易权以及君士坦丁堡内指定的商业区，从而在拜占庭贸易体系中形成了一个享有特权的拉丁商人阶层。在第二阶段，1111年和1155年分别向比萨和热那亚授予类似特权，导致在拜占庭港口运营的拉丁商人殖民地数量显著增加。结果，这些措施大大削弱了拜占庭帝国对地中海贸易的控制。在第三阶段，拉丁商人的经济主导地位削弱了当地商人和手工业者的竞争力，而相当一部分商业收入落入了意大利海上共和国的掌控之中。在第四阶段，作为此前发展态势的累积结果，到12世纪末，拜占庭已丧失了大部分海军力量、相当一部分关税收入，以及在地中海贸易中的影响力。这一经济转型促成了融入拉丁贸易网络的新贵族精英阶层的崛起，加剧了当地民众的反拉丁情绪，并导致了包括1182年“拉丁人大屠杀”在内的社会动荡。本研究表明，1204年拉丁人征服君士坦丁堡不仅是军事和政治发展的结果，也是一个持续了一个多世纪的经济依赖过程的顶点。

研究结果表明，尽管拜占庭历史上的科穆宁王朝时期代表了一个重建与复兴的时代，但也标志着经济依赖制度化进程中的关键转折点。这一始于1082年授予威尼斯的特权、随后扩展至比萨和热那亚的商业特权体系，虽然在短期内缓解了帝国的军事和财政危机，但从长远来看，最终削弱了拜占庭的经济主权。授予意大利海上共和国的特权，导致商业收入流向帝国控制范围之外，加剧了国内生产的衰退，并侵蚀了国库的财政资源。其结果是，拜占庭经济逐渐丧失了以生产为导向的特征，演变为一种日益依赖消费、进口以及拉丁商业网络的结构。随着生产能力的大幅丧失，拜占庭帝国也不再能作为地中海地区的领导者和监管者发挥作用，反而沦为由拉丁海事城邦主导的消费市场。与那些主要通过军事成就、行政改革或与拉丁西方外交关系等视角来解读科穆宁时期的研究方法不同，本研究从经济拉丁化和依赖性的角度对这一时期进行了评估。由此，本研究为理解拜占庭在地中海商业体系中的角色转变，以及最终导致1204年事件的经济背景，提供了一个新的解释框架。此外，本研究还为未来聚焦于商业特权、经济主导地位以及中世纪地中海世界中国家角色之间关系的比较研究，奠定了概念基础。

关键词： 科穆宁王朝、拜占庭经济、拉丁化、地中海贸易、威尼斯特权。

Структурированное Резюме:

Цель данного исследования — восполнить пробел в существующей литературе путем анализа трансформации византийской экономики в период правления династии Комнинов (1081–1204) в рамках концепции экономической латинизации. Хотя в византийской историографии нередко анализировались последствия торговых привилегий, предоставленных Византийской империей итальянским морским городам-государствам — Венеции, Пизе и Генуе — в XI и XII веках, относительно мало исследований всесторонне изучало взаимосвязь между процессом экономической латинизации, сформировавшимся в долгосрочной перспективе, и вытекающей из него экономической зависимостью. В этом контексте исследование подчеркивает влияние системы торговых привилегий, заложенной венецианским хрисобуллом 1082 года и впоследствии расширенной за счет концессий, предоставленных Пизе и Генуе, на византийский фискальный суверенитет, морскую мощь, внутреннее производство и торговлю в Средиземноморье. Значимость данного исследования заключается в том, что оно демонстрирует: процесс, приведший к латинскому завоеванию Константинополя в 1204 году, определялся не только военными и политическими событиями, но и институционализацией экономической зависимости. В этом отношении исследование предлагает новый взгляд на литературу, посвященную роли политики династии Комнинов в экономической и политической трансформации Византийской империи.

Исследование было проведено на основе сбора и анализа информации, полученной как из современных хроник, так и из современных научных источников, дополненной интерпретациями, основанными на комплексном изучении взаимосвязей между историческими событиями. В процессе сбора данных был применен качественный исследовательский подход, при этом основным методологическим инструментом послужил анализ документов. Массив данных состоит из византийских хроник, в частности «Алексиады» Анны Комнины, «Истории» Никета Хониата и «Историй» Иоанна Киннама, а также императорских указов (хризобуллей), касающихся торговых привилегий, предоставленных Венеции в 1082 году, Пизе в 1111 году и Генуе в 1155 году, наряду с основными научными работами, опубликованными в области экономической истории Византии. В целом в исследовании анализируются три основные хроники, три документа о торговых привилегиях и обширный массив вторичной литературы, имеющей отношение к данной теме. На первом этапе исследования экономические и политические кризисы периода с 1025 по 1081 год были оценены в их историческом контексте. На втором этапе были проанализированы реформы Комнинов и торговые привилегии, предоставленные латинским приморским городам-государствам. На заключительном этапе с помощью методов тематического анализа были интерпретированы последствия этих привилегий для фискальной структуры, торговых доходов, морской мощи, внутреннего производства и социальной организации.

Результаты исследования показывают, что процесс экономической латинизации в период правления Комнинов протекал в четырех четко различимых этапах как следствие политики, проводимой правителями из династии Комнинов. На первом этапе венецианский хрисобулл 1082 года предоставил венецианским купцам освобождение от таможенных пошлин, право на свободную торговлю и выделенный торговый квартал в Константинополе, создав тем самым привилегированный латинский купеческий класс в рамках византийской торговой системы. На втором этапе предоставление аналогичных привилегий Пизе в 1111 году и Генуе в 1155 году привело к значительному увеличению числа латинских торговых колоний, действовавших в византийских портах. В результате эти меры существенно ослабили контроль Византийской империи над средиземноморской торговлей. На третьем этапе экономическое доминирование латинских купцов снизило конкурентоспособность местных купцов и ремесленников, в то время как значительная доля торговых доходов перешла под контроль итальянских морских республик. На четвёртом этапе, в результате совокупного воздействия предшествующих событий, к концу XII века Византия утратила большую часть своего военно-морского потенциала, значительную долю таможенных поступлений и своё влиятельное положение в средиземноморской торговле. Эта экономическая трансформация способствовала появлению новой аристократической элиты, интегрированной в латинские торговые сети, усилила антилатинские настроения среди местного населения и привела к социальным волнениям, включая такие события, как «Резня латинян» в 1182 году. Исследование показывает, что латинское завоевание Константинополя в 1204 году было не только результатом военных и политических событий, но и кульминацией процесса экономической зависимости, развивавшегося на протяжении более чем столетия.

Результаты исследования показывают, что, хотя период правления Комнинов в византийской истории представлял собой эпоху восстановления и возрождения, он также ознаменовал критический поворотный момент в институционализации экономической зависимости. Система торговых привилегий, начавшаяся с концессий, предоставленных Венеции в 1082 году и впоследствии распространенных на Пизу и Геную, в краткосрочной перспективе смягчила военные и финансовые кризисы империи, но в конечном итоге ослабила экономический суверенитет Византии в долгосрочной перспективе. Привилегии, предоставленные итальянским морским республикам, способствовали утечке торговых доходов за пределы имперского контроля, привели к упадку внутреннего производства и истощили финансовые ресурсы государственной казны. В результате византийская экономика постепенно утратила свой производственно-ориентированный характер и превратилась в структуру, все в большей степени зависящую от потребления, импорта и латинских торговых сетей. Потеряв значительную часть своего производственного потенциала, империя также перестала функционировать в качестве ведущей и регулирующей силы в Средиземноморье, превратившись вместо этого в потребительский рынок, на котором доминировали латинские морские города-государства. В отличие от подходов, интерпретирующих комненовский период преимущественно через призму военных достижений, административных реформ или дипломатических отношений с латинским Западом, данное исследование оценивает эту эпоху с точки зрения экономической латинизации и зависимости. Тем самым оно предлагает новую интерпретационную основу для понимания как трансформации роли Византии в рамках средиземноморской торговой системы, так и экономического фона событий, кульминацией которых стал 1204 год. Кроме того, данное исследование создает концептуальную основу для будущих сравнительных исследований, посвящённых взаимосвязи между торговыми привилегиями, экономическим доминированием и ролью государств в средневековом средиземноморском мире.

Ключевые слова: династия Комнинов, византийская экономика, латинизация, средиземноморская торговля, венецианские привилегии.

संरचित सारांश:

इस अध्ययन का उद्देश्य 'आर्थिक लैटिनीकरण' की अवधारणा के ढांचे के भीतर कोमनेन राजवंश (1081-1204) के दौरान बाइजेंटाइन अर्थव्यवस्था के रूपांतरण की जांच करके मौजूदा साहित्य में एक कमी को दूर करना है।

यद्यपि बाइज़ेंटाइन इतिहासलेखन ने ग्यारहवीं और बारहवीं शताब्दियों के दौरान बाइज़ेंटाइन साम्राज्य द्वारा वेनिस, पीसा और जेनोआ जैसे इतालवी समुद्री नगर-राज्यों को प्रदान की गई वाणिज्यिक विशेषाधिकारों के प्रभावों का बार-बार विश्लेषण किया है, फिर भी अपेक्षाकृत कम अध्ययनों ने दीर्घकाल में उभरी आर्थिक लैटिनीकरण की प्रक्रिया और उसके परिणामस्वरूप उत्पन्न आर्थिक निर्भरता के बीच संबंध का व्यापक रूप से परीक्षण किया है। इस संदर्भ में, यह शोध 1082 के वेनिस के क्रिसोबुल से शुरू की गई और बाद में पीसा और जेनोआ को दिए गए रियायतों के माध्यम से विस्तारित की गई वाणिज्यिक विशेषाधिकारों की प्रणाली के प्रभाव को बीजान्टिन राजकोषीय संप्रभुता, नौसैनिक शक्ति, घरेलू उत्पादन और भूमध्यसागरीय व्यापार पर उजागर करता है। यह अध्ययन यह दर्शाने में महत्वपूर्ण है कि 1204 में कॉन्स्टेंटिनोपल पर लैटिन विजय की प्रक्रिया को न केवल सैन्य और राजनीतिक घटनाक्रमों ने, बल्कि आर्थिक निर्भरता के संस्थागतकरण ने भी आकार दिया था। इस संबंध में, यह शोध बीजान्टिन साम्राज्य के आर्थिक और राजनीतिक परिवर्तन में कोमनेनियन नीतियों की भूमिका पर उपलब्ध साहित्य को एक नया दृष्टिकोण प्रदान करता है।

यह अध्ययन समकालीन वृत्तांतों और आधुनिक विद्वतापूर्ण स्रोतों दोनों से प्राप्त जानकारी के संग्रह और विश्लेषण के माध्यम से विकसित किया गया था, जिसे ऐतिहासिक घटनाओं के बीच परस्पर क्रियाओं की समग्र जांच पर आधारित व्याख्याओं से पूरक बनाया गया था। डेटा संग्रह प्रक्रिया के दौरान एक गुणात्मक अनुसंधान दृष्टिकोण अपनाया गया था, जिसमें दस्तावेज़ विश्लेषण एक प्राथमिक पद्धतिगत उपकरण के रूप में काम किया। डेटासेट में बाइज़ेंटाइन वृत्तांत, विशेष रूप से अन्ना कोम्नेन की 'एलेक्सियाड', निकेटास कोनियाट्स की 'हिस्टोरिया', और जॉन किन्नामोस की 'हिस्टोरिया' शामिल हैं, साथ ही 1082 में वेनिस, 1111 में पीसा और 1155 में जेनोआ को प्रदान किए गए वाणिज्यिक विशेषाधिकारों से संबंधित शाही फरमान (क्रिसोबल्स), और बाइज़ेंटाइन आर्थिक इतिहास के क्षेत्र में प्रकाशित प्रमुख अकादमिक अध्ययन भी शामिल हैं। कुल मिलाकर, यह अध्ययन तीन प्रमुख वृत्तांत, तीन वाणिज्यिक विशेषाधिकार दस्तावेज़, और विषय से संबंधित द्वितीयक साहित्य की एक पर्याप्त मात्रा की जांच करता है। अनुसंधान के पहले चरण में, 1025 और 1081 के बीच की अवधि के आर्थिक और राजनीतिक संकटों का उनके ऐतिहासिक संदर्भ में मूल्यांकन किया गया। दूसरे चरण में, कोम्नेनियन सुधारों और लैटिन समुद्री नगर-राज्यों को प्रदान किए गए वाणिज्यिक विशेषाधिकारों का

विश्लेषण किया गया। अंतिम चरण में, इन विशेषाधिकारों के राजकोषीय संरचना, व्यापार राजस्व, नौसैनिक शक्ति, घरेलू उत्पादन और सामाजिक संगठन पर पड़ने वाले प्रभावों की व्याख्या विषयगत विश्लेषण तकनीकों के उपयोग से की गई।

अध्ययन के निष्कर्षों से पता चलता है कि कोमनेनियन काल के दौरान आर्थिक लैटिनीकरण की प्रक्रिया, कोमनेनियन शासकों द्वारा अपनाई गई नीतियों के परिणामस्वरूप, चार विशिष्ट चरणों में सामने आई। पहले चरण में, 1082 के वेनिसियन क्रिसोबुल ने वेनिसियन व्यापारियों को सीमा शुल्क से छूट, मुक्त व्यापार करने का अधिकार, और कॉन्स्टेंटिनोपल में एक निर्दिष्ट वाणिज्यिक क्षेत्र प्रदान किया, जिससे बाइजेंटाइन व्यापार प्रणाली के भीतर एक विशेषाधिकार प्राप्त लैटिन व्यापारी वर्ग का निर्माण हुआ। दूसरे चरण में, 1111 में पीसा और 1155 में जेनोआ को समान विशेषाधिकार दिए जाने से बाइज़ेंटाइन बंदरगाहों में काम करने वाली लैटिन वाणिज्यिक बस्तियों की संख्या में काफी वृद्धि हुई। परिणामस्वरूप, इन उपायों ने भूमध्यसागरीय व्यापार पर बाइज़ेंटाइन साम्राज्य के नियंत्रण को काफी कमजोर कर दिया।

तीसरे चरण में, लैटिन व्यापारियों के आर्थिक प्रभुत्व ने स्थानीय व्यापारियों और कारीगरों की प्रतिस्पर्धात्मकता को कम कर दिया, जबकि वाणिज्यिक राजस्व का एक बड़ा हिस्सा इतालवी समुद्री गणराज्यों के नियंत्रण में आ गया। चौथे चरण में, पिछले विकासों के संचयी परिणामस्वरूप, बारहवीं शताब्दी के अंत तक, बिज़ान्टियम ने अपनी अधिकांश नौसैनिक क्षमता, अपने सीमा शुल्क राजस्व का एक बड़ा हिस्सा, और भूमध्यसागरीय वाणिज्य में अपनी प्रभावशाली स्थिति खो दी थी। इस आर्थिक परिवर्तन ने लैटिन व्यापार नेटवर्क में एकीकृत एक नए अभिजात वर्ग के उदय को सुगम बनाया, स्थानीय आबादी के बीच लैटिन-विरोधी भावना को मजबूत किया, और सामाजिक अशांति में योगदान दिया, जिसमें 1182 में लैटिनों के नरसंहार जैसी घटनाएँ शामिल थीं। अध्ययन से पता चलता है कि 1204 में कॉन्स्टेंटिनोपल पर लैटिनों का विजय केवल सैन्य और राजनीतिक घटनाओं का परिणाम नहीं था, बल्कि यह एक सदी से अधिक समय में विकसित हुई आर्थिक निर्भरता की प्रक्रिया का चरमोत्कर्ष भी था।

अध्ययन के परिणाम दर्शाते हैं कि, यद्यपि बाइज़ेन्टाइन इतिहास में कोमनेनियन काल पुनर्निर्माण और सुधार का युग था, इसने आर्थिक निर्भरता के संस्थागतकरण में एक महत्वपूर्ण मोड़ भी चिह्नित किया। वाणिज्यिक विशेषाधिकारों की प्रणाली, जो 1082 में वेनिस को दिए गए रियायतों से शुरू हुई और बाद में पीसा और जेनोआ तक बढ़ा दी गई, ने अल्पकाल में साम्राज्य के सैन्य और राजकोषीय संकटों को कम किया, लेकिन अंततः दीर्घकाल में बाइज़ेन्टाइन आर्थिक संप्रभुता को कमजोर कर दिया। इटालियन समुद्री गणराज्यों को दिए गए विशेषाधिकारों ने साम्राज्य के नियंत्रण से परे वाणिज्यिक राजस्व के मोड़ को सुगम बनाया, घरेलू उत्पादन में गिरावट में योगदान दिया, और राज्य खजाने के वित्तीय संसाधनों को कमजोर किया। परिणामस्वरूप, बीजान्टिन अर्थव्यवस्था ने धीरे-धीरे अपने उत्पादन-उन्मुख चरित्र को खो दिया और एक ऐसी संरचना में विकसित हो गई जो तेजी से खपत, आयात और लैटिन वाणिज्यिक नेटवर्क पर निर्भर थी। अपनी अधिकांश उत्पादक क्षमता खोने के बाद, साम्राज्य भूमध्यसागर में एक अग्रणी और नियामक शक्ति के रूप में भी काम करना बंद कर दिया, और इसके बजाय लैटिन समुद्री नगर-राज्यों द्वारा नियंत्रित एक उपभोक्ता बाजार बन गया। उन दृष्टिकोणों के विपरीत जो कोम्नेनियन काल की व्याख्या मुख्य रूप से सैन्य उपलब्धियों, प्रशासनिक सुधारों, या लैटिन पश्चिम के साथ कूटनीतिक संबंधों के परिप्रेक्ष्य से करते हैं, यह अध्ययन इस युग का मूल्यांकन आर्थिक लैटिनीकरण और निर्भरता के दृष्टिकोण से करता है। ऐसा करते हुए, यह भूमध्यसागरीय वाणिज्यिक प्रणाली के भीतर बिज़ान्टियम की भूमिका के रूपांतरण और 1204 में परिणत होने वाले विकासों की आर्थिक पृष्ठभूमि, दोनों को समझने के लिए एक नया व्याख्यात्मक ढांचा प्रदान करता है। इसके अलावा, यह शोध वाणिज्यिक विशेषाधिकारों, आर्थिक प्रभुत्व और मध्ययुगीन भूमध्यसागरीय दुनिया में राज्यों की भूमिका के बीच संबंध पर केंद्रित भविष्य के तुलनात्मक अध्ययनों के लिए एक वैचारिक आधार प्रदान करता है।

कीवर्ड: कोमनेनोस राजवंश, बीजान्टिन अर्थव्यवस्था, लैटिनीकरण, भूमध्यसागरीय व्यापार, वेनिस के विशेषाधिकार।.

Yapılandırılmış Özet:

Bu çalışma, Komnenos Hanedanı döneminde (1081-1204) Bizans ekonomisinde meydana gelen dönüşümü ekonomik Latinleşme kavramı çerçevesinde inceleyerek literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Mevcut literatürde XI. ve XII. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu'nun Venedik, Pisa ve Ceneviz gibi İtalyan denizci şehir devletlerine tanıdığı ticari ayrıcalıkların imparatorluğun ekonomik yapısı üzerindeki etkileri Bizans tarih yazımında sıklıkla incelenmiş olmakla birlikte, bu ayrıcalıkların uzun vadede ortaya çıkardığı ekonomik Latinleşme süreci ile ekonomik bağımlılık arasındaki ilişkiyi bütüncül biçimde ele alan çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu noktada araştırma, özellikle 1082 tarihli Venedik Chrysobull'u ile başlayan ve daha sonra Pisa ile Ceneviz'e tanınan imtiyazlarla genişleyen ticari ayrıcalıklar sisteminin

Bizans'ın mali egemenliği, denizcilik gücü, yerli üretim yapısı ve Akdeniz ticareti üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Çalışma, 1204 Latin işgaline giden sürecin yalnızca askerî ve siyasî gelişmelerle değil, ekonomik bağımlılığın kurumsallaşmasıyla da ilişkili olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu yönüyle araştırma, Komnenos dönemi politikalarının Bizans'ın ekonomik ve siyasal dönüşümündeki rolüne ilişkin literatüre yeni bir değerlendirme yaklaşımı sunmaktadır.

Araştırma döneme ait kronik eserlerin yanı sıra modern kaynakların verdiği bilgilerin toplanması, analiz edilmesi, olayların birbirleriyle etkileşimlerine bütüncül bir yaklaşım yoluyla yorumlar katılması ile ortaya çıkarılmıştır. Veri toplama sürecinde nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup doküman analizi yöntemi ön planda yer almıştır. Araştırmanın veri setini Anna Komnena'nın *Alexiad*'ı, Niketas Khoniates'in *Historia*'sı ve Ioannes Kinnamos'un *Historiası* başta olmak üzere Bizans dönemine ait kronikler, 1082 Venedik, 1111 Pisa ve 1155 Ceneviz ticari imtiyazlarına ilişkin imparatorluk fermanları (chrysobull) ile Bizans iktisat tarihi alanında yayımlanmış temel akademik çalışmalar oluşturmaktadır. Çalışmada toplam üç temel kronik, üç ticari imtiyaz belgesi ve konuya ilişkin çok sayıda ikincil kaynak incelenmiştir. Araştırmanın ilk aşamasında 1025–1081 yılları arasındaki ekonomik ve siyasal kriz ortamı tarihsel bağlam içerisinde değerlendirilmiş, ikinci aşamada Komnenos reformları ile Latin şehir devletlerine tanınan ticari ayrıcalıklar analiz edilmiştir. Son aşamada ise söz konusu ayrıcalıkların mali yapı, ticaret gelirleri, denizcilik gücü, yerli üretim ve toplumsal yapı üzerindeki etkileri tematik analiz teknikleri kullanılarak yorumlanmıştır.

Araştırma bulguları Komnenoslar döneminde izlenen politikalar nedeniyle ekonomideki Latinleşme sürecinin dört aşamada gerçekleştirildiğini göstermiştir. Birinci aşamada 1082 tarihli Venedik Chrysobull'u ile Venedikli tüccarlara gümrük vergisi muafiyeti, serbest ticaret hakkı ve Konstantinopolis'te özel ticaret mahallesi tahsis edilmesiyle birlikte Bizans ticaret sisteminde ayrıcalıklı bir Latin tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. İkinci aşamada buna benzer ayrıcalıkların 1111 yılında Pisa'ya ve 1155 yılında Ceneviz'e verilmesiyle Bizans limanlarında Latin ticaret kolonilerinin sayısı artmıştır. Bu nedenle bu uygulamalar Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz ticareti üzerindeki denetimini önemli ölçüde zayıflamıştır. Üçüncü aşamada ise Latin tüccarların ekonomik üstünlüğü yerli tüccar ve zanaatkârların rekabet gücünü azaltmış, ticaret gelirlerinin önemli bir kısmı İtalyan denizci cumhuriyetlerinin kontrolüne geçmiştir. Dördüncü aşamada ise ilk üç aşamanın sonucu olarak Bizans'ın XII. yüzyıl sonlarına doğru denizcilik kapasitesini, gümrük gelirlerinin önemli bölümünü ve Akdeniz ticaretindeki belirleyici konumunu kaybettiği görülmüştür. Ekonomik dönüşüm, Latin ticaretiyle bütünleşen yeni bir aristokratik elitin ortaya çıkmasına, yerli halk arasında Latin karşıtlığının güçlenmesine ve 1182 Latin Katliamı gibi toplumsal olayların yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Çalışma, 1204 Latin işgalinin yalnızca askerî ve siyasî gelişmelerin değil, bir asırdan fazla süredir devam eden ekonomik bağımlılık sürecinin de sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın sonuçları Bizans İmparatorluğu tarihinde Komnenos döneminin yeniden yapılanma ve toparlanma sürecini yansıtmasına rağmen aynı zamanda ekonomik bağımlılığın kurumsallaştığı bir dönüm noktasını temsil ettiğini göstermektedir. 1082 yılında Venedik'e tanınan ticari ayrıcalıklarla başlayan ve daha sonra Pisa ile Ceneviz'e genişletilen imtiyazlar sistemi, kısa vadede devletin askerî ve mali krizlerini hafifletmiş ancak uzun vadede Bizans'ın ekonomik egemenliğini zayıflatmıştır. İtalyan denizci cumhuriyetlerine tanınan ayrıcalıklar, ticaret gelirlerinin imparatorluk dışına yönelmesine, yerli üretimin gerilemesine ve devlet hazinesinin mali kaynaklarının aşınmasına yol açmıştır. Sonuç olarak Bizans ekonomisi, üretime dayalı karakterini kaybederek tüketime ve dolayısıyla ithalata ve Latin ticaret ağlarına bağımlı bir yapıya dönüşmüştür. Üretici gücünü kaybeden imparatorluk Akdeniz'in yönlendirici ve denetçi gücü olma özelliğini de yitirerek Latin şehir devletlerinin hâkim olduğu bir tüketici pazar haline dönüşmüştür. Bu çalışma, Komnenos dönemini yalnızca askerî başarılar, idarî reformlar veya Latin Batı ile diplomatik ilişkiler bağlamında ele alan yaklaşımlardan farklı olarak, ekonomik Latinleşme ve bağımlılık perspektifinden değerlendirmektedir. Bu yönüyle çalışma Bizans'ın Akdeniz ticaret sistemindeki rolünün değişimi ve 1204'e giden sürecin ekonomik arka planını açıklayarak literatüre yeni bir yorum çerçevesi sunmaktadır. Ayrıca araştırma, Orta Çağ Akdeniz dünyasında ticari ayrıcalıklar, ekonomik hâkimiyet ve devletlerin rolleri arasındaki ilişkilere odaklanan gelecekteki karşılaştırmalı çalışmalar için kavramsal bir zemin oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, Komnenos Hanedanı, Bizans Ekonomisi, Latinleşme, Akdeniz Ticareti, Venedik Ayrıcalıkları

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

ANKARA SCIENCE UNIVERSITY

The Latinization Of The Byzantine Economy During The Komnenian Period: Commercial Privileges, Mediterranean Hegemony, And Economic Dependency (1081-204)

Introduction

Komnenian Period Prior to the Byzantine Empire: Political and Economic Conditions (1025-1081)

The Byzantine Empire entered one of the most complex and fragile periods of its history following the death of Emperor Basil II in 1025. During the reigns of the emperors who succeeded Basil II, frequent changes of rulers, court intrigues, and rivalries among noble families plunged the empire into a crisis of central authority. The political, administrative, military, and economic structures that the empire had spent centuries building gradually began to deteriorate from this point onward. Particularly from the mid-eleventh century, the intensifying struggle between the military aristocracy and the civil bureaucracy created power vacuums in the provinces. These conflicts accelerated the emergence of autonomous local power centers in the empire's Anatolian and Balkan territories. During this period, governance in Byzantium increasingly came to be shaped by the interests of aristocratic families. At times, the Byzantine Empire effectively became the representative of whichever noble faction held the greatest power (Ostrogorsky, 2011, pp. 296-297). As a result, the emperor's authority gradually began to weaken in territories beyond Constantinople. The tension between the bureaucratic elite and the military aristocracy undermined Byzantium's traditional landholding and taxation system, weakening the economic ties between the provinces and the central government. Indeed, during the reign of Emperor Romanos III Argyros (1028–1034), himself a typical representative of the aristocratic class, the additional tax burden imposed by Basil II on large landowners for abandoned peasant holdings was abolished at the insistence of this social group (Angold, 2004, p. 223-225). Thus, with the abolition of the *epibole*(*allelengyon*) system, which had constituted a fundamental component of the Byzantine taxation structure, the state lost a significant source of fiscal revenue. The disappearance of this mechanism contributed to growing financial difficulties and further weakened the empire's fiscal stability (Angold, 2004, p. 225; Bamyacı-Güçlüay, 2020, p. 484). On the other hand, the gradual repeal of the laws enacted during the reign of Basil II that had supported the institution of small-scale landownership enabled wealthy individuals to acquire peasant and military lands with ease, thereby strengthening the system of large landed estates. Consequently, the balance that the central government had sought to establish against powerful landowners since the reign of Romanos I Lekapenos was effectively dismantled. As the aristocracy accumulated greater economic power, it also achieved political dominance. Large landowners who purchased peasant and military holdings often reduced their former owners to a condition resembling semi-servitude. As a result, the efforts devoted since the reign of Heraclius to strengthening and revitalizing the state were largely undone, while the empire's military and fiscal foundations entered a period of decline. The impoverishment of the state and the consequent reduction in public expenditures significantly weakened the military capabilities of the empire. During the reign of Constantine IX Monomachos, Byzantine gold

coinage began to undergo a controlled debasement, with the purity of the coins declining from twenty-four to eighteen carats. At each stage of this process, new varieties of coinage were issued. This development serves as a clear indication of the deteriorating condition of the Byzantine economy in the eleventh century. The Byzantine government likely regarded currency debasement as a means of addressing budget deficits and mounting fiscal difficulties. In the ensuing period, the rivalry between the civil aristocracy of the capital and the military aristocracy of the provinces became one of the defining features of Byzantine history (Ostrogorsky, 2011, p. 297; Angold, 2004, p. 219-223). In this environment, the expansionist policy pursued during the reign of Basil II was abandoned, and the costly strategy of maintaining the empire in a constant state of warfare was relinquished. In an effort to reduce expenditures, the government chose to downsize the armed forces. Emperor Constantine IX Monomachos regarded military expansion as unnecessary at a time when the empire enjoyed relatively secure frontiers, and therefore pursued a policy of reducing the military establishment. The primary objective of his reforms was to strengthen the civilian administration while simplifying the military organization. Local military units stationed in frontier regions were disbanded, and responsibility for defense was transferred to professional troops deployed at strategically important locations. Although the *thematic* armies formally continued to exist, they increasingly survived only on paper. Provincial administration was gradually removed from the authority of military commanders (*strategoi*) and entrusted instead to civilian governors known as judges or *praitors*. Furthermore, a new ministry, the *Epi ton Kriseon*, was established in Constantinople, and all civilian governors were placed under its supervision. Through these measures, the process of demilitarizing provincial administration was effectively completed (Angold, 2004, p. 229-230).

During the reign of Emperor Constantine X Doukas, who belonged to the powerful civilian aristocracy, public offices increasingly became objects of sale, while the army was largely neglected. Owing to persistent financial difficulties, military expenditures were reduced in order to meet the costs of other sectors of government. At the same time, the ever-growing number of officials, who themselves constituted the dominant social class, placed increasing demands upon the state treasury, thereby imposing a heavy financial burden. Consequently, as the state moved steadily toward economic decline, the expenses of the imperial court cloaked in an appearance of grandeur continued to rise. Donations to the Church increased, while lavish gifts bestowed upon foreign rulers in an effort to secure their goodwill also became more frequent. Thus, the political objectives of the ruling elite and the fiscal needs of the state converged in a manner that ultimately undermined the empire's defensive capabilities. In addition to these internal difficulties, the Byzantine Empire found itself confronted by a highly complex and multidirectional threat environment during the same century. It faced the advance of the Seljuk Empire in the east, the Normans in the west, the Hungarians to the northwest, and the Pechenegs in the north. Surrounded by threats on multiple fronts, the empire entered a period of profound strategic vulnerability (Hendy, 1985, p. 235; Angold, 2004, p. 217; Kazhdan-Epsteın, 1985, p. 24; Lopez, 1976, p. 65). In this context, the disintegration of the imperial army and the growing tendency of provincial forces to disregard directives from the central government constituted a major disadvantage for the empire. Throughout the eleventh century, Byzantium experienced a profound economic and social crisis, compounded by political and military challenges that emerged on multiple fronts. Together, these difficulties brought the state to the brink of collapse (Oikonomides, 2002, p. 1019). Indeed, the Battle of Manzikert of 1071 represented the clearest indication of the effective collapse of the Byzantine military system. At the same time, the loss of the empire's position in Anatolia resulted in a severe economic setback. Anatolia had supplied the majority of the empire's grain requirements and served as a major center for economic activities such as textile manufacturing and mineral production. Consequently, the weakening and eventual loss of Byzantine control over this region deprived the empire of one of its most important sources of revenue, manpower, and material resources (Laiou-Morrisson, 2007, p. 150; Ostrogorsky, 2011, p.

316-319; Hendy, 1985, p. 665). Having suffered such a dramatic collapse along its eastern frontiers, the Byzantine Empire simultaneously experienced a major decline on its western borders as well, when all of its remaining possessions in Italy were conquered by Robert Guiscard. The loss of these territories marked the end of Byzantine authority in southern Italy and further deepened the empire's political, military, and economic crisis during the latter half of the eleventh century (Anna Komnena, 1996, p. 118). Seeking a way out of the empire's dire circumstances, Emperor Michael VII Doukas was compelled to request assistance from Pope Gregory VII. In doing so, he inadvertently contributed to the pope's efforts to establish ecclesiastical unity under the principle of Rome's universal supremacy. This appeal for support reflected both the severity of the Byzantine crisis and the growing dependence of the empire on external assistance during the latter half of the eleventh century (Ostrogorsky, 2011, p. 320). The economic crisis that unfolded during the reign of Michael VII Doukas led to a depreciation of the currency, while the prices of grain and bread rose sharply and unemployment reached critical levels. These circumstances help explain Michael VII's attempt in the 1070s to redirect the grain trade of Thrace away from Raidestos and channel it directly to Constantinople. Through this policy, the emperor sought to bring the grain trade under state control in order to alleviate shortages and curb rising prices in the capital. This measure reflected the government's efforts to manage the severe economic pressures facing the empire and to secure a stable food supply for Constantinople during a period of mounting fiscal and social instability (Jacoby, 2017, p. 629). Indeed, the outbreak of internal rebellions made the crisis confronting the Byzantine Empire increasingly visible and acute (Ostrogorsky, 2011, pp. 320-322; Hendy, 1985, p. 235). Furthermore, the loss of Anatolia led to a substantial decline in tax revenues, which in turn contributed to the growing deficits of the imperial treasury. As a consequence of these losses, the Byzantine state was no longer able to adequately finance military expenditures, collect sufficient tax revenues, or even meet the payment of salaries. At the same time, the deteriorating morale and effectiveness of the army caused Byzantium to become increasingly dependent on the Western mercenary system, particularly on Latin troops (Haldon, 1999, p. 268; Ostrogorsky, 2011, pp. 337-338). This growing reliance on foreign soldiers reflected the empire's weakening military infrastructure and its inability to maintain a strong indigenous fighting force during the latter decades of the eleventh century.

As the empire's various problems increasingly triggered one another in a chain reaction, the Byzantine monetary system also began to collapse. The gold *nomisma*, which had served as a stable currency for centuries, continued to lose its purity and intrinsic value. As a consequence, inflation accelerated, while internal unrest grew in direct proportion to the worsening economic conditions (Ostrogorsky, 2011, p. 337; Hendy, 1985, p. 235; Laiou-Morrisson, 2007, p. 150; Oikonomides, 2002, p. 1019). The civil wars that plagued the empire, the increasing expenditures of the imperial court, and the war indemnities imposed after military defeats all contributed to the depletion of the state treasury. Faced with this situation, the imperial government sought a solution by imposing new taxes upon the population, a policy that further intensified social discontent in the provinces. While small-scale producers burdened with heavy taxation were driven into bankruptcy, tax collectors and the landed aristocracy continued to expand their wealth. In its efforts to overcome this fiscal crisis, the empire pursued another strategy by seeking ways to grant commercial privileges to Western states. This development suggests that even before the rise of the Komnenian dynasty, the Byzantine Empire possessed an economy that was increasingly dependent upon external financial support. Indeed, during the seventh to tenth centuries—a period often characterized as an age of contraction and isolation in Western Europe—Venice, which remained under Byzantine influence, was able, despite considerable difficulties, to maintain commercial relations between Western Europe and Byzantium. The empire had also granted Venice, which was entrusted with policing duties in the Adriatic, extensive trading privileges from the late tenth century onward (Bamyacı, 2019, p. 239). One of the principal reasons why Byzantium, even at the height of its power, extended privileges to Venice that closely resembled capitulatory concessions

was its desire to restrict the development of an emerging Byzantine bourgeoisie (Güçlüay, 2019, p. 74). Such policies, while intended to serve immediate political and economic objectives, ultimately increased the influence of foreign merchants within the imperial economy and weakened the prospects for the growth of an independent Byzantine commercial class.

While the Byzantine economy continued to decline throughout the eleventh century, commercial cities such as Venice, Pisa, and Amalfi expanded their trading networks across the Adriatic and Aegean Seas and began establishing commercial colonies in Byzantine ports. Venice, in particular, emerged as the principal intermediary responsible for transporting Byzantine goods to Western markets. Moreover, having firmly established themselves within Byzantine domestic commerce, Venetian merchants gradually came to dominate trade not only between Constantinople and the West but also between the capital and other Byzantine cities (Abulafia, 2012, p. 300). Although these developments contributed to an increase in the volume of trade, they also generated new risks for the Byzantine economy. As commercial activity expanded, a substantial portion of customs revenues increasingly fell under the control of Latin merchants. At the same time, as the Byzantine economy became progressively dependent on foreign trade, the decline in the competitiveness of the native Byzantine merchant class constituted one of the most significant blows to the empire's economic foundations (Yıldırım, 2022, p. 193). The economic, political, and military disintegration experienced by the empire during this period created the conditions that would facilitate the rise of the Komnenian dynasty, while also laying the foundations for Byzantium's increasingly dependent relationship with the West. In other words, the structural deterioration that accumulated throughout the eleventh century provided the groundwork for the process of economic Latinization that became more pronounced during the Komnenian era.

With the accession of Emperor Alexios I Komnenos to the throne in 1081, the dominance of the civil aristocracy in the Byzantine Empire came to an end, giving way to a period in which the military aristocracy became the prevailing political force (Angold, 2004, p. 219; Ostrogorsky, 2011, p. 325). Ascending the throne amid such a profound crisis, Alexios I was confronted with a multitude of pressing challenges. Indeed, he inherited an empire whose army had disintegrated, whose monetary system and economy had deteriorated, and whose authority in Anatolia had effectively collapsed following extensive territorial losses (Haldon, 1999, p. 95; Ostrogorsky, 2011, p. 329; Lopez, 1976, p. 66). Under these political circumstances, the emperor was compelled to pursue political, military, and commercial cooperation with the Latin West. The commercial privileges granted to Venice in 1082 emerged as a direct consequence of this policy. In exchange for naval assistance, however, the emperor effectively surrendered a portion of Byzantium's economic security. While this arrangement provided short-term relief for the empire, in the long run it enabled the Venetians to become increasingly dominant within Byzantine internal commerce and imposed significant financial costs upon the empire (Laiou, 2002, p. 75; Harris, 2017, p. 105). At the same time, military contacts with the West contributed to the emergence of the Crusading movement, which would later inflict considerable damage upon the Byzantine Empire. The process that ultimately culminated in the Latin occupation of Constantinople during the Fourth Crusade in 1204 was, in many respects, gradually shaped by the policies pursued under the Komnenian emperors themselves (Ostrogorsky, 2011, pp. 330-333).

The Efforts of Emperor Alexios I Komnenos (1081–1118) to Save the Byzantine Empire from Collapse and the Emergence of Venetian Trade Privileges

The period of the Komnenian dynasty, which ruled the Byzantine Empire between 1081 and 1185, represents in Byzantine history both a phase of revival and the beginning of a long-term system of dependency. In this context, the reforms implemented by Emperor Alexios I Komnenos, aimed at reorganizing the state and rescuing it from its precarious condition, gradually integrated Byzantium into the capitalist commercial networks of the Western Mediterranean. With the conclusion of the Venetian treaty of 1082, the empire entered a period in which it began to lose its

commercial sovereignty, marking a significant turning point in Byzantine economic history (Ostrogorsky, 2011, pp. 333-334).

Upon ascending the throne, the first priority of Emperor Alexios I Komnenos was to repair the empire's deteriorating fiscal structure and to curb the power of the aristocracy, which had exercised considerable and often unchecked influence over the state's financial system (Hendy, 1985, p. 6). As an initial measure, the emperor reorganized the taxation system and devised mechanisms to ensure that taxes were collected directly by the central government (Hendy, 1985, p. 235). In this context, the development of the *pronoia* system served both to bring the aristocracy under greater control and to reduce the economic burden of maintaining the Byzantine army. This system was subsequently continued by his son, John II Komnenos, and his grandson, Manuel I Komnenos. Although the system produced positive results in the short term, it also generated significant long-term disadvantages, including the expansion of private property holdings and the fragmentation of state revenues (Ostrogorsky, 2011, p. 306). Furthermore, in an effort to restore confidence in the currency and preserve monetary stability, Alexios introduced a new gold coin, the *hyperpyron*. These monetary reforms contributed to a partial recovery of the economy (Hendy, 1985, p. 235; Laiou, 2002, p. 757). Nevertheless, in the face of such a profound economic collapse, the empire had little choice but to seek financial and military assistance from external sources. At the same time, military threats from the West further exacerbated the empire's difficulties. The Norman siege of Dyrrhachium in 1081 clearly demonstrated that the Byzantine Empire had lost its naval supremacy. With its naval power exhausted, its financial position weakened, and major trade routes increasingly controlled by Latin seafarers, Byzantium found itself unable to construct and maintain a fleet capable of defending its interests. Under these circumstances, the empire was compelled to seek assistance from the Republic of Venice (Treadgold, 1997, p. 615; Anna Komnene, 1996, pp. 183–188; Haldon, 1999, p. 91; Harris, 2014, p. 43).

By the late eleventh century, Venice had emerged as a rising power in the Eastern Mediterranean and had long maintained commercial relations with Byzantium under a system of imperial regulation and taxation. However, as Byzantine naval power declined and Norman pressure in Italy intensified, Emperor Alexios I Komnenos turned to a strategic alliance with Venice (Lopez, 1976, p. 65). At the heart of this alliance was the granting of commercial privileges to Venice in exchange for military assistance to the Byzantine Empire. Consequently, after the Venetians agreed to support Byzantium in its struggle against the Norman Kingdom in southern Italy and Sicily, Alexios issued a golden charter (*chrysobull*) granting Venetian merchants extensive commercial freedoms throughout imperial territory (Jacoby, 2018, p. 387; Özdemir, 2020, pp. 428-429; Stalowski, 2021, p. 48; Anna Komnene, 1996, p. 186; Harris, 2014, p. 43). This document became one of the most significant economic turning points in Byzantine history. While it provided the empire with much-needed naval support at a moment of acute military vulnerability, it simultaneously inaugurated a process through which Venetian commercial influence expanded steadily within the Byzantine economy, with far-reaching consequences for the empire's economic sovereignty.

The *Chrysobull of Alexios I Komnenos* of 1082 was an imperial decree sealed with a golden seal that granted extensive commercial privileges to the Republic of Venice. This document conferred upon the Venetians a range of rights applicable not only in Constantinople but throughout the territories of the Byzantine Empire. According to the terms of the chrysobull, Venetian merchants were to be completely exempt from customs duties; they were granted a special commercial quarter in Constantinople (the *Venetian Quarter*); their goods were protected from confiscation; and no taxes could be levied upon them. The district allocated to the Venetians occupied an advantageous location opposite the Golden Horn, immediately adjacent to Pera, where a constant flow of consumers ensured favorable commercial conditions. Furthermore, its proximity to metalworking facilities and various marketplaces (*agorai* or bazaars) guaranteed access to a thriving urban economy (Anna Komnene, 1996, p. 186; Necipoğlu, 2017, p. 442; Jacoby, 2018, pp.

387-390; Nicol, 2000, pp. 58–59; Stalowski, 2021, p. 48; Kazhdan-Epstein, 1985, p. 176; Harris, 2014, p. 43). In return for these privileges, the Venetian fleet was obligated to provide military assistance to Byzantium. In the short term, these concessions enabled Emperor Alexios I Komnenos to secure the support of the Venetian navy. In the long run, however, they contributed to the gradual monopolization of Byzantine commerce by the Latin maritime republics and resulted in a direct decline in the commercial revenues flowing into the imperial treasury (Harris, 2017, p. 106). Moreover, the autonomous character of the Venetian commercial quarter established in Constantinople provided Venetian merchants with substantial advantages over their Byzantine counterparts, while simultaneously posing a significant threat to the empire's economic independence. Venetian traders were able to conduct business without being subject to Byzantine law and could freely employ their own vessels in Byzantine ports. Over the following three decades, the Venetian commercial district continued to expand, and Venetian merchants increasingly benefited from access to numerous markets throughout the city. This virtually unrestricted access enabled Venetian merchants and aristocrats to make substantial investments in a variety of sectors, particularly in silk production, dyes, glass manufacturing, and banking and finance (Stalowski, 2021, p. 50; Madden, 2013, p. 75). The Byzantine historian Niketas Choniates vividly illustrated the consequences of these privileges for the Byzantine Empire with the following words:

"…Once, the Byzantines had admitted them into their state because they had been in need of their assistance in a naval war. Like swarming bees, the Venetians exchanged Venice for Constantinople and spread throughout the entire Byzantine Empire. They preserved only their name; in all other respects, they had become indistinguishable from the Byzantines. Their numbers increased, and so did their power…" (Choniates, 1995, pp. 118-119).

Following the chrysobull of 1082, the Venetians, who had acquired a privileged position within the Byzantine economy, began establishing commercial colonies in major port cities, particularly Constantinople, as well as Thessaloniki, Ephesus, and Corinth. These colonies, which possessed their own legal autonomy, were not required to compete on equal terms with Byzantine merchants. As a consequence, the decline in the empire's port revenues led to a dramatic reduction in customs income. At the same time, the tax exemptions enjoyed by Venetian merchants undermined the competitiveness of local traders and contributed to the gradual weakening of the indigenous merchant class. Particularly in Constantinople, native artisans and craftsmen increasingly lost market share to goods imported and distributed by Latin merchants. By the end of the twelfth century, the relative participation of Byzantine merchants in both foreign and domestic trade had declined substantially when compared with their Latin counterparts (Laiou, 2002, p. 752). The growing dominance of Latin merchants generated widespread resentment among the population and helped create the economic conditions that contributed to the Massacre of the Latins of 1182 (Necipoğlu, 2017, p. 443). One of the most significant consequences of the chrysobull was that the Byzantine Empire, which had possessed the most powerful navy in the Eastern Mediterranean until the end of the eleventh century, gradually ceded this position to the Venetians and the Republic of Genoa from the beginning of the twelfth century onward (Jacoby, 2017, p. 648; Stalowski, 2021, p. 49; Brand, 1968, p. 195). Thus, the chrysobull of 1082 succeeded in temporarily neutralizing the Norman threat, facilitated the reconstruction of the Byzantine navy, and strengthened Byzantium's image in Europe during the era of the Crusades. However, these achievements came at a considerable cost. While the empire secured short-term military and diplomatic advantages, it simultaneously surrendered a substantial degree of its economic independence. The growing dominance of Latin merchants over the imperial economy created a lasting structural dependency that persisted beyond the Komnenian period. Ultimately, this process helped establish the economic preconditions that contributed to the Latin conquest of Constantinople in 1204 (Brand, 1968, p. 195; Kazhdan & Epstein, 1985, p. 24; Lopez, 1976, p. 65).

The Decline of Byzantine Sea Power

The Komnenian period in Byzantine history represents an era during which the balance of commercial power in the Mediterranean world underwent significant transformation and reorganization. From the mid-eleventh century onward, the economic revival of Western Europe facilitated the rapid rise of Italian city-states such as Venice, Genoa, Pisa, and Amalfi. Benefiting from the logistical opportunities created by the Crusades, these cities gradually came to exercise near-complete control over trade in the Eastern Mediterranean (Abulafia, 2012, p. 293; Özer, 2020, p. 286). Consequently, the maritime commercial supremacy that the Byzantine Empire had maintained for centuries gradually began to pass into the hands of the Latin states (Laiou-Morrisson, 2007, p. 142).

As the pioneer of this commercial expansion, Venice strengthened its economic ties with Byzantium from the eleventh century onward by establishing trading colonies in the ports of the Adriatic. With the privileges granted in 1082, these relations were transformed into a system that operated overwhelmingly to Venice's advantage. Following the example of Venice, the cities of Genoa and Pisa also established competing commercial colonies within Byzantine territory, particularly during the twelfth century in the aftermath of the Crusades. During this period, the Byzantine Empire's preoccupation with its internal difficulties caused it to overlook developments occurring in the Western Mediterranean. While Byzantine naval power declined and the size of its fleets diminished, the Latin maritime republics achieved significant advances in shipbuilding technology, cartography, and port organization. Venice, in particular, gained a strategic advantage over the Byzantine fleet through innovations in naval design and maritime logistics. By the middle of the twelfth century, Byzantine naval power had become largely confined to the Aegean and the Sea of Marmara (Pryor, 1988, pp. 31-34). Meanwhile, the commercial privileges granted by Emperor Alexios I Komnenos to the Venetians provoked opposition from rival Italian maritime powers such as Genoa and Pisa. In response, these city-states became increasingly active participants in the political, diplomatic, and military competition surrounding Byzantine-Venetian relations (Lopez, 1976, p. 65). Benefiting from the opportunities created by the Crusades, Genoa and Pisa assumed increasingly important commercial roles in the Eastern Mediterranean and began establishing a presence in other Byzantine ports. The Genoese, for example, founded colonies in Trebizond and along the Black Sea coast, specializing in the grain and fish trade, while the Pisans established warehouses on several Aegean islands with the permission of the Byzantine government. As had previously been the case with Venice, comparable privileges were gradually extended to other Italian cities as well (Kazhdan & Epstein, 1985, pp. 176-177). The first significant example of this policy occurred on 18 April 1111, when an agreement granted privileges to Pisa. After the Pisans pledged to refrain from hostile actions against Byzantium and to avoid alliances with its enemies, an imperial chrysobull was issued in their favor in October of the same year. Under the terms of this decree, the Pisans received exemption from all import and export duties except for a four-percent *ad valorem* tax, as well as a designated quarter in Constantinople and a private landing place (*scala*) for loading and unloading cargo (Treadgold, 1997, p. 627; Harris, 2014, p. 124). According to William Heywood, documentary evidence indicates that this landing place was known as the *Scala Dublex* ("Double Pier") and was separated from public roads by wooden barriers approximately six cubits in height. The surrounding area contained marketplaces and residential buildings for the colonists. To the west of the Pisan quarter lay the Venetian district. The site also functioned as one of the principal ferry crossings of the harbor and corresponded approximately to the location of the modern Galata Bridge (Heywood, 1921, pp. 54-55). Like the other Latin quarters of Constantinople, this Pisan settlement was situated on the southern shore of the Golden Horn, opposite Galata, in close proximity to both the city center and the imperial palace. Its location suggests that the Byzantine government sought to concentrate Latin colonies in areas that were simultaneously favorable for commercial activity and readily subject to political oversight. Furthermore, the placement of the Pisan settlement near the

Venetian quarter may indicate that Byzantium deliberately used these colonies as spatial counterweights against one another. The inclusion of clauses protecting the Pisans from Venetian interference further demonstrates that the Byzantine government consciously sought to manage and exploit competition among the Latin colonies (Brand, 1968, p. 207). Consequently, the privileges granted to Pisa should be understood not merely as economic concessions but as elements of a broader Byzantine strategy in which concerns of sovereignty, political control, diplomacy, and commerce were closely intertwined. More generally, following the First Crusade, the Byzantine Empire adopted an increasingly pragmatic and interest-driven policy in its relations with the maritime republics of Italy. The concessions granted to the Pisans in 1111 illustrate Byzantium's preference for balancing military and diplomatic threats through the use of economic privileges and commercial incentives rather than direct confrontation (Harris, 2014, p. 124).

The Genoese, meanwhile, were formally admitted to Byzantine ports in 1155 by Emperor Manuel I Komnenos, who sought to pursue a policy of balance among the Latin maritime republics. As a result, both the Pisans and the Genoese acquired settlements on the southern shore of the Golden Horn in Constantinople and gained access to Byzantine markets (Jacoby, 2017, p. 645; Brand, 1968, p. 207; Miller, 1908, p. 5; Harris, 2014, p. 124). However, this policy of maintaining equilibrium among the Latin powers had unintended consequences. By encouraging competition among Latin merchants, it effectively contributed to the liberalization of the Mediterranean commercial sphere, thereby eroding the Byzantine Empire's ability to control and regulate its own trade revenues. As the influence of the Italian maritime republics expanded, Byzantium gradually lost its effective dominance over the mechanisms of commerce operating within its territory. Consequently, the empire's commercial income increasingly came under the influence of foreign merchants, while the state's capacity to supervise and benefit from economic activity was significantly diminished (Necipoğlu, 2017, p. 442; Ostrogorsky, 2011, p. 371; Özdemir, 2023, p. 471; Madden, 2013, p. 85).

The Economic and Military Influence of Venice over Byzantium

Following the issuance of the *Chrysobull* of 1082 by Emperor Alexios I Komnenos, Venice acquired a large commercial quarter (*quartiere*) in Constantinople. Within this district, which enjoyed a semi-autonomous administration largely independent of imperial authority, Venetian merchants were able to conduct trade free from customs duties and market Latin goods using their own vessels. While Byzantine merchants remained subject to taxation, Venetians were permitted to use the same ports without making comparable payments, creating a structural imbalance within the urban economy of the Byzantine Empire. These advantages quickly contributed to the monopolization of commercial activity by the Venetians. At the same time, Byzantine producers increasingly found themselves unable to compete with goods imported through Venetian trade networks, including textiles, spices, glassware, olive oil, salt, and wine. As a result, the competitive position of local merchants and artisans steadily deteriorated, while Venetian influence within the imperial economy continued to expand (Abulafia, 2012, p. 285; Laiou, 2002, p. 752; Harris, 2017, p. 106). Consequently, as domestic production declined in Byzantium, patterns of consumption became increasingly dependent upon imports from Western Europe. This development emerged as one of the principal factors contributing to the gradual Latinization of the Byzantine economy. Having established a strong commercial base in Constantinople, the Venetians also began to play an increasingly influential role along the Aegean and Anatolian coastlines. By the beginning of the twelfth century, important ports such as Corinth, Ephesus, Smyrna, Adramyttium, Chios, Crete, Thessaloniki, and Rhodes had effectively come under Venetian influence (Laiou, 2002, p.751-752). A substantial proportion of the customs revenues generated in these regions increasingly flowed to Venetian representatives rather than to the imperial treasury. The Byzantine Empire attempted to regain control over this situation by establishing various regulatory and supervisory mechanisms; however, these efforts ultimately proved unsuccessful.

In addition to its economic influence over Byzantium, Venice also created a form of strategic dependency that had adverse consequences for the empire. The Venetian fleet played a crucial role in the defense of Byzantium against the Normans and Muslim naval forces. However, as customs revenues declined, the empire was no longer able to generate the income necessary to maintain its own navy. Consequently, responsibility for maritime security effectively passed into Venetian hands. This development marked the beginning of Byzantium's loss of its identity as a maritime empire (Ostrogorsky, 2011, pp. 329–330).

The weakening of the Byzantine navy during the Komnenian period was an issue that produced significant political consequences in addition to its economic effects. Indeed, the Byzantine navy, which had possessed the most powerful fleet in the Mediterranean during the ninth and tenth centuries, found itself overshadowed by the Venetian fleet in the twelfth century. Although the reforms of Emperor Alexios I Komnenos strengthened the fleet in the short term, this recovery could not be sustained because of the rising costs associated with shipbuilding, the procurement of materials, and the payment of salaries. As a result, Venice began to provide warships on behalf of the empire, and Byzantine naval power effectively evolved into a system dependent upon a hired fleet (Brand, 1968, p. 195). This development led to the loss of Byzantium's strategic superiority in the Eastern Mediterranean. For example, control over Corfu and Crete passed into Venetian hands, while Byzantium became unable to defend even its own islands in the Aegean Sea.

The extensive commercial privileges granted to Venice by Emperor Alexios I Komnenos in 1082 created a significant regime of privilege within the Byzantine economy, placing Venetian merchants in a more advantageous position than their Byzantine counterparts. Indeed, as the representative of an uncompromising aristocracy, the emperor even altered the composition of the Senate, transforming it into an institution that reflected the interests of a new imperial aristocracy which excluded those who earned their livelihood through commerce. Consequently, with the rise of the Komnenian dynasty, the political and social development of the merchant class was effectively curtailed (Laiou, 2002, p. 753). However, after the death of Alexios I in 1118, his son and successor, John II Komnenos, came to recognize the shortcomings of these policies. Believing that the privileges granted to Venice undermined the empire's economic sovereignty, he refused to renegotiate the agreement (Madden, 2013, pp. 75-76; Abulafia, 2012, p. 293). Interpreting this attitude as hostile, the newly elected Venetian Doge, Domenico Michiel, launched military action against Byzantium. Leading a powerful Venetian fleet, he carried out attacks against Chios, Rhodes, Lesbos, and Corfu. Venetian forces also raided the coasts of Palestine and laid siege to Tyre (Harris, 2014, pp. 123-124). These attacks constituted a demonstration of Venetian power in its relations with Byzantium and revealed to John II Komnenos that Venice had become not merely a commercial partner but also a maritime power capable of exerting military pressure upon the empire. At the same time, these operations, conducted under the pretext of crusading activity, represent early examples of Venice's strategy of intertwining political objectives with religious motivations. Since the Byzantine navy proved incapable of resisting these attacks, John II was ultimately compelled to seek peace (Kinnamos, 2001, p. 201). As a result, in 1126 the emperor was forced to conclude a new *Chrysobull* agreement granting the Venetians even broader privileges than before (Madden, 2013, p. 78; Kinnamos, 2001, p. 201; Abulafia, 2012, p. 294; Harris, 2017, p. 108). Under the terms of this agreement, Venetian merchants obtained the right to trade freely throughout Byzantine cities, exemption from customs duties, and permission to establish their own commercial colonies on Crete and Cyprus. Furthermore, the granting of judicial authority to Venetian consuls within Byzantine territory provided these colonies with a degree of de facto autonomy. Venice thus ceased to be merely a participant in the Byzantine economic system and increasingly became a force capable of shaping it. The retreat of John II Komnenos clearly demonstrated Byzantium's military weakness in the face of Venetian naval power and its growing economic dependence. This development marked the beginning of Venice's long-term dominance

in the Eastern Mediterranean and its enduring influence over Byzantium. Although the *Chrysobull* of 1126 was formally an extension of the agreement concluded by Alexios I, it transformed Venetian privileges into an institutionalized monopoly (Brand, 1968, p. 195). Tax exemptions enabled Venetian merchants to enjoy significant cost advantages over both Byzantine and other Latin competitors, thereby strengthening Venetian dominance in Constantinople. The fact that this agreement was concluded fifteen years after the *Chrysobull* between Pisa and Byzantium clearly reflects the rivalry among the Italian maritime republics in the Eastern Mediterranean. Pisa's establishment of direct commercial relations with Byzantium had threatened Venice's monopoly over eastern trade. Consequently, Venice sought to suppress this competition and secure effective control over the markets of Constantinople through the new privileges granted by Byzantium (Stalowski, 2021, pp. 51-52). In an effort to counterbalance Venice's growing influence, the Byzantine government also extended various privileges to Pisa and Genoa. However, this policy imported the rivalry among the Italian maritime republics directly into Constantinople and further heightened tensions within the capital (Brand, 1968, p. 195). As a result, the concessions granted during the reign of John II Komnenos transformed Venice's presence from a commercial network into a form of political influence, while further weakening Byzantium's economic independence and creating favorable conditions for the growing power of the Latin commercial colonies (Stalowski, 2021, p. 53).

The *Chrysobull* of 1147, issued during the reign of Emperor Manuel I Komnenos, constituted an important turning point in Byzantine–Venetian relations. Thereafter, Venice became not merely a commercial partner of the Byzantine Empire but also a legal, economic, and spatial power within it. By granting the Venetians permission to establish their own courts, the agreement ensured that all criminal cases, as well as civil and commercial disputes involving Venetians, would be adjudicated according to Venetian rather than Byzantine law (Stalowski, 2021, p. 53; Madden, 2013, pp. 83-85). The independence of the Venetian courts from the Byzantine judicial system resulted in the effective sharing of sovereign authority within the imperial capital and granted Venice a special colonial status. The same agreement also provided Venetian merchants with rights over a harbor landing place, a privilege they had long sought through three decades of commercial expansion and attacks against Pisan and Byzantine shipping. In addition, the *Chrysobull* granted the Venetians broader rights to own immovable property and expanded the boundaries of the Venetian quarter. As the number of Italian merchants increased, so too did the volume of trade entering the city. This expansion included the establishment of new Venetian marketplaces that extended into areas occupied by Byzantine shops and warehouses (Stalowski, 2021, p. 53). The enlargement of the Venetian quarter and the spread of these new markets into areas traditionally used by Byzantine merchants demonstrate that Venice had become not only a commercial presence but also an urban and social force within Constantinople. This development provides a clear example of the process through which the economic fabric of the city began to be transformed by the growing Latin presence. Although belatedly, the Byzantine Empire eventually recognized this threat and attempted to restructure the state economy through bureaucratic measures aimed at countering Venetian monopolistic tendencies. For example, imperial offices were assigned the task of verifying all commercial transactions conducted by the Venetians in the city, as well as records relating to imported goods. These records were subsequently forwarded to the treasury in Constantinople in order to monitor Venetian activities. This strict system of documentation may be viewed as an effort by the Byzantine administration to limit Venetian monopolization in certain sectors of the economy. Through the systematic recording of commercial transactions, the Eparch (city governor) was able to submit regular reports to the emperor, thereby enabling him to gain a clearer understanding of the economic conditions of the capital. As a result, the emperor also enacted various measures designed to protect local craft guilds. This demonstrates that Byzantium did not simply submit to Latin economic pressure but instead sought to strengthen local production and commerce through the mechanisms of central administration. Consequently, although the *Chrysobull* issued during the reign of Manuel I Komnenos has often been interpreted

as a victory for Venice, it may also be regarded as a moment of awakening for Byzantium. The agreement illustrates both the empire's military and economic weakening in relation to Venice and its attempt to re-establish economic sovereignty through the use of administrative control mechanisms (Stalowski, 2021, pp. 53-54). This situation clearly reflects the transformation of the twelfth-century Byzantine economy in the face of Latin powers and the institutionalization of Venetian influence within the empire.

The event known in Venetian historiography as the "Catastrophe of 1171" (*Catastrofe del 1171*), which occurred during the reign of Emperor Manuel I Komnenos, marked the transition from a period of Venetian commercial dominance in Byzantium to one of more aggressive expansion. After the Venetians refused to support Manuel I's plans to invade Sicily, the emperor retaliated by cultivating friendly relations with Venice's commercial rivals, particularly Pisa and Genoa (Treadgold, 1997, pp. 642-646). This development rapidly intensified hostility and competition among the Latin colonies. As a result, in 1171 the Venetians attacked the Genoese quarter in an open challenge to Byzantine authority. This incident demonstrated that Venetian economic power within Byzantine territory had evolved into military and political aggression. In response, Manuel I Komnenos launched a severe diplomatic retaliation. In March 1171, he ordered the simultaneous arrest of thousands of Venetian merchants, their assistants, and family members, confiscated their property, and expelled them collectively from Byzantine ports (Kinnamos, 2001, p. 201; Brand, 1968, p. 195; Laiou, 2002, p. 752; Treadgold, 1997, p. 648; Abulafia, 2012, p. 300). The emperor's decision was not merely a security measure but also an attempt to put an end to Venice's economic monopoly. Through this policy, the Byzantine Empire sought to strengthen its relations with Genoa and Pisa and to diversify its commercial networks. In the short term, however, this strategy created a significant disruption in eastern trade, as Venice's logistical and financial networks could not easily be replaced. From the Venetian perspective, the events of 1171 represented a backlash against the excessive expansion of its political influence. The diplomatic efforts of Doge Vitale II Michiel failed, and the Republic lost virtually all of its commercial connections and possessions in the eastern Mediterranean almost overnight. This episode subsequently encouraged Venice to adopt a more cautious approach toward Byzantium in the short term, while gradually developing a more imperialistic long-term strategy. After 1171, Venice increasingly ceased to regard Byzantium as an ally and instead began to view it as a successor state whose resources and territories might ultimately be appropriated. Consequently, the rupture initiated by the events of 1171 may also be interpreted as a turning point that helped prepare the ideological and logistical foundations for the Latin conquest of Constantinople in 1204 (Madden, 2013, pp. 85-86).

The Decline of Native Merchants

Following the issuance of the *Chrysobull* in 1082, the rise first of Venice and subsequently of other Italian city-states such as Genoa and Pisa, which competed with Venice, inflicted considerable harm upon the indigenous Byzantine merchant class. As an inevitable consequence of the privileged status granted to the Italians, they became increasingly active not only in Mediterranean international trade but also in the internal commerce of the Byzantine Empire. As a result, the commercial activities of native Byzantine merchants began to decline significantly in comparison with those of their Italian counterparts (Necipoğlu, 2017, p. 443; Jacoby, 2018, pp. 378-379). With the removal of commercial restrictions and the granting of privileges, commodities such as olive oil, other food products, and textiles began to be traded extensively throughout Byzantine territory. Since the Venetians were exempt from the ten percent customs duty, they enjoyed a substantial commercial advantage and were able to generate profits even when purchasing goods at higher prices than Byzantine merchants. The same principle applied to their transactions with Byzantine traders. When the profits derived from tax exemptions were shared, even if not equally, it often became more profitable for Byzantine merchants to trade with Venetians than with one another. Although Byzantine merchants initially benefited from this

arrangement, in the long run the logic of the system enabled the Italians to secure an increasingly larger share of internal trade. Over time, the need to share profits with local merchants gradually disappeared. Consequently, this system weakened the indigenous merchant class and contributed to the growing dominance of the Italians in Byzantine domestic commerce (Laiou & Morrisson, 2007, p. 146; Laiou, 2002, pp. 751-752).

Competition among Venetian, Pisan, and Genoese merchants also contributed to the decline of indigenous Byzantine capital. While Byzantine merchants remained subject to taxation, Latin merchants enjoyed significant advantages as a result of their tax exemptions. Consequently, Byzantine traders found themselves at a disadvantage in relation to their Latin counterparts and gradually became foreigners in their own ports (Laiou, 2002, p. 759; Ostrogorsky, 2011, pp. 331-332). Prior to this period, Constantinople had functioned as a relatively closed and protected marketplace in which foreign merchants were housed in designated buildings, permitted only limited periods of residence, and subject to controls over their exports. However, this character of the city was gradually eroded by the privileges granted to Venetian and Pisan merchants. Over time, Constantinople ceased to function merely as a commercial port and instead acquired the characteristics of a vast international marketplace in which commercial freedom was increasingly prevalent. At the same time, a highly effective economic system had previously existed in which Byzantine merchants, operating aboard Byzantine ships, exported Byzantine agricultural products and luxury goods while importing high-value commodities from the East (Laiou, 1980/1981, pp. 179-180). During the twelfth century, however, Venetian and Genoese merchants entered this trade and gradually advanced toward a position of dominance that would become fully apparent in subsequent centuries. Their naval power, the privileges they obtained from the Byzantine Empire, and the complementary roles they assumed within the economies of Egypt, Syria, and Palestine enabled them to become increasingly influential in Mediterranean commerce (Laiou-Morrisson, 2007, pp. 138-139). Furthermore, from the eleventh century onward, the market economy of Constantinople was gradually transformed into an import center increasingly dependent upon Latin goods. As a result, Byzantium's traditional export-oriented economic model was effectively reversed. As consumer goods began to arrive from the West, domestic production, particularly in the silk and textile sectors, started to decline. The growing production of imitations of Byzantine silk products was especially influential in this process (Laiou-Morrisson, 2007, pp. 127-128).

The Latin colonies produced not only economic but also cultural effects within Byzantine cities. The Venetian Quarter, together with its Latin churches, guilds, and consulates, came to resemble a semi-autonomous Western city within Constantinople. Likewise, the privileges granted to the Venetians, Genoese, and Pisans led to the emergence of a new social stratum in Byzantine cities that was both tax-exempt and autonomous. The privileged status enjoyed by these groups generated considerable resentment among the local population and contributed to the development of sentiments resembling economic nationalism (Kazhdan & Epstein, 1985, pp. 176-177; Abulafia, 2012, p. 294; Harris, 2014, p. 124). While native merchants faced bankruptcy as a result of customs duties and taxation, Latin goods increasingly came to dominate everyday economic life. Byzantine merchants were unable to withstand Latin competition, since the Venetians enjoyed exemptions from customs duties throughout the empire's ports, whereas local merchants were required to pay taxes that could reach as much as ten percent (Necipoğlu, 2017, p. 442). In other words, Byzantine merchants, who lacked comparable privileges, were forced to compete with Italian merchants who benefited from institutionally guaranteed advantages and who had established extensive commercial networks stretching securely from Italy to Constantinople and onward to Syria, Palestine, and Egypt throughout the Eastern Mediterranean (Laiou-Morrisson, 2007, p. 142). This situation created an unequal competitive environment and accelerated the decline of indigenous capital. Indeed, during the twelfth century, Venetian goods began to play a dominant role in price formation within the markets of Constantinople (Hendy, 1985, pp. 441-446). Because local merchants could not control the prices of raw materials and imports, their profit margins gradually

disappeared. Byzantine artisans, particularly in major cities such as Constantinople and Thessaloniki, lost their livelihoods as a result of the influx of Western goods (Laiou, 2002, pp. 751-752). For these reasons, Byzantine society became increasingly divided between, on the one hand, members of the court and bankers who prospered through their commercial relations with the Latins and, on the other, local merchants, artisans, and port workers whose economic position was overshadowed by Latin capital. Consequently, while the elites accumulated greater wealth, the lower social strata experienced increasing impoverishment (Abulafia, 2012, p. 299).According to John Kinnamos, the Italians, who grew wealthier day by day, began to boast of their prosperity and to treat the inhabitants of the city as if they were slaves. Moreover, such treatment was directed not only at ordinary people but even at Byzantines who held the rank of *sebastos* and other high offices (Kinnamos, 2001, p. 201). This social structure contributed to the growth of economic tensions within Byzantine society. These developments helped create the conditions that would eventually culminate in events such as the Massacre of the Latins of 1182 (Brand, 1968, pp. 6-7).

From the imperial perspective, the greatest problem created by this system was the gradual erosion of the tax base. Owing to the privileges granted to the Venetians, the Byzantine treasury lost a substantial portion of the revenues it had previously collected from the ports of the Aegean and the Sea of Marmara. In order to compensate for these losses, taxes imposed on peasants and small producers were increased, leading to the impoverishment of the rural population (Yıldırım, 2022, p. 193; Oikonomides, 2002, p. 1057). Consequently, the income gap between urban and rural areas deepened. The Latinization that was clearly visible in commerce also began to manifest itself in the financial sphere. Venetian and Genoese bankers started extending credit to the Byzantine court and wealthy aristocrats. Indeed, during the reign of Emperor Manuel I Komnenos, Byzantium's external deficit became chronic, and in an effort to compensate for it, the imperial treasury began to draw upon its gold reserves and obtain short-term loans from Latin bankers. This situation resulted in the Byzantine Empire effectively being transformed into a semi-colonial economy (Kazhdan, 1991, p. 674).

Social Tensions on the Road to the Massacre of the Latins (1182)

By the twelfth century, the Byzantine capital of Constantinople had effectively become two cities: on the one hand, the quarters inhabited by the Byzantine population, and on the other, the fortified colonies of the Latins. Located on the northern shore of the Golden Horn, the Venetian quarter, with its own harbor, warehouses, and churches, functioned almost as a separate city. Byzantine law did not apply there; instead, the Venetian consulate administered both judicial and fiscal affairs (Harris, 2017, p. 110, 146). These semi-autonomous Latin enclaves created among the local population a sense of colonial occupation, and the Latins increasingly came to be perceived as economic intruders (Brand, 1968, p. 6). At the same time, the Latins' close connections with the imperial court, particularly the marital alliances established by Emperor Manuel I Komnenos with the Venetians, led many to accuse the Byzantine aristocracy of betrayal. As commercial privileges were accompanied by the Latin Catholic faith and a distinctly Western way of life, economic hostility gradually evolved into religious antagonism as well (Kazhdan-Epstein, 1985, pp. 176-177). As a consequence of these developments, during the march of Andronikos I Komnenos toward the throne in 1182, the inhabitants of Constantinople attacked the Latin quarters, and thousands of Latin merchants, clergy, and civilians were killed (Brand, 1968, p. 208; Abulafia, 2012, p. 324). Although this event is often viewed as a sectarian conflict, its underlying cause was the economic injustice experienced by the Byzantine population since the granting of the Venetian privileges in 1082 (Madden, 2013, p. 109; Laiou-Morrisson, 2007, p. 146; Kazhdan-Epstein, 1985, p. 176-177). The monopolistic position occupied by the Latins in commerce had crippled the urban economy, driven up food prices, undermined local production, and increased unemployment. Byzantine merchants had become increasingly disadvantaged in comparison with their privileged Italian rivals (Necipoğlu, 2017, p. 443). Under these conditions, social tensions erupted into open violence, and Andronikos I exploited popular resentment as a

political instrument in support of his bid for power. As the Latin quarters were looted, many among the population viewed these actions as the recovery of Byzantine property and regarded them as a form of symbolic liberation (Harris, 2014, p. 121). As a direct consequence of the Massacre of the Latins, Byzantium's relations with the Latin West were severed, contributing in the long term to the empire's growing isolation. In Western Europe, anti-Byzantine propaganda once again gained currency, reviving earlier accusations concerning the schism with Rome and alleged cooperation with Muslim powers (Harris, 2014, p. 121). Consequently, the massacre severely damaged Byzantium's reputation in the West and helped fuel anti-Byzantine rhetoric that could later be used to justify military action against the empire (Harris, 2014, p. 136). Indeed, as a result of Venetian retaliation, Byzantine shipping became subject to embargoes throughout the Mediterranean. The resulting economic decline contributed to the chain of events that ultimately led to the Latin conquest of Constantinople in 1204. In other words, the Byzantine population's pursuit of economic and social redress came at a heavy cost and accelerated the empire's economic deterioration. Moreover, popular hostility toward the Latins further undermined Byzantium's diplomatic relations with the West and weakened its position in the international arena.

From the reign of Emperor Alexios I Komnenos to that of his grandson Manuel I Komnenos, the Komnenian dynasty sought to restore and sustain the empire politically, militarily, and economically through cooperation with the Latin powers. Although these outward-looking policies produced short-term benefits, they also brought about a permanent transformation of the Byzantine economic structure. At the same time, they disrupted internal social balances, economically marginalized broad segments of the population, and ultimately undermined the legitimacy of the state. The aristocracy increasingly evolved into a comprador class enriched through its involvement in Latin commerce. Byzantine society gradually departed from its traditional structure, while the role of indigenous merchants and artisans in both domestic and international trade steadily declined (Laiou, 2002, p. 752). Venice and the other Latin city-states thus became both allies and rivals of the Byzantine Empire. Indeed, this complex web of relations came to a dramatic end in 1204 with the Latin conquest of Constantinople during the Fourth Crusade (Madden, 2013, p. 145; Lopez, 1976, p. 109). The process that began under the Komnenian dynasty permanently altered Byzantium's position within the Mediterranean trading system. Rather than functioning as a producer and maritime commercial power, Byzantium increasingly assumed the role of a consumer economy. The commercial networks dominated by the Latin city-states gradually eroded the empire's economic independence. Consequently, although the Komnenian period witnessed important military successes, it also marked the beginning of a process of economic disintegration.

The Effects of the Economic Privileges Granted to the Italian City-States in the Post-Komnenian Period (1185-1204)

The process of Latinization, whose effects were deeply felt during the Komnenian period, continued to shape the Byzantine Empire even after the end of Komnenian rule. The system of commercial privileges initiated during the reign of Emperor Alexios I Komnenos as a means of rescuing the empire from economic decline fundamentally transformed the structure of the Byzantine economy. Indeed, the alliances established with the Italian maritime republics during the Komnenian era drew Byzantium into a lasting dependence in the fields of maritime affairs and commerce. By the end of the twelfth century, Byzantium had lost even the revenues generated by its own ports, had become unable to maintain its navy, and had evolved into an empire increasingly dependent upon external borrowing for its survival. The tax exemptions enjoyed by Latin merchants within the empire made the revival of indigenous production virtually impossible, while the Byzantine economy became increasingly reliant upon the capital of the Western Mediterranean for both imports and financial resources.

One of the most significant consequences of Latinization in the post-Komnenian period was the manner in which economic dependence gave rise to political dependence. In particular, the

commercial embargo imposed by Venice in retaliation for the Massacre of the Latins in 1182 disrupted the flow of foodstuffs and raw materials to the Byzantine Empire. Interruptions in the importation of grain, salt, and metals led to shortages and rising prices in Byzantine cities. This situation weakened the central government's control over the provinces and contributed to the resurgence of autonomous regional power centers. Although Emperor Andronikos I Komnenosattempted to confront these increasingly powerful local interests, he ultimately failed and paid for this failure with his life. During his brief reign, he gained popular support through his anti-Latin policies; nevertheless, economic realities demonstrated that the empire had little alternative but to continue engaging with the West. Consequently, the system based upon Latin capital that had been established throughout the Komnenian period undermined the state's capacity for economic self-sufficiency and transformed Byzantium into a semi-dependent participant within the Western financial system. As a result, the empire became strategically dependent upon both Western military power and Western-controlled maritime transportation. Indeed, the presence of Latin sailors and merchants in the Aegean and the Sea of Marmara contributed to a situation in which Byzantium increasingly lost effective control even within its own territories. Owing to the commercial privileges granted to the Italian maritime powers, the empire gradually ceased to function as a productive force within the Mediterranean economy and instead became a peripheral market integrated into Latin commercial networks. Therefore, the most enduring legacy of the policies pursued during the Komnenian period was the gradual erosion of Byzantium's economic and political autonomy under the shadow of Latin influence.

The capture of Constantinople during the Fourth Crusade in 1204 emerged as a consequence of the process of economic Latinization whose foundations had been laid during the Komnenian era. This event brought about an interruption of Byzantine rule in Constantinople for more than half a century, lasting until the Byzantine recovery of the city in 1261.

The economic dependence that developed during the Komnenian period also produced lasting consequences at the geopolitical level that extended into subsequent centuries. With the weakening of the Byzantine navy, maritime republics such as Venice and Genoa assumed control of Mediterranean trade networks and became the de facto masters of commerce in the Eastern Mediterranean. By the thirteenth century, the powerful merchant elites of these cities not only exercised firm control over the routes leading into the interior of Europe but had also begun to seek access to the deeper regions of Asia and Africa (Lopez, 1976, p. 99). Indeed, the principal reason why Venice and the other Italian maritime states were able to secure a dominant position by shaping commercial conditions to their advantage was their superior naval power. They owed their commercial success to the combination of this maritime strength and the privileges granted to them by the Byzantine Empire (Necipoğlu, 2017, p. 443; Lopez, 1976, p. 100). Furthermore, the capture of Constantinople by the Crusaders in 1204 proved to be a decisive turning point in the rise of Venetian commercial supremacy in the Eastern Mediterranean. Since Venice was the only Italian maritime republic to participate directly in the expedition, it emerged during the period of Latin rule as the dominant commercial power in the region (Necipoğlu, 2017, pp. 443-444).

After the Byzantine recovery of Constantinople in 1261, the Genoese, who had supported Emperor Michael VIII Palaiologos in his struggle to recapture the city from the Latins, were rewarded with extensive commercial privileges, including exemptions from taxation, as well as control over Pera/Galata, which emerged as a major commercial center on the northern shore of the Golden Horn. During the same period, the Black Sea trade, which had been carefully protected by Byzantium until the Fourth Crusade because of its importance as a source of grain, came under Genoese control. Consequently, the Genoese established a colonial empire comparable to that of Venice through the advantages derived from their alliance with Byzantium (Lopez, 1976, p. 100). As a result, the Venetians were compelled to relinquish their privileged position to their Genoese rivals. Nevertheless, within the same decade, Venice succeeded in recovering both its commercial privileges and its position in Constantinople through negotiations with Michael VIII. Moreover,

from the fourteenth century onward, both Venice and Genoa established a series of colonies throughout the Eastern Mediterranean and the Black Sea region. Together with their semi-autonomous quarters in Constantinople, these colonies enabled them to exert a far greater influence over Byzantine regional commerce than they had in previous centuries. Venice established colonies in Crete, Koroni, Methoni, Euboea (Negroponte), and Tana, while Genoa established colonies in Chios, Phocaea, Caffa, and Kilia. Between the thirteenth and fifteenth centuries, in addition to the Venetians and Genoese, other Italian and Western European merchants also became increasingly active in the Eastern Mediterranean. Indeed, during the rule of the Palaiologan Dynasty, the Byzantine monetary economy increasingly served the commercial interests of the Italian city-states rather than those of Byzantium itself. During this period, Byzantium and the Eastern Mediterranean as a whole were transformed into a region that imported manufactured goods, specially textiles, from Western Europe while exporting foodstuffs and raw materials in return (Laiou, 1981, p. 179; Necipoğlu, 2017, p. 444). Consequently, the Byzantine Empire became increasingly dependent upon the West, a trend that became particularly evident from the 1320s onward. Byzantium was transformed into a hinterland serving markets dominated by the Italians, and its economy could no longer be understood independently of the activities of Italian merchants operating throughout the Eastern Mediterranean (Laiou, 1981, p. 179; Lopez, 1976, p. 100).

Conclusion

The Komnenian period (1081-1185) was an era during which the Byzantine Empire implemented extensive reforms in an effort to overcome the political, military, and economic crises confronting the state. By the end of the eleventh century, territorial losses in Anatolia, declining fiscal resources, the deterioration of the monetary system, and the weakening of the military establishment had compelled the empire to seek new solutions to its growing difficulties. Ascending the throne at a time when Byzantium was experiencing both political and financial collapse, Emperor Alexios I Komnenos was forced to cooperate with the Latin West in order to restore stability. In this context, the commercial privileges granted particularly to Venice provided the naval assistance that Byzantium required to confront external military threats and contributed to the revival of commercial activity. However, what was initially regarded as a pragmatic solution gradually produced significant changes in the economic structure of the empire. Following Venice, similar privileges were extended to Pisa and Genoa. As a result, the influence of the Italian maritime republics in Eastern Mediterranean commerce steadily increased, while Byzantium found it increasingly difficult to maintain its traditional control over trade. This process transformed the Byzantine economy from a largely self-sufficient and production-oriented system into one characterized by consumption and dependence. The Byzantine population became increasingly reliant upon Western goods within its own markets, local artisans lost their livelihoods, and social inequalities deepened.

Although the Komnenian reforms produced an apparent recovery, the economy increasingly came under the influence of Western capital, thereby undermining the empire's independence. Consequently, in the period following the reign of Emperor Alexios I Komnenos, Byzantium's relations with the West became progressively based upon mutual dependence. Since Byzantine efforts to rebuild an independent navy remained overshadowed by the naval superiority of the Latin maritime powers, the Byzantine fleet had largely lost its dominant position in the Mediterranean by the middle of the twelfth century. As a result, the Byzantine Empire increasingly assumed the character of a land-based state and became dependent upon hired maritime power rather than maintaining its own naval supremacy. This economic and military dependence also profoundly disrupted the empire's internal social balance. While Byzantine elites who collaborated with Latin merchants accumulated wealth, indigenous merchants and producers experienced increasing impoverishment. Many Byzantines gradually came to feel like strangers within their own country, a perception that contributed to the growth of anti-Latin sentiment. These tensions created the conditions for violent social upheavals such as the Massacre of the Latins. Indeed, large

segments of the population came to associate their own economic decline with the privileged position enjoyed by the Latins within the empire.

Dependence upon the West continued as a necessity even after the end of the Komnenian period. Although Emperor Andronikos I Komnenos made efforts during his brief reign to transition toward a more nationally oriented economic model, he was ultimately unsuccessful. Indeed, Venice's decision to target Byzantium during the Fourth Crusade may be regarded as a manifestation of the economic dependence that had developed between the empire and the Latin maritime powers.

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

ANKARA SCIENCE UNIVERSITY

Komnenos Döneminde Bizans Ekonomisinin Latinleşmesi: Ticari Ayrıcalıklar, Akdeniz Hâkimiyeti ve Ekonomik Bağımlılık (1081-1204)

Giriş

Komnenoslar Dönemi Öncesi Bizans İmparatorluğu'nda Siyasi ve Ekonomik Durum (1025-1081)

Bizans İmparatorluğu 1025 yılında İmparator II. Basileios (976-1025)'un ölümüyle birlikte en karmaşık ve kırılgan dönemlerden birine sahne olmuştur. İmparator II. Basileios'tan sonra gelen imparatorlar döneminde sık sık taht değişiklikleri, saray entrikaları, soylu ailelerin rekabetleri nedeniyle imparatorluk, merkezi otorite krizine girmiştir. İmparatorluğun uzun yüzyıllardan beri inşa etmeye çalıştığı siyasi, idari, askerî ve ekonomik yapı bu tarihten itibaren çözülmeye başlamıştır. Özellikle XI. yüzyılın ortalarından itibaren askerî aristokrasi ile sivil bürokrasi arasındaki çekişmelerin artması taşrada iktidar boşluklarına yol açmıştır. Bu çatışmalar ise imparatorluğun Anadolu ve Balkan topraklarında yerel güç odaklarının bağımsızlaşmasını hızlandırmıştır. Bu dönemde Bizans'ta yönetim, giderek aristokrat ailelerin çıkarlarına göre şekillenmiştir. Öyle ki bazı zamanlarda Bizans İmparatorluğu adeta daha kuvvetli olan asalet grubunun temsilcisi haline gelmiştir (Ostrogorsky, 2011, s.296-297). Bu durumda imparatorun otoritesi Konstantinopolis dışındaki topraklarda zayıflamaya başlamıştır. Bürokrat sınıf ile askerî aristokrasi arasındaki bu gerilim, Bizans'ın geleneksel toprak ve vergi düzenini sarsmış, taşra ekonomisinin merkezle bağını zayıflatmıştır. Nitekim tipik bir aristokrat olan imparator III. Romanos Argyrus (1028-1034) döneminde II. Basileios tarafından getirilen büyük arazi sahiplerinin terk edilmiş köylü toprakları için ek vergi yükü bu sınıfın ısrarları üzerine kaldırılmıştır (Angold, 2004, s.223-225). Böylece *epibole/allelenyon* adıyla Bizans vergi sisteminin temelini oluşturan sistemin ortadan kalkmasıyla devletin önemli bir vergi geliri de kaybedilmiş ve bu durum mali zorluklara yol açmıştır (Angold, 2004, s.225; Bamyacı-Güçlüay, 2020, s.484). Diğer yandan II. Basileios döneminde çıkarılan küçük arazi sahipliği müessesesinin devamını destekleyen kanunların da birer birer kaldırılması ile köylü ve asker arazisini kolayca satın alan zenginler nedeniyle büyük arazi sahipliği müessesesi güç kazanmaya başlamıştır. Böylece merkezi iktidarın I. Romanos (920-944)'tan itibaren büyük toprak sahiplerine karşı oluşturduğu denge ortadan kalkmıştır. Ekonomik olarak güçlenen aristokrasi siyasi olarak da zafer elde etmiştir. Köylü ve asker arazilerini satın alan büyük arazi sahipleri bunların eski sahiplerini de yarı köleleri haline getirmiştir. Böylece İmparator Herakleios (610-641) döneminden itibaren süregelen devletin yenilenmesi ve güçlenmesi için harcanan tüm çabalar suya düşmüş, ülkenin savunma ve vergi gücü çöküntüye uğramıştır. Bunun sonucunda devletin yoksullaşması ile birlikte harcamaların kısıtlanması nedeniyle imparatorluğun askerî gücü de oldukça zayıflamıştır. İmparator IX. Konstantinos Monamakhos (1042-1055) döneminde Bizans altın sikkeleri kontrollü bir şekilde değersizleşmeye başlamış ve sikkelerin saflığı yirmi dört ayardan on sekiz ayara kadar düşürülmüştür. Paranın değersizleşmesinin her aşamasında farklı türde sikkeler basılmıştır. Bu ise XI. yüzyıl Bizans ekonomisinin içinde bulunduğu durumun açık bir göstergesi olarak karşımıza

çıkmaktadır. Muhtemelen Bizans İmparatorluğu bütçe açığına ve mali zorluklara karşı paranın değerini düşürmeyi bir çözüm olarak görmüştür[1]. Bundan sonraki süreçte ise başkentin sivil asalet sınıfı ile eyaletlerdeki askeri aristokrasi arasındaki rekabet Bizans tarihine damgasını vurmuştur (Ostrogorsky, 2011, s.297; Angold, 2004, s.219-223). Bu ortamda II. Basileios dönemindeki yayılmacılık politikası terk edilerek, pahalıya mal olan "imparatorluğu savaş halinde tutmak" yönteminden vaz geçilmiş ve harcamaları düşürmek için silahlı kuvvetleri azaltmak yoluna gidilmiştir. İmparator IX. Konstantinos Monomakhos, imparatorluğun güvenli sınırlara sahip olduğu bir dönemde askeri yayılmacılığı gereksiz görmüş bunun için de askeri yapılanmayı azaltma yoluna gitmiştir. Bu nedenle reformlar yapan imparatorun temel amacı ise sivil yönetimi güçlendirmek ve askeri teşkilatı basitleştirmek olmuştur. Sınır bölgelerindeki yerel birlikler dağıtılmış ve savunma, kilit noktalara konuşlandırılmış profesyonel birliklere bırakılmıştır. Thema orduları varlıklarını sürdürse de büyük ölçüde kâğıt üzerinde kalmıştır. Eyalet yönetimi giderek askeri komutan olan Strategos'lardan alınarak, Yargıç veya Praitor olarak bilinen sivil valilere verilmiştir. Yine Konstantinopolis'te Epiton Kriseon adı altında yeni bir bakanlık kurularak tüm sivil valiler bu bakanlığa bağlanmıştır. Böylece eyalet yönetimlerinin askerden arındırılması süreci tamamlanmıştır (Angold, 2004, s.229-230).

Güçlü sivil aristokrasi sınıfından olan İmparator X. Konstantinos Dukas (1059-1067) döneminde memuriyetler artık parayla satılmaya başlamış, ordu tamamen ihmal edilmiş ve yaşanan mali sıkıntılar nedeniyle diğer alanlardaki masrafları karşılamak için ordu harcamalarından tasarrufa gidilmiştir. Durmadan sayıları artan memurların da hâkim tabaka olmaları sıfatıyla gittikçe artan talepleri ise devlet hazinesine ağır yük getirmeye başlamıştır. Dolayısıyla devlet gittikçe ekonomik çöküntüye uğrarken sahte bir ihtişama bürünen sarayın masrafları artmaya başlamıştır. Bir yandan kiliseye yapılan bağışlar bir yandan da yabancı devlet başkanlarını yumuşatmak için verilen hediyeler arttırılmıştır. Böylece hâkim tabakanın siyasi hedefleri ve mali ihtiyaçlar, savunma gücünü tahrip etmek noktasında birleşmiştir. Tüm bunların yanı sıra aynı yüzyıl içerisinde doğuda Selçuklu Türkleri, batıda Normanlar, Macarlar, kuzeyde Peçenekler tarafından kuşatılan Bizans İmparatorluğu oldukça çok yönlü bir tehdit ortamında kendini bulmuştur (Hendy, 1985, s.235; Angold, 2004, s.217; Kazhdan-Epstein, 1985, s.24; Lopez, 1976, s.65). Bu ortamda imparatorluk ordusunun dağılması ve eyaletlerdeki birliklerin merkezi emirleri dinlememeye başlaması da oldukça büyük bir dezavantaj yaratmıştır. XI. yüzyıl boyunca Bizans, her cephede ortaya çıkan siyasi ve askerî sorunlarla birleşen derin bir ekonomik ve toplumsal kriz yaşamış ve bu durum devleti tam bir çöküşün eşiğine getirmiştir (Oikonomides, 2002, s.1019). Nitekim 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi Bizans askeri sisteminin fiilen çöküşünün en açık göstergesi olmuştur. Diğer yandan imparatorluğun Anadolu'daki varlığının kaybolması ekonomik bakımdan da büyük bir çöküşe neden olmuştur. Çünkü imparatorluğun tahıl ihtiyaçlarının çoğunluğu Anadolu'dan karşılanıyor, tekstil ve maden üretimi gibi ekonomik faaliyetler burada yoğunlaşıyordu (Laiou-Morrisson, 2007, s.150; Ostrogorsky, 2011, s.316-319; Hendy, 1985, s.665). Doğu sınırlarında böylesine bir çöküş yaşayan Bizans İmparatorluğu İtalya'daki tüm topraklarının Guiscard tarafından ele geçirilmesiyle birlikte eş zamanlı olarak Batı sınırlarında da büyük bir çöküntüye uğramıştır (Anna Komnena, 1996, s.118). İçinde bulunduğu durumdan kurtulmak isteyen İmparator VII. Mikhail Doukas (1071-1078), Papa Gregorius'tan yardım talep etmek zorunda kalmış ve böylece papanın Roma'nın dünya hakimiyeti temelinde kilise birliğini kurmak çabalarına katkıda bulunmuştur (Ostrogorsky, 2011, s.320). Yine VII. Mikhail döneminde

[1] XI. yüzyılda devlet harcamalarının artmasının en önemli nedenlerinden biri de Bizans İmparatorluğu'nun makam ve onur açısından çift hiyerarşiye sahip karmaşık bir onur sistemi geliştirmesiydi. Böylece bu çift hiyerarşinin her ikisi de beraberinde maaş ve emekli maaşı getirmiştir. Makam satışı nadir olsa da, unvan satışı sistemin bir parçası haline gelmiştir. Bir unvan satın alındığında, sahibi standart bir oranda emekli maaşı alıyordu. Ancak bu durum, yeni unvan düzenleri oluştuğu sürece artan talebi karşılamak için devlet için önemli bir maliyete neden oluyordu. Bazen bu emekli maaşları kalıcı olarak veriliyor ve babadan oğula geçebiliyordu. Bu durum maaşları ve emekli maaşlarını ödemekte zorlanan devletin bu maaşları değeri düşürülmüş para birimiyle ödemek için parayı değersizleştirmeye yöneldiği ihtimalini de güçlendirmektedir. Bkz. Angold, s.225-228.

yaşanan ekonomik bunalım nedeniyle paranın değeri düşerken, tahıl, ekmek fiyatları artmış ve işsizlik hat safhaya ulaşmıştır. Bu durum, İmparator VII. Mikhail Doukas'ın 1070'lerde Trakya'daki tahıl ticaretini Raidestos'tan (bugünkü Tekirdağ) alarak, Konstantinopolis'e doğrudan yönlendirme çabasını açıklamaktadır. Böylece imparator, başkentteki kıtlığı ve fiyat artışlarını kontrol altına almak amacıyla tahıl ticaretini devlet denetimine almak istemiştir (Jacoby, 2017, s.629). Nitekim iç isyanların patlak vermesiyle birlikte Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu kriz daha görünür hale gelmiştir (Ostrogorsky, 2011, s.320-322; Hendy, 1985, 235). Yine Anadolu'nun elden çıkması vergi gelirlerinin düşmesine neden olduğu gibi bu da devlet hazinesinin açıklarının büyümesine yol açmıştır. Tüm bu kayıplar nedeniyle Bizans İmparatorluğu artık askerî harcamalarını finanse edememiş, vergi gelirlerini toplayamamış ve maaşları dahi ödeyemez hale gelmiştir. Diğer yandan ordunun moral çöküntüsü, Bizans'ın Batı'daki paralı asker sistemine özellikle Latin kuvvetlerine giderek daha fazla bağımlı hale gelmesine neden olmuştur (Haldon, 1999, 268; Ostrogorsky, 2011, s.337-338).

Bütün sorunların birbirini zincir gibi tetiklemesi sonucu Bizans ekonomisindeki para sistemi de çökmeye başlarken yüzyıllardır istikrarlı bir para birimi olarak kullanılan altın nomisma saflığını yitirmeye devam etmiştir. Bu nedenle enflasyon artarken iç huzursuzluklar da doğru orantılı olarak artmaya başlamıştır (Ostrogorsky, 2011, s.337; Hendy, 1985, 235; Laiou-Morrisson, 2007, s.150;Oikonomides, 2002, s.1019). Yaşanan iç savaşlar, artan saray harcamaları[2], kaybedilen savaşlar nedeniyle ödenen savaş tazminatları hazinenin boşalmasına neden olmuştur. Bu durumda çözüm arayan imparatorluk tek çare olarak halktan yeni vergiler toplama yoluna gitmiştir ki bu da taşrada toplumsal hoşnutsuzluğu arttırmıştır. Üzerine ağır vergiler yüklenen küçük çaptaki üreticiler iflas ederken, vergi tahsildarları ve toprak aristokrasisi servetlerini arttırmıştır. Yaşanan bu mali krizi aşmak isteyen imparatorluğun bir başka çözüm arayışı sonucunda Batılı devletlere ticari ayrıcalıklar tanımanın yolları aranmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu durum bize Komnenoslar öncesi dönemde de Bizans İmparatorluğu'nun dış finansal desteğe muhtaç bir ekonomiye sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim Batı Avrupa'nın boğulma ve kapanma devri olan VII. ve X. yüzyıllarda, Bizans hâkimiyetinde bulunan Venedik, güçlük içerisinde olsa bile Batı Avrupa ile Bizans arasında ticari münasebetleri devam ettirebiliyordu. İmparatorluk Adriyatik'te polis vazifesini vermiş olduğu Venedik'e, X. yüzyılın sonlarından itibaren geniş ticari imtiyazlar da vermişti (Bamyacı, 2019, s.239). Bizans'ın en parlak döneminde Venedik'e adeta kapitülasyon niteliğinde imtiyazlar vermesinin temel sebeplerinden biri doğmakta olan Bizans burjuvazisinin önünü kesmekti (Güçlüay, 2019,s.74).

XI. yüzyıl boyunca Bizans ekonomisi bu şekilde gerilerken Venedik, Pisa, Amalfi gibi ticaret şehirleri Adriyatik ve Ege'de ticaret ağlarını genişletmiş ve Bizans limanlarında koloniler kurmaya başlamışlardı. Venedik, Bizans mallarını Batı pazarlarına taşıyan başlıca aracı haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Bizans iç ticaretinde de sağlam bir şekilde yerleşen Venedikliler Konstantinopolis ile diğer Bizans şehirleri arasındaki ticareti de kontrol etmeye başlamışlardı (Abulafıa, 2012, s.300). Bu gelişme ticaret hacmini artırmakla birlikte Bizans ekonomisi açısından yeni riskler de doğurmuştur. Bizans ticareti canlanırken, gümrük gelirlerinin büyük bir kısmı Latin tüccarların eline geçmeye başlamıştır. Diğer yandan Bizans ekonomisi bu şekilde dış ticarete bağımlı hale gelirken yerli Bizans tüccar sınıfının rekabet gücünü kaybetmesi de ekonomiye vurulan en önemli darbelerden biri olmuştur (Yıldırım, 2022, s.193). İmparatorluğun içinde

[2] XI. yüzyıl başlarından itibaren başa geçen imparatorların inşa faaliyetlerine harcadıkları paralar nedeniyle de devlet hazinesi oldukça zarar görüyordu. Örneğin İmparator Romanos Argyros, son dinlenme yeri ve saltanatının anıtı olarak Peribleptos manastırını inşa ettirirken, Konstantinos Monomakhos ise Sakız Adası'ndaki Nea Moni Manastırını inşa ettirmiştir. Yapının karmaşık planlaması ve zengin mozaikleri, imparatorluk yapılarına harcanan özen ve paranın önemli göstergesidir. Nitekim VI. Yüzyıldan beri Bizans İmparatorluğu'nda bu ölçekte bir yapılaşma olmamış, imparatorlar çoğunlukla V. Ve VI. Yüzyıllardan kalan kamu anıtlarını restore etmek ve imparatorların mevcut saraylarına ekleme yapmakla yetinmişlerdi. Örneğin, II.Basileios'un en önemli inşa faaliyeti bir depremde hasar gören Ayasofya'yı onarmak olmuştur. XI. Yüzyıl imparatorları aristokratik gelenekler nedeniyle inşa ettikleri anıtlarıyla başkentte iz bırakmak istedikleri için bu amaçları uğruna devlet gelirlerini kullanmışlardır. Bkz. Angold, s.226-227.

bulunduğu bu ekonomik, siyasi ve askeri çözülmeler Komnenos hanedanının iktidara gelişinin temellerini oluşturacak koşulları yaratırken Bizans'ın Batı ile kurduğu bağımlı ilişkilerin de temellerini atmıştır. Diğer bir deyişle XI. yüzyıl boyunca biriken yapısal bozulmalar Komnenos döneminde ortaya çıkan ekonomik Latinleşmenin zeminini oluşturmuştur.

İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118)'un tahta çıkmasıyla birlikte Bizans İmparatorluğu'nda sivil aristokrasinin üstünlüğü sona ermiş ve askeri asalet sınıfının üstünlüğünün hakim olduğu döneme girilmiştir (Angold, 2004, s.219; Ostrogorsky, 2011, s.325). Böylesine ağır bir kriz ortamında tahta çıkan İmparator I. Aleksios Komnenos'un çözmesi gereken çok sayıda sorun bulunuyordu. Nitekim İmparator Aleksios, ordusu dağılmış, para sistemi ve ekonomisi bozulmuş, Anadolu'da büyük toprak kayıplarına uğrayarak fiilen çökmüş bir imparatorluk devralmıştır (Haldon, 1999, s.95; Ostrogorsky, 2011, s.329;Lopez, 1976, s.66). İmparator, içinde bulunduğu siyasi koşullar nedeniyle Latin Batı ile siyasi, askeri ve ticari işbirliğine yönelmek zorunda kalmıştır. 1082 yılında Venedik'e verilen ticari imtiyazlar bu politikaların ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak imparator donanma desteği karşılığında Bizans'ın ekonomik güvenliğini kısmen devretmiştir. Çünkü bu kısa vadede Bizans'ı kurtarsa da uzun vadede Venediklilerin Bizans iç ticaretinde giderek belirleyici hale gelmesine ve Bizans için ağır mali sonuçlar doğurmasına neden olmuştur (Laiou, 2002, s.75; Harris, 2017, s.105). Diğer yandan Batı ile yapılan askeri temaslar da imparatorluğun daha sonra oldukça zarar göreceği Haçlı seferlerinin başlamasına neden olmuştur. 1204 yılında Konstantinopolis'in Latinler tarafından işgaline giden bu süreç el birliğiyle Komnenos imparatorları tarafından adeta ilmek ilmek işlenmiştir (Ostrogorsky, 2011, s.330-333).

İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118)'un Devleti Çöküşten Kurtarma Çabaları ve Venediklilere Verilen Ticari Ayrıcalıkların Ortaya Çıkışı

1081-1185 yılları arasında Bizans İmparatorluğu iktidarında kalan Komnenos hanedanı dönemi Bizans tarihinde hem yeniden doğuşun hem de uzun vadeli bir bağımlılık sisteminin başlangıcını temsil etmektedir. Yeniden örgütlenmeyi ve devleti içinde bulunduğu durumdan çıkarmayı hedefleyen İmparator I. Aleksios'un reformları bu bağlamda Bizans'ı giderek Batı Akdeniz'in kapitalist ticaret ağlarına eklemlemiştir. 1082 Venedik anlaşmasıyla başlayan bu süreçle Bizans'ın ticari egemenliğini kaybetmeye başladığı bir döneme girilmiştir (Ostrogorsky, 2011, s.333-334).

İmparator I. Aleksios Komnenos'un tahta çıktığında ilk işi imparatorluğun bozulan mali yapısını onarmaya çalışmak ve bu mali yapı üzerinde kontrolsüz güce sahip olan aristokrasinin gücünü kırmaya çalışmak olmuştur (Hendy, 1985, s.6). Bu bağlamda ilk adım olarak vergilendirme sistemini yeniden düzenleyen imparator, vergileri doğrudan merkezde toplamak için formüller üretmiştir (Hendy, 1985, s.235). Böylece bu dönemde Pronoia[3] sisteminin geliştirilmesiyle hem aristokrasinin denetim altına alınması hem de Bizans ordusunun yükünün ekonomik açıdan hafifletilmesi sağlanmıştır. Bu sistem kendisinden sonra oğlu II. Ioannes (1118-1143) ve torunu Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından da uygulanmıştır. Ancak kısa vadede başarılı sonuçlar doğuran bu sistemin uzun vadede özel mülkiyetin artması ve devlet gelirlerinin parçalanması gibi dezavantajları da ortaya çıkmıştır (Ostrogorsky, 2011, s.306). Yine paranın değerini korumak için yeni altın nomisma (Hyperpyron)[4]'yı bastıran İmparator Aleksios'un bu uygulamaları ekonomide kısmen iyileşmeyi sağlamıştır (Hendy, 1985, s.235;Laiou, 2002, s.757) ancak bu kadar derin bir

[3] Bu sistemde belirli bölgelerden veya mülklerden elde edilen devlet gelirleri asker ve teçhizatlarının sağlanması karşılığında bir bireye veya gruba verilirdi. Doğan-Çapan, "Bizans İmparatorluğu'nun XI.- XIII. Yüzyıllar Arasında Orduyu Kurtarma Çabaları: Pronoia Sistemi", Asia Minor Studies, C.13, S.2, s.17-18; Alan Harvey, Economic Expansion in the Byzantine Empire 900-1200, Cambridge Unıversty Press, Newyork, 1989, s.72; John Haldon, Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204, Routledge Taylor&Francis Group, London And Newyork, 1999, s.94.

[4] Hyperpyron, İmparator I. Aleksios Komnenos'un reforme edilmiş para sistemindeki en değerli altın sikkedir. Komnenos dönemi Hyperpyron'u, Akdeniz ticaretinde geniş bir dolaşıma sahipti. Doğuda Fatımi dinarı**,** Batı'da Almoravid (morabitino) ile birlikte, bu para birimi "Orta Çağ'ın dolarlarından biri" olarak kabul edilir; yüksek iç değeri ve alım gücü olan uluslararası bir para birimiydi. Bkz. Alan Harvey, s.XIV; Angeliki E. Laiou and Cecile Morrisson, s.155.

ekonomik çöküş karşısında kaynak bulmak için dış kaynaklardan finansal ve askerî destek aramaktan başka çare yoktu[5]. Diğer yandan batıdan gelen askerî tehditler, 1081 yılında Normanlar'ın Dyrrhachium (bugünkü Dıraç) kuşatması Bizans İmparatorluğu'nun deniz gücünü kaybettiğini açıkça ortaya koymuştu. Bu durumda deniz gücü tükenmiş, mali durumu zayıflamış, ticaret yolları Latin denizcilerin eline geçmiş Bizans İmparatorluğu, kendini koruyacak donanmayı kuramayınca Venedik Cumhuriyeti'ne başvurmak zorunda kalmıştır (Treadgold, 1997, s.615; Anna Komnena, 1996, s.183-188; Haldon, 1999, s.91; Harris, 2014, s.43).

XI. yüzyılın sonlarında Doğu Akdeniz'de yükselmeye başlayan bir güç olan Venedik, Bizans ile uzun süredir vergiye tabi ve denetimli bir şekilde ticari ilişkiler sürdürüyordu. Ancak bu dönemde Bizans deniz gücünün zayıflaması ve İtalya'daki Norman baskısının artması nedeniyle İmparator Aleksios bu kez Venedik ile stratejik bir ittifaka yönelmiştir (Lopez, 1976, s.65). Bu ittifakın temelinde ise Venedik'in Bizans'a askerî yardımı karşılığında ticari imtiyazlar tanınması yatıyordu. Bu nedenle Venediklilerin güney İtalya ve Sicilya'daki Norman Krallığını yenmek için Bizans'ın askeri yardım talebini kabul etmelerinin ardından İmparator Aleksios, Venedik'e imparatorluk topraklarında ticari serbestlik tanıyan bir altın ferman yani *Chrysobull* yayınlamıştır (Jacoby, 2018, s.387; Özdemir, 2020, s.428-429; Stalowski, 2021, s.48; Anna Komnena, 1996, s.186; Harris, 2014, s.43). Bu belge, Bizans tarihinin en kritik ekonomik dönüm noktalarından biri olmuştur.

1082 tarihli *Chrysobull of Aleksios I Komnenos* Venedik Cumhuriyeti'ne geniş ticari ayrıcalıklar tanıyan altın mühürlü bir imparatorluk fermanıdır. Bu belge, Venediklilere Konstantinopolis'in yanı sıra Bizans'ın tüm topraklarında geçerli olacak haklar tanımıştır. Bu fermana göre Venedikli tüccarlar gümrük vergilerinden tamamen muaf tutulacak, Venediklilere, Konstantinopolis'te özel bir ticaret mahallesi *(Venetian Quarter)*[6] tahsis edilecek, Venedikli tüccarların mallarına el konulmayacak ve vergi talep edilemeyecekti. Venediklilere tahsis edilen bu mahalle Haliç'in karşısında, Pera'nın hemen yanında sürekli tüketici akışı sağlayan ideal bir konumdaydı. Ayrıca bu bölge metal işleme tesislerine ve çeşitli çarşılara (agora/bazaar) yakın olduğu için şehirde sürekli gelişen bir ticareti garanti ediyordu (Anna Komnena, 1996, s.186; Necipoğlu, 2017, s.442;Jacoby, 2018, 387-390; Nicol, 2000, s.58-59; Stalowski, 2021, s.48; Kazhdan-Epsteın, 1985, s.176;Harris, 2014, s.43). Tüm bunların karşılığında Venedik filosu Bizans'a askerî yardım sağlayacaktı. Bu imtiyazlar kısa vadede imparator Aleksios'a Venedik donanmasının desteğini sağlamıştır. Ancak uzun vadede Bizans ticaretinin Latin şehir devletleri tarafından tekelleştirilmesine ve Bizans hazinesine giren ticari gelirlerin doğrudan azalmasına yol açmıştır (Harris, 2017, s.106). Yine Konstantinopolis'te kurulacak Venedik ticaret mahallesinin özerk bir yapıya sahip olması, Venediklilere yerli tüccarlara karşı büyük avantajlar sağlarken, imparatorluğun ekonomik bağımsızlığı açısından da önemli bir tehdit unsuru oluşturmuştur. Venedikliler Bizans yasalarına tabi olmadan ticaret yapmaya ve kendi gemilerini Bizans limanlarında serbestçe kullanmaya başlamıştır. Sonraki otuz yıl boyunca da Venedik ticaret bölgesi gelişmiş ve Venedikliler şehrin dört yanındaki birçok ticari pazara erişimden faydalanmaya başlamıştır. Bu neredeyse engelsiz erişim, Venedikli tüccarların ve aristokratların başta ipek, boya, cam ve bankacılık/finans olmak üzere çeşitli alanlarda önemli yatırımlar yapmalarına olanak sağlamıştır (Stalowski, 2021, s.50; Madden, 2013, s.75). Nıketas Khonıates, Venediklilere verilen

[5] İmparator I. Aleksios(1081-1118) dönemi ekonomik açıdan o kadar kötü bir dönemdi ki imparator devleti toparlayabilmek için hem kendi gümüş eşyalarını hem de kiliseye ait değerli metalleri eritmek zorunda kalmıştı. Bkz. Angelıkı E. Laıou, "Exchange and Trade, Sevent-Twelfth Centuries"THE ECONOMIC HISTORY OF BYZANTIUM From the Seventh through the Fifteenth Century, Volume I. (Editor-in-Chief (Angeliki E. Laiou), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, 2002, s.737.

[6] Ioannes Kınnamos burayı *Embolon* olarak yazmıştır. Prof. Dr. Işın Demirkent'in aktardığına göre Embolum, tüccarların mallarını depoladıkları yer olup zamanla Venetian Quarter yani Venedik mahallesi olarak anılmaya başlamıştır. Bkz. Ioannes Kınnamos'un Hıstorıası(1118-1176), (Yayına Hazırlayan, Prof.Dr. Işın Demirkent), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2001, s.201.

bu ayrıcalıklar nedeniyle Bizans İmparatorluğu'nun içine düştüğü durumu şu sözleriyle gözler önüne sermektedir:

"…Bir zamanlar Bizanslılar, bir deniz savaşında onların yardımına muhtaç oldukları için, bunları devletlerine kabul etmişlerdi. Venedikliler oğul veren arılar gibi Venedik'i İstanbul ile değiş tokuş edip bütün Bizans devleti içine yayıldılar. Sadece adlarını muhafaza etmişlerdi ve diğer hususlarda tamamiyle Bizanslılar gibiydiler. Çoğaldılar ve kudretleri arttı….." (Khonıates, 1995, s.118-119).

1082 fermanı sonrasında Bizans ekonomisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Venedikliler başta Konstantinopolis olmak üzere Selanik, Ephesos ve Korinthos gibi liman kentlerinde koloniler kurmaya başlamıştır. Kendi hukuk sistemine sahip olan bu koloniler Bizanslı tüccarlarla rekabet etmek zorunda değillerdi. Nitekim imparatorluğun liman gelirlerinin azalması nedeniyle gümrük gelirlerinde dramatik bir düşüş yaşanmıştır. Diğer yandan Venedikli tüccarların vergi muafiyeti nedeniyle rekabet gücünün ortadan kalkması yerli tüccar sınıfını da zayıflatmaya başlatmıştır. Özellikle Konstantinopolis'teki yerli zanaatkârlar Latin tüccarların malları karşısında pazar paylarını kaybetmiştir.[7] XII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Bizanslı tüccarların Latinlerle kıyaslandığında hem dış ticarette hem de iç ticaretteki görece payı oldukça azalmıştır (Laiou, 2002, s.752). Bu şekilde Latin tüccarların üstünlük elde etmesi halkın öfkesine neden olmuş ve 1182 yılındaki *Latin Katliamı* olayının ekonomik zemini oluşmuştur (Necipoğlu, 2017, s.443). Bu fermanın en önemli sonuçlarından biri ise XI. yüzyılın sonlarına kadar Doğu Akdeniz'de en güçlü donanmaya sahip ülke konumunda olan Bizans İmparatorluğu'nun XII. yüzyıl başlarından itibaren bu rolünü Venedik ve Cenevizlilere devretmesi olmuştur (Jacoby, 2017, s.648; Stalowski, 2021, s.49; Brand, 1968, s.195). Dolayısıyla 1082 fermanı ile Norman tehlikesi geçici olarak bertaraf edilmiş, Bizans donanması yeniden yapılandırılmış, Haçlı Seferleri döneminde Avrupa'daki Bizans imajı güçlendirilmiş ama bu kazanımların bedeli ağır olmuştur. İmparatorluk ekonomik bağımsızlığını büyük ölçüde kaybederken, Latin tüccarların imparatorluk ekonomisi üzerindeki hâkimiyeti, Komnenoslar sonrasında kalıcı bir yapısal bağımlılığa neden olmuştur. Bu süreç 1204 yılındaki Latin işgalinin ekonomik ön koşullarını hazırlamıştır (Brand, 1968, s.195; Kazhdan-Epstein, 1985, s.24; Lopez, 1976, s.65).

Bizans Denizcilik Gücünün Gerilemesi

Bizans İmparatorluğu tarihinde Komnenos dönemi Akdeniz dünyasında ticari güç dengelerinin büyük ölçüde değiştiği ve yeniden örgütlendiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. XI. yüzyılın ortalarından itibaren Batı Avrupa'daki ekonomik canlanma ile birlikte Venedik, Ceneviz, Pisa, Amalfi gibi İtalyan şehir devletleri hızla yükselişe geçmiştir. Bu kentler, Haçlı Seferleri'nin sağladığı lojistik avantajlardan da yararlanarak Doğu Akdeniz ticaretini neredeyse tamamen kontrol altına almaya başlamıştır (Abulafia, 2012, s.293; Özer, 2020, s.286). Dolayısıyla Bizans'ın yüzyıllardır sürdürdüğü deniz ticareti üstünlüğü artık Latin devletlerinin eline geçmeye başlamıştır (Laiou-Morrisson, 2007, s.142).

[7] Bu süreçte Doğu Akdeniz, Avrupa'nın belirli bölgeleri için stratejik öneme sahip bir gıda ve hammadde tedarikçisi haline gelmiştir. Bölge yalnızca tahıl, zeytinyağı ve şeker gibi temel besin maddelerini değil, aynı zamanda köleler ve pamuk, keten, ipek, balmumu, şap, kurşun ve yün gibi çeşitli hammaddeleri Batı Avrupa'ya ihraç etmekteydi. Buna karşılık, Lombard ve Flandre dokumaları, kadifeler, ince pamuklu kumaşlar, metal işçiliği ürünleri ve silahlar gibi yüksek katma değerli sanayi malları Batı'dan Doğu Akdeniz'e ihraç edilmekteydi. Bu asimetrik değişim, Bizans ekonomisinin tarımsal ve hammaddelere dayalı bir yapıya evrilmesine ve imalat sektörünün rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Konstantinopolis başta olmak üzere Bizans şehirlerinde yerli zanaatkârlar, Latin tüccarların sanayi malları karşısında pazar paylarını yitirmiştir. Venedikli kolonilerde yaşayan tüccarların temel gereksinimlerini dahi anavatanlarından temin etmeleri, Doğu Akdeniz'deki ekonomik yapının yalnızca ticari değil, kültürel düzeyde de bağımlı bir nitelik kazandığını göstermektedir. Dolayısıyla, XIV. yüzyıl itibarıyla Doğu Akdeniz bir uluslararası pazar sistemi içinde bütünleşmiş olsa da, bu bütünleşme eşitsiz bir karakter taşımış ve Bizans İmparatorluğu, üretici bir merkez olmaktan çıkıp Latin ticaret ağlarının çevresel bir unsuru hâline gelmiştir. Bkz. Alexander Evgeniy Stalowski, s.51; Angelıkı E. Laıou- Thomadakıs, The Byzantıne Economy In The Medıterranean Trade System; Thırteenth-Fıfteenth Centurıes, Dumbarton Oaks Papers, Vol. 34/35 (1980/1981), Published by: Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University, s.179-180.

Bu yükselişin öncüsü olan Venedik XI. yüzyıldan itibaren Adriyatik limanlarında ticaret kolonileri kurarak Bizans ile ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir[8]. 1082 ayrıcalıklarıyla birlikte de bu ilişkileri tek taraflı kârlı bir sisteme dönüştürmüştür. Ceneviz ve Pisa kentleri de Haçlı seferlerinden sonra özellikle XII. yüzyılda Bizans topraklarında rekabetçi koloniler kurarak Venedik'in izinde gitmiştir. Bu dönemde Bizans İmparatorluğu'nun iç sorunlarıyla meşgul olması Batı Akdeniz'deki gelişmeleri gözden kaçırmasına neden olmuştur. Bizans deniz gücü gerilerken ve filoların sayısı azalırken, Latin şehir devletleri gemi teknolojisinde, haritacılıkta, liman organizasyonunda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle Venedik, üç direkli gemi tasarımı yani *trireme* ile Bizans filosuna karşı üstünlük kazanmıştır. Nitekim XII. yüzyılın ortalarında Bizans deniz gücü, sadece Ege ve Marmara çevresiyle sınırlı kalmıştır (Pryor, 1988, s.31-34). Diğer yandan Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un Venediklilere tanıdığı ticari imtiyazlar onlarla rekabet halinde olan Ceneviz ve Pisa gibi diğer İtalyan şehir devletlerinin tepkisini çekmiş ve onlar da politik, diplomatik ve askerî düzeyde harekete geçerek Bizans-Venedik rekabetinde aktif aktörlere dönüşmüşlerdir (Lopez, 1976, s.65). Özellikle Ceneviz ve Pisa Haçlı Seferleri'yle Doğu Akdeniz'de önemli ticari roller üstlenerek Bizans'ın diğer limanlarında varlık göstermeye başlamıştır. Örneğin Cenevizliler Trabzon ve Karadeniz kıyılarında koloniler kurarak tahıl ve balık ticaretinde uzmanlaşırken Pisalılar da Ege adalarında Bizans İmparatorluğu'nun izniyle depolar kurmuştur. Nitekim Venedik'e tanınan ayrıcalıklara benzer bir şekilde diğer İtalyan şehirlerine de ayrıcalıklar tanınmıştır (Kazhdan-Epsteın, 1985, s.176-177). Öncelikle 18 Nisan 1111 tarihinde yapılan bir anlaşmayla Pisa'ya ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu anlaşma ile Pisalılar Bizans'a karşı düşmanca eylemlerden kaçınmayı ve onun düşmanlarıyla ittifak kurmamayı taahhüt ettikten sonra aynı yılın Ekim ayında onlar için de bir altın ferman yayınlanmıştır. Bu fermanla Pisalılar %4'lük *ad valorem* vergi dışında tüm ithalat ve ihracat vergilerinden muafiyet, Konstantinopolis'te kendilerine tahsis edilmiş özel bir mahalle ve yüklerini indirip bindirecekleri bir iskele (*Scala*)'ye sahip olmuştur (Treadgold, 1997, s.627; Harris, 2014, s.124). William Heywood'un aktardığına göre belgelerden, bu iskelenin *Scala Dublex* (Çift İskele) olarak adlandırıldığı ve altı arşın yüksekliğinde ahşap parmaklıklarla kamu yollarından ayrıldığı anlaşılmaktadır. Yakın çevrede çarşılar ve kolonistlerin ikamet edeceği konutlar bulunmaktaydı. Pisalıların batı tarafında ise Venedik mahallesi bulunmaktaydı. Burası liman üzerindeki başlıca feribot geçiş noktasıydı ve bugünkü Galata köprüsünün bulunduğu yer buraya karşılık gelmektedir (Heywood, 1921, s.54-55). Bu Latin yerleşimi, Haliç'in güney kıyısında, Galata'nın karşısında Konstantinopolis'teki diğer Latin mahalleleri gibi şehre ve imparatorluk sarayına yakın bir konumda yer almaktaydı. Bu şekilde yerleşimin Bizans yönetiminin Latin kolonilerini hem ticari faaliyetler açısından elverişli hem de siyasal denetim altında tutulabilir alanlarda tutma çabasından kaynaklandığı tahmin edilebilir. Ayrıca bu Pisa yerleşiminin Venedik mahallesine yakın konumlandırılması Bizans'ın bu kolonileri mekânsal olarak da birbirine karşı denge unsuru olarak kullandığını düşündürmektedir. Pisalılara verilen ayrıcalıkları içeren fermanda Venediklilere karşı koruma maddesinin bulunması da Bizans'ın Latin kolonileri arasındaki rekabeti bilinçli bir şekilde yönettiğini göstermektedir (Brand, 1968, s.207). Dolayısıyla Pisa'ya tanınan bu ayrıcalıklar, yalnızca iktisadi değil aynı zamanda egemenlik, kontrol ve diplomatik denge kaygılarının iç içe geçtiği çok yönlü bir Bizans politikası olarak değerlendirilebilir. Yine ilk Haçlı Seferi sonrasında Bizans İmparatorluğu özellikle denizci İtalyan cumhuriyetleriyle ilişkilerinde pragmatik ve çıkar odaklı bir politika benimsemiştir.

[8] Venedik'in, kuzey Adriyatik'teki bir grup ada üzerine dağılmış küçük bir topluluktan, 12. yüzyılda Akdeniz'in önde gelen bir deniz gücüne dönüşmesi birkaç yüzyıla yayılan siyasal, askerî ve ekonomik gelişmelerin bir araya gelmesiyle mümkün olmuştur. Nitekim 8. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Venedik'in Doğu Akdeniz'deki ticari ve denizcilik alanındaki genişlemesi, çoktan başlamış ve temel kalıpları oluşmuştu. Bu yüzyılda Kudüs'ü düzenli biçimde ziyaret eden Venedikliler, Hristiyan hac mevsimi etrafında kurulan panayır ile Bağdat'tan gelen değerli doğu mallarının satışı içinde aktif olarak yer alıyorlardı. Venedikliler muhtemelen bu malları Bizans üzerinden de getiriyorlardı. 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Trabzon, Bizans, Ermeni ve Müslüman devletlerin ticaret yollarının kesiştiği önemli bir pazar konumuna gelmişti. Bkz. David Jacoby, Medieval Trade in the Eastern Mediterranean and Beyond, Routledge Taylor & Francis Group, London And Newyork, 2018, s.371-373.

Nitekim 1111 yılında Pisalılara verilen bu ayrıcalıklarla Bizans, askeri ve diplomatik tehditleri ekonomik imtiyazlar yoluyla dengeleme stratejisi uygulamayı tercih etmiştir (Harris, 2014, s.124).

Cenovalılar ise 1155 yılında Latin şehir devletleri arasında denge politikası yürütmek isteyen İmparator I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından resmen Bizans limanlarına kabul edilmiştir[9]. Böylece, Pisalılar ve Cenovalılar da Konstantinopolis'te Haliç'in güney kıyısında yerleşim yeri edinmiş ve Bizans pazarlarına erişmişlerdir (Jacoby, 2017, s.645; Brand, 1968, s.207; Miller, 1908, s.5; Harris, 2014, s.124). Ancak bu denge politikası Latin tüccarların rekabeti üzerinden Akdeniz pazarının liberalleşmesine yol açtığı için Bizans İmparatorluğu ticaret gelirleri üzerindeki denetimini tamamen kaybetmiştir (Necipoğlu, 2017, s.442; Ostrogorsky, 2011, s.371; Özdemir, 2023, s.471; Madden, 2013, s.85).

Venedik'in Bizans Üzerindeki Ekonomik ve Askerî Nüfuzu

1082 yılında İmparator I. Aleksios Komnenos tarafından ilan edilen Chrysobull'un ardından Venedik, Konstantinopolis'te geniş bir ticaret mahallesi/quartiere elde etmiştir. İmparatorluk idaresinden bağımsız, yarı özerk bir yönetime sahip bu bölgede Venedikli tüccarlar gümrük vergisinden muaf bir şekilde ticaret yapıyor ve Latin mallarını kendi gemilerinde satabiliyorlardı. Bizans'ın yerli tüccarları vergi öderken, Venediklilerin hiçbir ödeme yapmadan aynı limanları kullanması Bizans şehir ekonomisinde yapısal bir dengesizliğe neden olmuştur. Venediklilerin bu avantajları kısa sürede ticaretin tekelleşmesine neden olduğu gibi Bizans üreticileri Venedik üzerinden gelen tekstil, baharat, cam zeytinyağı, tuz ve şarap gibi mallarla rekabet edememeye başlamıştır (Abulafia, 2012, s.285; Laiou, 2002, s.752; Harris, 2017, s.106). Dolayısıyla Bizans'ta yerli üretim düşerken tüketim de Batı Avrupa'ya bağımlı hale gelmiştir. Bu ise ekonominin Latinleşmesinin en önemli nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Konstantinopolis'te bu şekilde bir üs kuran Venedikliler, Ege ve Anadolu kıyılarında da etkin rol oynamaya başlamıştır. Korinthos (Korint), Ephesos (Efes), Smyrna (İzmir), Adramyttion (Edremit), Chios (Sakız), Girit, Selanik ve Rodos gibi limanlar XII. yüzyılın başlarında fiilen Venedik etkisine girmeye başlamıştır (Laiou, 2002, s.751-752). Bu bölgedeki gümrük gelirlerinin çoğu Venedik temsilcilerine gitmeye başlamıştır. Bizans İmparatorluğu bu durumu kontrol altına almak için çeşitli denetim mekanizmaları kurmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır.

Venedik'in Bizans üzerindeki ekonomik etkisinin yanı sıra stratejik bir bağımlılık yaratması da imparatorluk üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Venedik filosu, Normanlar ve Müslüman donanmalarına karşı Bizans savunmasında kilit rol oynamıştır. Ancak gümrük gelirlerinin azalması nedeniyle Bizans donanmasının bakımı için gerekli gelirler sağlanamayınca deniz güvenliği fiilen Venedik'in eline geçmiştir. Bu da Bizans'ın deniz imparatorluğu kimliğini yitirmesinin başlangıcını teşkil etmiştir (Ostrogorsky, 2011, s.329-330).

Komnenos Döneminde Bizans donanmasının zayıflaması ekonomik sonuçlarının yanı sıra önemli siyasal sonuçlar doğuran bir meseleydi. Nitekim X. yüzyıl ve XI. yüzyıl başlarında Akdeniz'in en güçlü filosuna sahip Bizans donanması XII. yüzyılda Venedik filosunun gölgesinde kalmıştır. İmparator I. Aleksios'un reformları kısa vadede filoyu güçlendirmiş olsa da bu güçlenme gemi yapımı, malzeme tedariki, maaş ödemeleri ve artan maliyetler nedeniyle sürdürülememiştir. Bu nedenle Venedik imparatorluk adına savaş gemileri tahsis etmeye başlamış ve Bizans deniz gücü fiilen kiralık donanma modeline dönüşmüştür (Brand, 1968, s.195). Bu durum, Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki stratejik üstünlüğünü kaybetmesine yol açmıştır. Öneğin Korfu ve Girit

[9] Nıketas'ın aktardığına göre imparator Manuel Komnenos'un Venedik, Ceneviz, Pisalılar ve diğer İtalyan şehir devletlerinin dostluğunu kazanma çabasının bir başka nedeni ise batılı milletlerin saldırılarından korkmasıydı. Bu nedenle bunlara nezaketle yaklaşıyor ve başkentte koloniler kurmalarına izin veriyordu. Ancak bir yandan da içlerinden birinin güçlenip Bizans'a karşı harekete geçmelerinden çekindiği için bunlara güvenmiyordu. Bu nedenle bunlardan herhangi birinde kendisinden daha güçlü olana boyun eğme eğilimi gördüğünde hemen onu para ile güçlendirip savaşa hazır hale getirir ve direnme isteklerini güçlendirirdi. Bkz. Nıketas Khonıates,
s.139.

üzerindeki kontrol Venedik'in eline geçerken Bizans, Ege'de kendi adalarını bile koruyamaz hale gelmiştir.

I. Aleksios Komnenos'un 1082 yılında Venedik'e tanıdığı kapsamlı ticaret imtiyazları, Bizans ekonomisinde ciddi bir ayrıcalık rejimi yaratmış, Venedikli tüccarları yerli Bizans tüccarlarının önüne geçirmiştir. Nitekim uzlaşmaz bir aristokrasinin temsilcisi olan imparator senato bileşimini bile değiştirerek yaşamını ticaretle kazanan kişileri dışlayan yeni bir imparatorluk aristokrasisinin çıkarlarını yansıtır hale gelmişti. Dolayısıyla Komnenosların iktidara gelişleriyle birlikte, tüccar sınıfının siyasal ve toplumsal gelişimi durdurulmuştu (Laiou, 2002, s.753). Ancak I. Aleksios'un 1118'de ölümünden sonra tahta çıkan oğlu II. Ioannes Komnenos (1118-1143) bu politikaların yanlışlığını anlamış ve imtiyazların imparatorluğun ekonomik egemenliğini zedelediğini düşünerek anlaşmayı yeniden müzakere etmeyi reddetmiştir (Madden, 2013, s.75-75; (Abulafıa, 2012, s.293). Bunun üzerine yeni imparatorun bu tutumunu düşmanca algılayan ve o yıl seçilen Venedik Dükü Domenico Michiel (1119-1130), Bizans'a karşı harekete geçerek güçlü Venedik donanması ile Sakız, Rodos, Midilli (Lesbos) ve Korfu'ya saldırılar düzenlemiştir. Yine Filistin bölgesinde sahilleri yağmalayarak, Sûr (Tyros)'u kuşatmıştır (Harris, 2014, s.123-124). Bu saldırılar Venedik'in Bizans'la ilişkilerinde bir güç gösterisi niteliğindeydi ve İmparator II. Ioannes Komnenos'a, Venedik'in artık Bizans karşısında yalnızca ticari bir ortak değil, askeri baskı uygulayabilecek bir deniz gücü haline geldiğini göstermiştir. Nitekim bir yandan da Haçlı Seferi bahanesiyle yürütülen bu operasyonlar, Venedik'in politik hedefleriyle dini amaçları iç içe geçirme stratejisinin erken örnekleridir. Bizans donanması bu saldırılara karşı koyamayınca, İmparator II. Ioannes Komnenos barış istemek zorunda kalmıştır (Kinnamos, 2001, s.201). Sonuçta imparator, 1126 yılında yeni bir Chrysobull Antlaşması imzalayarak Venediklilere eskisinden bile daha geniş haklar tanımak zorunda kalmıştır (Madden, 2013, s.78; Kinnamos, 2001, s.201; Abulafıa, 2012, s.294; Harris, 2017, s.108). Bu anlaşmayla Venedikliler, Bizans şehirlerinde serbestçe ticaret yapma, gümrük vergilerinden muaf olma ve Girit ile Kıbrıs'ta kendi ticaret kolonilerini kurma hakkını elde etmiştir. Ayrıca, Venedik konsoloslarının Bizans topraklarında yargısal yetkilere sahip olması, bu kolonilere fiilî bir özerklik kazandırmıştır. Böylece Venedik, Bizans'ın ekonomik sistemine yalnızca katılan bir unsur olmaktan çıkıp, onu yönlendiren bir güç haline gelmiştir. İmparator II. Ioannes Komnenos'un geri adımı, Bizans'ın Venedik deniz gücü karşısında askerî olarak zayıfladığını ve ekonomik olarak bağımlı hale geldiğini açıkça ortaya koymuştur ve bu gelişme, ilerleyen yüzyıllarda Venedik'in Doğu Akdeniz üzerindeki hâkimiyetinin ve Bizans üzerindeki kalıcı tesirinin başlangıcı olmuştur. Diğer yandan bu Chrysobull Antlaşması İmparator I. Aleksios'un anlaşmasının bir uzantısı olsa da imtiyazları kurumsal bir tekelleşmeye dönüştürmüştür (Brand, 1968, s.195). Vergi muafiyetleri, Venedikli tüccarların Bizanslı ve diğer Latin rakiplerine göre maliyet avantajı elde etmesini sağlamış bu da Konstantinopolis'teki Venedik hâkimiyetini pekiştirmiştir. Bu antlaşmanın Pisa ile Bizans arasındaki Chrysobull'dan 15 yıl sonra imzalanması Doğu Akdeniz'deki İtalyan denizci cumhuriyetleri arasındaki rekabeti açıkça yansıtmaktadır. Pisa'nın Bizans ile doğrudan ticari ilişki kurması, Venedik'in Doğu ticaretindeki tekelini tehdit etmişti. Dolayısıyla Venedik, Bizans'tan aldığı yeni imtiyazlarla bu rekabeti bastırmayı ve Konstantinopolis pazarlarını fiilen kontrol altına almayı hedeflemiştir (Stalowski, 2021, s.51-52). Bizans yönetimi Venedik'in artan nüfuzunu dengelemek amacıyla Pisa ve Cenova'ya da çeşitli imtiyazlar tanımıştır. Ancak bu politika İtalyan deniz cumhuriyetleri arasındaki rekabeti Konstantinopolis'in içine taşımış ve gerilimi arttırmıştır (Brand, 1968, s.195). Sonuç olarak İmparator II. Ioannes Komnenos döneminde verilen bu tavizlerle Venedik'in varlığı ticari ağdan politik nüfuza dönüşmüş ve Bizans'ın ekonomik bağımsızlığı daha da zayıflarken, Latin ticaret kolonilerinin güçlenmesine zemin hazırlanmıştır (Stalowski, 2021, s.53).

İmparator I. Manuel Komnenos (1143-1180) döneminde yapılan 1147 tarihli Chrysobull Bizans-Venedik ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bundan sonra Venedik, Bizans İmparatorluğu için sadece bir ticari ortak olmaktan çok hukukî, ekonomik ve mekânsal bir güç haline gelmiştir. Venediklilere kendi mahkemelerini kurma izni veren bu anlaşma ile tüm ceza

davaları ile medeni ve ekonomik uyuşmazlıkların Bizans hukukuna göre değil, Venedik hukukuna göre görülmesi sağlanmıştır (Stalowski, 2021, s.53; Madden, 2013, s.83-85). Venedik mahkemelerinin Bizans yargısından bağımsız olması, Bizans'ın kendi başkentinde egemenlik yetkisinin fiilen paylaşılmasına ve Venedik'in özel bir koloni statüsü kazanmasına neden olmuştur. Aynı anlaşma ile Venedikli tüccarlar, otuz yıl boyunca süren ticari akınlar ve Pisa ile Bizans gemilerine yönelik açık saldırılar sonucunda nihayet bir liman iskelesi üzerinde hak elde etmiştir. Buna ek olarak söz konusu Chrysobull Venediklilere daha geniş taşınmaz mülkiyet hakları tanımış ve Venedik mahallesinin sınırlarını genişletmiştir. Nitekim İtalyan tüccarların sayısı arttıkça, şehre gelen ticaret hacmi de artıyor ve bu genişleme Bizans dükkânları ve depolarının bulunduğu alanlara kadar yayılan yeni Venedik pazarlarının kurulmasını da içeriyordu (Stalowski, 2021, s.53). Venedik mahallesinin bu şekilde genişletilmesi ve yeni pazarların Bizans dükkânlarını işgal etmesi, Venedik'in ticari varlığının yanı sıra kentsel ve toplumsal bir varlık haline geldiğini göstermektedir. Bu durum, Konstantinopolis'in ekonomik dokusunun Latin varlığıyla dönüşmeye başladığı sürecin açık bir örneğidir.

Bu tehdidi geç de olsa fark eden Bizans İmparatorluğu Venediklilerin bu tekelleşme eğilimlerine karşı bürokratik önlemler alarak devlet ekonomisini yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. Örneğin İmparatorluk büroları, Venediklilerin şehirde gerçekleştirdiği tüm ticari işlemleri ve ithal mallara ilişkin kayıtları doğrulamakla görevlendirilmiş ve bu kayıtlar, Venedik faaliyetlerini izlemek üzere Konstantinopolis hazinesine gönderilmiştir. Bu sıkı belge kontrolü, Bizans yönetiminin ekonominin belirli sektörlerindeki Venedik tekelleşmesini sınırlamaya yönelik çabasının bir sonucu olarak görülebilir. Tüm işlemlerin kayda geçirilmesi sayesinde Eparch (şehir valisi) imparatora düzenli raporlar sunabiliyor, böylece imparator şehrin ekonomik durumunu daha iyi anlayabiliyordu. Bunun sonucunda imparator, yerel zanaat loncalarını (guilds) koruyacak çeşitli yasalar çıkarmayı da ihmal etmemiştir. Bu, Bizans'ın Latin baskısına boyun eğmediğini, aksine merkezî yönetim aracılığıyla yerel üretim ve ticareti güçlendirme çabasında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla I. Manuel dönemi Chrysobull'u, Venedik için bir zafer olarak yorumlanmakla birlikte Bizans için bir uyanış anlamına da gelmiştir. Bu antlaşma, bir yandan Bizans'ın Venedik karşısında askeri ve ekonomik olarak zayıfladığını, öte yandan idari kontrol mekanizmalarını kullanarak ekonomik egemenliğini yeniden tesis etme arayışına girdiğini göstermektedir (Stalowski, 2021, s.53-54). Bu durum, XII. yüzyıl Bizans ekonomisinin Latin güçler karşısında geçirdiği dönüşümü ve Venedik tesirinin kurumsal hale gelişini açıkça yansıtmaktadır.

İmparator I. Manuel Komnenos döneminde Venedik tarih yazımında "1171 Katastrofisi" (Catastrofe del 1171) olarak adlandırılan olay ise Venedik'in Bizans'taki ticari hâkimiyet döneminden intikamcı yayılma dönemine geçiş noktası olmuştur. Venediklilerin İmparator I. Manuel Komnenos'un Sicilya'yı işgal etme planına yardım etmeyi reddetmesinin ardından misilleme olarak imparator, Venedik'in ticari rakipleriyle özellikle Pisa ve Cenova ile dostane ilişkiler kurmaya başlamıştır (Treadgold, 1997, s.642-646). Bu durum, Latin kolonileri arasındaki husumeti ve rekabeti hızla artırmıştır. Bunun sonucu olarak 1171 yılında Bizans otoritesine karşı açık bir meydan okuma olarak Venedikliler[10], Cenova Mahallesi'ne saldırmıştır. Bu olay Venedik'in Bizans topraklarındaki ekonomik gücünün artık askeri ve siyasi taşkınlığa dönüştüğünü göstermiştir. Bunun üzerine sert bir diplomatik misilleme başlatan İmparator I. Manuel Komnenos, 1171 Mart'ında binlerce Venedikli tüccar, tüccar yardımcısı ve aile bireylerini eş zamanlı olarak tutuklatarak mallarına el koymuş ve Bizans limanlarından topluca sınır dışı ettirmiştir (Kinnamos, 2001, s.201; Brand, 1968, s.195; Laiou, 2002, s.752; Treadgold, 1997, s.648; Abulafıa, 2012, s.300). İmparator'un bu kararı, yalnızca bir güvenlik önlemi değil, Venedik'in ekonomik tekeline

[10] Nıketas Khonıates, Venediklilerin bu tutumlarını şu sözleriyle ifade etmektedir: "…Büyük bir servet kazandıktan sonra bunlar öylesine ukalâ ve edepsiz oldular ki sadece Bizanslılara karşı istedikleri şekilde davranmakla kalmayıp imparatorun tehdit ve emirlerine karşı da kulak asmaz oldular…." Bkz. Nıketas Khoniates, HISTORIA(Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), (Türkçeye Çev., Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1995, s.119.

son verme girişimi olup, Bizans İmparatorluğu bu sayede Cenova ve Pisa'yla ilişkilerini güçlendirerek ticari ağı çeşitlendirmeyi hedeflemiştir. Ancak kısa vadede bu politika doğu ticaretinde büyük bir boşluk yaratmıştır çünkü Venedik'in lojistik ve finans ağı kolayca ikame edilememiştir. Venedik açısından ise 1171 olayı, siyasi nüfuzun aşırıya kaçmasının getirdiği bir geri tepmeydi. Dük Vitale II. Michiel'in diplomatik girişimleri başarısız olmuş, Cumhuriyet, Akdeniz'in doğusundaki bütün mülklerini ve ticaret bağlantılarını bir gecede kaybetmiştir. Bu olay, ilerleyen yıllarda Venedik'in Bizans karşısında daha temkinli fakat uzun vadede daha emperyalist bir stratejiye yönelmesine neden olmuştur. Venedik, bu olaydan sonra Bizans'ı artık bir müttefik değil, bir miras devleti olarak görmeye başlamıştır. Dolayısıyla 1171 olaylarıyla başlayan kırılma 1204 Latin İstilası'nın ideolojik ve lojistik zeminini hazırlayan kırılma noktası olarak da yorumlanabilir (Madden, 2013, s.85-86).

Yerli Tüccarların Gerilemesi

1082 yılında Chrysobull ile birlikte öncelikle Venedik'in, ardından Venedik ile rekabete giren Ceneviz, Pisa gibi diğer İtalyan şehir devletlerinin yükselişi Bizans'ın yerli tüccarına oldukça büyük zarar vermiştir. Çünkü İtalyanların ayrıcalıklı statüsünün kaçınılmaz sonucu olarak Akdeniz'deki uluslararası ticarette olduğu gibi Bizans İmparatorluğu'nun iç ticaretinde de aktif hale gelmesiyle birlikte yerli tüccarların ticari faaliyetleri İtalyanlara kıyasla önemli ölçüde azalmaya başlamıştır (Necipoğlu, 2017, s.443; Jacoby, 2018, s.378-379). Ticaret kısıtlamalarının kaldırılıp, imtiyazların verilmesiyle birlikte Zeytinyağı ve diğer gıda ürünleriyle birlikte kumaş gibi mallar Bizans topraklarında alınıp satılmaya başlamıştır. Venediklilerin %10'luk gümrük vergisini ödememeleri**,** onlara avantajlı bir konum kazandırdığı için Bizanslı tüccarlardan malları daha yüksek fiyatlara alarak bile kâr edebiliyorlardı. Aynı mantık, Bizanslı tüccarlarla yaptıkları ticarette de geçerliydi ve vergi muafiyetinden elde edilen kârı her ne kadar eşit olmasa da aralarında paylaştıklarında, Bizanslılar için Venediklilerle ticaret yapmak, birbirleriyle ticaret yapmaktan daha kazançlı hale geliyordu. Başlangıçta ve bir süreliğine Bizanslı tüccarlar da bu durumdan fayda sağlamış olsalar da uzun vadede, bu sistemin mantığı gereği İtalyanlar iç ticarette daha büyük bir pay elde etmeye başlamıştır. Böylece bir süre sonra yerli tüccarlarla kârı paylaşma ihtiyacı ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla bu sistem yerli tüccar sınıfını zayıflatmış ve İtalyanların iç ticarette egemen hale gelmesine yol açmıştır (Laiou-Morrisson, 2007, s.146; Laiou, 2002, s.751-752).

Venedikli, Pisalı ve Cenevizli tüccarların kendi aralarındaki rekabeti de yerli sermayenin çökmesine neden olmuştur. Bizanslı tüccarlar vergilendirme baskısı altındayken Latin tüccarlar vergiden muaf olmaları nedeniyle yerli Bizans tüccarlarına karşı avantaj elde etmiş ve Bizanslılar kendi limanlarında yabancı statüsüne düşmüştür (Laiou, 2002, s.759; Ostrogorsky, 2011, s.331-332). Nitekim bundan önceki dönemde yabancı tüccarların özel binalarda barındırıldığı, sınırlı bir ikamet süresine sahip olduğu ve ihracatlarının kontrol edildiği adeta kapalı ve korunaklı bir pazar yeri olan Kontantinopolis'in bu çehresi Venedikli ve Pisalı tüccarlara verilen ayrıcalıklarla aşınmıştır. Zamanla bir ticaret limanı olma özelliğini kaybeden Konstantinopolis bunun yerine ticaret özgürlüğünün giderek arttığı geniş bir uluslararası pazarın özelliklerini kazanmaya başlamıştır. Diğer yandan o zamana kadar çok sağlıklı bir sistemin temelleri atılmış ve Bizans gemilerinde Bizans tüccarları, Bizans tarım ürünlerini ve lüks eşyalarını satarken Doğu'nun yüksek değerdeki mallarını ithal ediyorlardı (Laiou, 1980/1981, s.179-180). Ancak XII. yüzyıl boyunca Venedikli ve Cenevizli tüccarlar da bu ticarete katılarak sonraki yüzyıllarda bu ticarete hâkim olma yolunda ilerlediler. Sahip oldukları deniz güçleri, Bizans İmparatorluğu'ndan elde ettikleri ayrıcalıklar ve bu ayrıcalıklar sayesinde özellikle Mısır, Suriye, Filistin ekonomilerindeki tamamlayıcı rolleri onları gün geçtikçe ticarette daha etkin kılmıştır (Laiou-Morrisson, 2007, s.138-139). Bunun yanı sıra XI. yüzyıldan itibaren Konstantinopolis'in pazar ekonomisi artık Latin mallarına dayalı ithalat merkezine dönüşmüştür. Dolayısıyla Bizans'ın ihracatçı ekonomik modeli tamamen tersine dönmüştür. Çünkü tüketim malları batıdan gelmeye başlayınca yerli üretim özellikle ipek ve tekstil ürünleri azalmaya başlamıştır. Özellikle Bizans ipeklerinin taklitlerinin üretilmeye başlaması bu durumda etkili olmuştur (Laiou-Morrisson, 2007, s.127-128).

Latin kolonileri Bizans şehirlerinde ekonomik etkilerinin yanı sıra kültürel etkiler de yaratmıştır. Venedik Mahallesi, Latin kiliseleri, loncaları ve konsolosluklarıyla birlikte şehirde yarı özerk bir Batı şehri gibi olmuştur. Yine Venedik, Ceneviz ve Pisalılara tanınan ayrıcalıklar Bizans şehirlerinde vergiden muaf ve özerk yeni bir sosyal tabakanın oluşmasına neden olmuştur. Bunların ayrıcalıklı statüsü ise halk arasında büyük tepkilere neden olmuş ve iktisadi milliyetçiliğe benzer bir durum gelişmiştir (Kazhdan-Epsteın, 1985, s.176-177; Abulafıa, 2012, s.294; Harris, 2014, s.124). Yerli tüccarlar gümrük vergilerinden dolayı iflas ederken, halkın günlük yaşamında Latin malları hâkim olmaya başlamıştır. Bizanslı tüccarlar Latin rekabeti karşısında dayanamamıştır çünkü Venedikliler imparatorluk içinde tüm gümrük ve limanlarda vergi muafiyeti elde etmişken yerli tüccarlar % 10'a kadar çıkan vergiler ödemek zorundaydı (Necipoğlu, 2017, s.442). Bir başka deyişle ayrıcalıksız Bizans tüccarları, ayrıcalıklarla garanti altına alınmış kurumsal avantajlara sahip olan ve aynı zamanda güvenli bir şekilde İtalya'dan Konstantinopolis'e oradan Suriye, Filistin ve Mısır'a kadar Doğu Akdeniz'de geniş bir ticari ağ kuran İtalyan tüccarlarla rekabet etmek zorunda kalmıştır (Laiou-Morrisson, 2007, s.142). Bu durum eşitsiz bir rekabet ortamı yaratmış ve yerli sermayenin çöküşünü hızlandırmıştır. Nitekim XII. yüzyılda Konstantinopolis pazarlarında Venedik malları fiyat oluşumunda baskın rol oynamaya başlamıştır (Hendy, 1985, s.441-446). Yerli tüccarlar hammadde ve ithalat fiyatlarını kontrol edemedikleri için kâr marjları sıfıra inmiştir. Bizanslı zanaatkârlar, özellikle Konstantinopolis ve Selanik gibi büyük şehirlerde, Batı mallarının istilası nedeniyle işsiz kalmıştır (Laiou, 2002, s.751-752). Bu nedenlerle Bizans toplumunda Latinlerle ticari ilişkiler kurarak zenginleşen Bizanslı saraylılar ve bankerler, yerli tüccarlar, zanaatkârlar ve liman işçileri, Latin sermayesinin gölgesinde kalan kesim olmak üzere üst sınıflar ve alt sınıflar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu ortamda elitler daha da zenginleşirken alt sınıflar daha da fakirleşmiştir (Abulafıa, 2012, s.299). Ioannes Kinnamos'un aktardığına göre günden güne zenginleşen İtalyanlar bu durumdan övünmeye başlamış ve şehir halkına köle muamelesi yapmaya başlamışlardı. Üstelik bu muamele sıradan insanların yanı sıra *sebastos*[11] rütbesine sahip kişiler ve diğer yüksek mevkilere gelmiş Bizanslılara bile yapılıyordu (Kinnamos, 2001, s.201). Bu sosyal yapı toplumsal alanda ekonomik gerilimlerin artmasına neden olmuştur. Bu sonuçlar 1182'deki Latin Katliamı gibi olayların zeminini hazırlanmıştır (Brand, 1968, s.6-7).

İmparatorluk açısından ise bu sistemin en büyük sıkıntısı vergi tabanının adeta bir erozyona uğramasıydı. Çünkü Venedik ayrıcalıkları nedeniyle Bizans hazinesi, Ege ve Marmara limanlarından elde ettiği gelirlerin büyük bir kısmını kaybetmişti. Bu kayıpları telafi etmek için köylülerden ve küçük üreticilerden alınan vergiler arttırılmış bu da taşra halkının yoksullaşmasına yol açmıştı (Yıldırım, 2022, s.193; Oikonomides, 2002, s.1057). Dolayısıyla şehirlerle köyler arasındaki gelir farkı da derinleşmişti. Ticarette açık bir şekilde görülen Latinleşme finansal yapıda da kendini göstermeye başlamıştı. Venedikli ve Cenevizli bankerler Bizans sarayına ve zengin aristokratlara borç vermeye başlamışlardı. Öyle ki İmparator I. Manuel döneminde Bizans'ın dış açığı kronik hale gelmiş ve bunu telafi etmek isteyen hazine altın stoklarını eritmeye ve Latin bankerlerden kısa vadeli krediler almaya başlamıştı. Bu durum Bizans İmparatorluğu'nun fiilen yarı-koloni ekonomisine dönüşmesine neden olmuştur (Kazhdan, 1991, s.674).

1182 Latin Katliamına Giden Yolda Toplumsal Gerilimler

XII. yüzyılda Bizans başkenti Konstantinopolis bir yanda Bizans halkının yaşadığı mahalleler diğer yanda Latinlerin müstahkem kolonileri olmak üzere adeta iki şehir haline gelmiştir. Haliç'in kuzey kıyısında kendi limanı, depoları ve kiliseleriyle ayrı bir şehir gibi olan Venedik mahallesinde Bizans yasaları geçerli değildi. Burada Latin konsolosluğu hem yargı hem de vergi işlerini yürütüyordu (Harris, 2017, s.110,146). Bu yarı özerk Latin alanları halk arasında sömürgeci bir işgal duygusu yaratmış ve Latinler ekonomik istilacılar olarak görülmeye başlamıştır

[11] Bizans İmparatorluğu'nda XI. yüzyıldan itibaren yüksek erkâna verilen unvanlardan biridir. İlk kez İmparator I. Aleksios tarafından kardeşi Isaakıos'a verilmiştir. Bkz. Osrogorsky, s.340.

(Brand, 1968, s.6). Diğer yandan Latinlerin saray çevresiyle ilişkileri özellikle İmparator I.Manuel Komnenos'un Venediklilerle evlilik bağları kurması halkın gözünde Bizans aristokrasisinin ihanetle suçlanmasına neden olmuştur. Ticari ayrıcalıkların üzerine, Latinlerin Katolik inancı ve Batı tarzı yaşamı eklenince, ekonomik düşmanlık dinsel nefrete de dönüşmüştür (Kazhdan-Epsteın, 1985, s.176-177). Tüm bunların sonucu olarak 1182 yılında Andronikos Komnenos'un tahta yürüyüşü sırasında Konstantinopolis halkı Latin mahallelerine saldırmış, binlerce Latin tüccar, rahip ve sivil öldürülmüştür (Brand, 1968, s.208; (Abulafıa, 2012, s.324). Bu olay mezhep çatışması olarak görülse de temel neden 1082 yılından beri Bizans halkının uğradığı ekonomik adaletsizliktir (Madden, 2013, s.109; Laiou-Morrisson, 2007, s.146; Kazhdan-Epsteın, 1985, s.176-177). Latinlerin ticaretteki tekelci konumu, şehir ekonomisini felce uğratmış, gıda fiyatları yükselmiş, yerli üretim çökmüş, işsizlik artmıştı. Bizans tüccarları ayrıcalıklı İtalyan rakipleri karşısında giderek daha dezavantajlı bir konuma gelmişti (Necipoğlu, 2017, s.443). Dolayısıyla bu koşullar toplumsal bir patlamaya neden olmuş ve İmparator I. Andronikos (1183-1185) iktidar iddiasında halkın bu öfkesini siyasi bir araç olarak kullanmıştır. Latin mahalleleri yağmalanırken halk bunu Bizans mallarının geri alınması olarak görmüş ve sembolik bir kurtuluş saymıştır (Harris, 2014, s.121). Latin katliamının doğal sonucu olarak Bizans'ın Latinlerle ilişkileri kesilmiş ve bu durum uzun vadede Bizans'ın izole olmasına neden olmuştur. Batı'da şiddetli Bizans karşıtı propaganda yeniden dolaşıma girmiş, Roma ile olan ayrılığın ve Müslümanlarla işbirliği yapmanın eski suçlamaları yeniden gündeme gelmiştir (Harris, 2014, s.121). Dolayısıyla Latin katliamı Bizans'ın Batı'daki itibarını yok etmiş ve Bizans'a karşı askerî harekâtı meşrulaştırmak için kullanılabilecek türden Bizans karşıtı propagandayı ateşlemiştir (Harris, 2014, s.136). Nitekim Venedik'in misillemesi sonucunda Bizans gemileri Akdeniz'de ambargo altına alınmıştır. Bu ekonomik çöküntü ise 1204 yılındaki Latin istilasına giden yolu açmıştır. Diğer bir deyişle Bizans halkının bağımsızlık arayışı pahalıya mal olmuş ve imparatorluğun ekonomik yıkımı hızlanmıştır. Yine halkın Latin karşıtlığı, Bizans'ın Batı'yla olan tüm diplomatik ilişkilerini zedelemiş ve zarar görmesine neden olmuştur.

İmparator I. Aleksios'tan başlayarak onun torunu I. Manuel'e kadar uzanan süreçte Komnenos hanedanı Latinlerle işbirliği yaparak imparatorluğu siyasi, askeri ve ekonomik açıdan yeniden toparlamaya ve ayakta tutmaya çalışmıştır. Ancak bu dışa bağımlı politikalar kısa vadeli kazançlar sağlarken Bizans'ın ekonomik yapısını kalıcı bir biçimde değiştirmiştir. Aynı zamanda bu durum iç sınıf dengelerini bozmuş, halkı ekonomik olarak dışlamış ve sonunda devletin meşruiyetini sarsmıştır. Aristokrasi, Latin ticaretiyle zenginleşen bir komprador sınıfına dönüşmüştür. Bizans toplumu artık klasik yapısından uzaklaşmış, yerli tüccar ve zanaatkârların iç ticarette ve dış ticarette etkinliği azalmıştır (Laiou, 2002, s.752). Venedik ve diğer Latin şehir devletleri, Bizans'ın hem müttefiki hem de rakibi haline gelmiştir. Nitekim bu karmaşık ilişki ağı 1204 yılında IV. Haçlı Seferi'nin sonucunda Latinlerin Konstantinopolis'i işgal etmesiyle dramatik bir şekilde sonlanmıştır (Madden, 2013, s.145; Lopez, 1976, s.109). Komnenos Hanedanı döneminde başlayan bu süreç, Bizans'ın Akdeniz ticaret sistemindeki yerini de kalıcı bir şekilde değiştirmiştir. Zira Bizans artık denizcilik ve ticarette üreticilik yerine tüketicilik rolünü üstlenmiştir. Latin şehir devletleri tarafından domine edilen ticaret ağları, Bizans'ın ekonomik bağımsızlığını ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla Komnenos döneminde askerî açıdan kazançlar yaşansa da ekonomik açıdan çözülmeler başlamıştır.

Komnenos Sonrasındaki Dönemde İtalyan Şehir Devletlerine Verilen Ekonomik Ayrıcalıkların Etkileri (1185-1204)

Komnenos hanedanı döneminde derin tesirleri hissedilen Latinleşme, Komnenos dönemi sonrasında da etkilerini sürdürmüştür. İmparator I. Aleksios döneminde Bizans İmparatorluğunun içinde bulunduğu ekonomik çöküntüden kurtarmak amacıyla başlatılan ticari ayrıcalık sistemi imparatorluğun ekonomik yapısını kökten dönüştürmüştür. Zira Komnenoslar döneminde İtalyan şehir devletleriyle kurulan ittifaklar, Bizans'ı denizcilik ve ticaret alanında kalıcı bir bağımlılığa sürüklemiştir. XII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Bizans artık kendi limanlarından elde ettiği

gelirleri bile kaybetmiş, donanmasını idame ettiremez hale gelmiş ve dış borçlarla ayakta kalmaya çalışan bir imparatorluk haline gelmiştir. Latin tüccarların imparatorluk içinde sahip olduğu vergi muafiyetleri, yerli üretimin yeniden canlanmasını imkânsız kılmış ve Bizans ekonomisi ithalat ve finansman bakımından tamamen Batı Akdeniz sermayesine bağlanmıştır.

Komnenos sonrası dönemde Latinleşmenin en önemli etkilerinden biri de ekonomik bağımlılığın beraberinde siyasal bağımlılığı getirmesi olmuştur. Özellikle 1182 yılındaki Latin katliamından sonra Venedik'in Bizans'a misilleme hareketiyle ticari ambargo uygulaması, imparatorluğun gıda ve hammadde akışını felce uğratmıştır. Tahıl, tuz ve metal ithalatında yaşanan kesintiler Bizans şehirlerinde kıtlık ve fiyat artışlarına yol açmıştır. Bu durum merkezi otoritenin taşra üzerindeki denetimini zayıflatmış ve eyaletlerde bağımsız güç odaklarının yeniden yükselmesine neden olmuştur. I. Andronikos Komnenos oldukça güçlenen bu yerel güç odaklarıyla mücadele etmek istese de başarıya ulaşamamış ve bunun bedelini canıyla ödemiştir. Kısa süreli iktidarı sırasında Latin karşıtı politikaları nedeniyle halkın desteğini kazansa da ekonomik gerçeklik nedeniyle yine Batı'ya yönelmekten başka çare olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla Komnenos dönemi boyunca oluşturulan Latin sermayesine dayalı düzen devletin kendi kendine yetebilme kapasitesini ortadan kaldırmış, Bizans'ı Batı'nın finansal sistemi içinde yarı bağımlı bir aktöre dönüştürmüştür. Tüm bunların sonucunda Bizans artık stratejik açıdan hem Batı'nın askerî gücüne hem de deniz taşımacılığına bağımlı hale gelmiştir. Nitekim Latin denizcilerin Ege ve Marmara'daki varlığı, Bizans'ın kendi topraklarında bile egemenliğini yitirmesine neden olmuştur. İmparatorluk ticari imtiyazlar nedeniyle yüzyıllar boyunca Akdeniz'in üretici gücü olma niteliğini kaybederek, Latin ticaret ağlarının çevresel bir pazarı haline gelmiştir. Bu nedenle Komnenos dönemi politikalarının kendisinden sonraki döneme bıraktığı en kalıcı mirası, Bizans'ın kendi ekonomik ve siyasal kimliğini Latin gölgesinde kaybetmesidir. 1204 yılında IV. Haçlı Seferi ile başkentin işgal edilmesi, Komnenos döneminde temelleri atılan ekonomik Latinleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu da 1204 yılından 1261 yılına kadar Konstantinopolis'te Bizans varlığına yarım asırdan fazla bir süre ara verilmesine neden olmuştur.

Komnenos döneminde gelişen bu ekonomik bağımlılık jeopolitik düzeyde de kendinden sonraki dönemlere kalıcı sonuçlar aktarmıştır. Bizans donanmasının zayıflamasıyla birlikte Venedik, Ceneviz gibi denizci cumhuriyetler, Akdeniz'deki ticaret ağlarını devralarak Doğu Akdeniz'in fiilî hâkimi haline gelmişlerdir. XIII. yüzyıla gelindiğinde bu şehirlerin güçlü tüccarları Avrupa'nın iç bölgelerine giden yolları sıkı bir şekilde kontrol etmekle kalmamış Asya ve Afrika'nın derinliklerine kadar ulaşmak için çaba harcamaya başlamışlardır (Lopez, 1976, s.99). Nitekim Venedik ve diğer İtalyan denizci devletlerin ticaret koşullarını kendi lehlerine çevirerek üstünlük elde etmelerinin en önemli nedeni üstün deniz güçleriydi. Onlar ticari başarılarını bu deniz güçleri ile Bizans İmparatorluğu'nun kendilerine tanıdığı ayrıcalıkların birleşimine borçluydu (Necipoğlu, 2017, s.443; Lopez, 1976, s.100). Nitekim 1204'te Haçlıların Konstantinopolis'i ele geçirmesi, Venediklilerin bu sefere katılan tek İtalyan şehir devleti olması nedeniyle, Latin egemenliği döneminde Doğu Akdeniz'de baskın ticaret gücü haline gelmelerinde dönüm noktası olmuştur (Necipoğlu, 2017, s.443-444).

1261 yılında Bizans'ın Konstantinopolis'i geri almasından sonra şehri Latinlerden almak için verdiği mücadelede İmparator VIII. Mikhail Palailogos'u (1259-1282) destekleyen Cenevizliler, Haliç'in kuzey kıyısında yer alan yeni ticaret merkezleri haline gelen Pera/Galata ile birlikte, vergiden muaf olmak da dâhil olmak üzere geniş ticari ayrıcalıklar ile ödüllendirilmişlerdir. Yine aynı yıllarda Bizans için önemli bir Buğday tedarikçisi olduğu için IV. Haçlı Seferi'ne kadar Bizans tarafından sıkı bir şekilde korunan Karadeniz ticareti Cenevizliler tarafından kontrol altına alınmıştır. Dolayısıyla Cenevizliler müttefiklikleri pahasına Venediklilere benzer bir sömürge imparatorluğu kurmuşlardır (Lopez, 1976, s.100). Böylece Venedikliler ayrıcalıklı statülerini Cenevizli rakiplerine bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak yine de aynı on yıl içinde Venedikliler bahsi geçen ticari ayrıcalıkları ve Konstantinopolis'teki yerlerini İmparator VIII. Mikhail'den almayı başarmıştır. Tüm bunların yanı sıra Venedik ve Ceneviz XIV. yüzyıldan

itibaren Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de bir dizi koloniler kurarak Konstantinopolis'teki yarı özerk bölgeleriyle birlikte önceki yüzyıllara oranla Bizans İmparatorluğu'nun bölgesel ticaretine çok daha fazla nüfuz etmeye başlamıştır. Venedik, Girit, Coron, Modon, Euboea/Negroponte ve Tana'da, Ceneviz ise Sakız Adası, Eski ve Yeni Fokaia, Kaffa ve Kilia gibi önemli bölgelerde koloniler kurmuştur. XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Venedik ve Ceneviz'e ek olarak diğer İtalyan ve Batı Avrupalı tüccarlar da Doğu Akdeniz'de oldukça aktif olmaya başlamışlardır. Öyle ki Palailogos Hanedanı döneminde (1261-1453) Bizans İmparatorluğu döviz ekonomisi kendi ticari çıkarlarından çok İtalyan şehir devletlerinin ticari çıkarlarına hizmet etmeye başlamıştır. Bu süreçte, genel olarak Doğu Akdeniz bölgesi ve Bizans, Batı Avrupa'dan üretilmiş mallar özellikle kumaş ithal eden, buna karşılık gıda ürünleri ve ham maddeler ihraç eden bir bölgeye dönüşmüştür (Laiou, 1981, s.179; Necipoğlu, 2017, s.444). Dolayısıyla Bizans İmparatorluğu büyük ölçüde Batı'ya bağımlı hale gelmiş ve bu olgu 1320'lerden itibaren daha çarpıcı biçimde belirginleşmeye başlamıştır. Bizans, İtalyanların egemenliğindeki pazarların bir hinterlandı haline gelmiş ve ekonomi, Doğu Akdeniz'deki İtalyan tüccarların faaliyetlerinden bağımsız olarak ele alınamaz hale gelmiştir (Laiou, 1981, s.179; (Lopez, 1976, s.100).

Sonuç

Komnenos Hanedanı dönemi (1081-1185), Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasi, askerî ve ekonomik krizlerden çıkmak amacıyla kapsamlı reformların hayata geçirildiği bir dönem olmuştur. XI. yüzyılın sonlarında Anadolu'daki toprak kayıpları, mali kaynakların azalması, para sistemindeki bozulma ve askerî teşkilatın zayıflaması, imparatorluğu yeni çözüm arayışlarına yöneltmiştir. Bizans'ın siyasi ve mali olarak çöktüğü bir dönemde tahta çıkan İmparator I. Aleksios bu durumu toparlamak için Latin Batı ile zorunlu olarak işbirliğine girmiştir. Bu süreçte özellikle Venedik'e tanınan ticari ayrıcalıklar, Bizans'ın karşı karşıya bulunduğu askerî tehditlere karşı ihtiyaç duyduğu deniz desteğini sağlamış ve ticari faaliyetlerin canlanmasına yardımcı olmuştur. Ancak başlangıçta pragmatik bir çözüm olarak görülen bu uygulama, zamanla imparatorluğun ekonomik yapısında önemli değişimlere yol açmıştır. Venedik'in ardından Pisa ve Cenova'ya da benzer ayrıcalıkların tanınmasıyla birlikte Doğu Akdeniz ticaretinde İtalyan denizci cumhuriyetlerinin etkisi giderek artmış, Bizans ise ticaret üzerindeki geleneksel denetimini korumakta zorlanmıştır. Bu süreç Bizans'ın yüzyıllardır sürdürdüğü kendine yeten ve üretime dayalı ekonomik modelin yerine tüketici ve bağımlı modele geçmesine yol açmıştır. Bizans halkı kendi pazarlarında Batı mallarına bağımlı hale gelmiş, yerli zanaatkârlar işsiz kalmış, sınıf farklılıkları derinleşmiştir.

Komnenos reformlarıyla görünürde bir toparlanma sağlanmasına rağmen ekonomi neredeyse tamamen Batı sermayesinin eline geçmiş bu da imparatorluğun bağımsızlığını zedelemiştir. Bu nedenle İmparator I. Aleksios'tan sonraki dönemde Batı ile kurulan ilişkiler giderek karşılıklı bağımlılık üzerine kurulmuştur. Bizans'ın kendi donanmasını yeniden inşa etme girişimleri Latin filosunun gölgesinde kaldığı için XII. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Bizans donanması Akdeniz'deki gücünü yitirmiştir. Böylece bir kara devleti haline gelen Bizans İmparatorluğu, denizcilik gücünü kiralayan bir konuma gerilemiştir. Bu ekonomik ve askerî bağımlılık Bizans'ın toplumsal iç dengelerini de alt üst etmiştir. Latin tüccarlarla işbirliği yapan Bizanslı elitler zenginleşirken yerli tüccarlar ve üreticiler giderek yoksullaşmaya başlamıştır. Bizans halkı kendi ülkesinde kendini yabancı gibi hissetmeye başlamış bu da Latin düşmanlığını tetiklemiştir. Bu durum Latin Katliamı gibi şiddetli toplumsal patlamalara zemin hazırlamıştır. Çünkü halk kendi yoksullaşmasının nedenini Latinlerin imtiyazlı konumuna bağlamıştır.

Komnenos dönemi sonrasında da Batı'ya bağımlılık zorunlu olarak devam etmiştir. İmparator I. Andronikos Komnenos (1183-1185) kısa süreli saltanatında milli ekonomik modele geçmek için çaba sarf etse de başarıya ulaşamamıştır. Nitekim IV. Haçlı Seferi sırasında Venedik'in Bizans'ı hedef alması ekonomik bağımlılığın bir tezahürü olmuştur.

References

Abulafia, D. (2012). *The great sea: A human history of the Mediterranean.* Penguin Books.

Angold, M. (2004). The Byzantine Empire, 1025-1118. In *The Byzantine Empire, 1025-1204* (Vol. 4, Part II, pp. 217–229). Cambridge University Press.

Bamyacı, M.E. (2019). Erken Ortaçağ'da Bizans İmparatorluğu ve İtalya arasındaki genel ilişki. İçinde A. Aksın, Y. Haykır, & F. Yıldırım (Ed.), *Tarih yolunda bir ömür: Ergün Öz Akçora armağanı* (Cilt 1, ss. 233–244). Hiperyayınları.

Bamyacı, M. E.,& Güçlüay, S. (2020). Makedonyalılar Hanedanlığının II. döneminde (1025-1056)Bizans İmparatorluğu'nda yaşanan genel siyasi ve ekonomik gelişmeler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 30 (2), 475-489. https://doi.org/10.18069/firatsbed.741100

Brand, C. M. (1968). *Byzantium confronts the West, 1180-1204.* Harvard University Press.

Doğan, K., & Çapan, F. (2025). Bizans İmparatorluğu'nun XI.-XIII. yüzyıllar arasında orduyu kurtarma çabaları: Pronoia sistemi. *Asia Minor Studies, 13*(2), 31–47.

Güçlüay, S. (2019). *Selçuklular döneminde Ortadoğu'da ticaret (XI-XIII.Yüzyıllar)*, Akademisyen Kitabevi.

Haldon, J. (1999). *Warfare, state and society in the Byzantine world, 565-1204.* Routledge Taylor & Francis Group.

Harris, J. (2014). *Byzantium and the Crusades.* Bloomsbury Publishing.

Harris, J. (2014). *Constantinople: Capital of Byzantıum,* Bloomsbury Publishing.

Harvey, A. (1989). *Economic expansion in the Byzantine Empire, 900-1200.* Cambridge University Press.

Hendy, M. F. (1985). *Studies in the Byzantine monetary economy c. 300-1450.* Cambridge University Press.

Heywood, W. (1921). *A history of Pisa: Eleventh and twelfth centuries.* Cambridge University Press.

Jacoby, D. (2017). Byzantine maritime trade, 1025–1118. In B. Flusin & J.-C. Cheynet (Eds.), *Autour du premier humanisme byzantin & des cinq études sur le XIe siècle: Quarante ans après Paul Lemerle* (*Travaux et Mémoires*, 21/2, pp. 627-648). CNRS Éditions.

Jacoby, D. (2018). *Medieval trade in the eastern Mediterranean and beyond.* Routledge Taylor & Francis Group.

Kazhdan, A. P., & Epstein, A. W. (1985). *Change in Byzantine culture in the eleventh and twelfth centuries.* University of California Press.

Kazhdan, A. P. (1991), Economy. In A. P. Kazhdan (Ed.), *The Oxford dictionary of Byzantium* (Vol. 1, pp. 674-676). Oxford University Press.

Khoniates, N. (1995). *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos devirleri)* (F. Işıltan, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kinnamos, I. (2001). *Ioannes Kinnamos'un Historiası (1118-1176)* (I. Demirkent, Ed.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Komnena, A. (1996). *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos dönemi tarihi (Malazgirt'in sonrası)* (B. Umar, Çev.). İnkılâp Kitabevi.

Laiou, A. E. (1980/1981). The Byzantine economy in the Mediterranean trade system: Thirteenth–fifteenth centuries. *Dumbarton Oaks Papers, 34/35*, 177-222.

Laiou, A. E. (2002). Exchange and trade, seventh-twelfth centuries. In A. E. Laiou (Ed.), *The economic history of Byzantium: From the seventh through the fifteenth century* (Vol. 1, pp. 697-770). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Laiou, A. E., & Morrisson, C. (2007). *The Byzantine economy.* Cambridge University Press.

Lopez, R. S. (1976). *The commercial revolution of the Middle Ages, 950-1350.* Cambridge University Press.

Madden, T. F. (2013). *Venice: A new history.* Penguin Books.

Miller, W. (1908). *The Latins in the Levant: A history of Frankish Greece (1204-1566).* John Murray.

Necipoğlu, N. (2017). The Byzantine economy and the sea: The maritime trade of Byzantium, 10th–15th centuries. In M. Balard & C. Buchet (Eds.), *The sea in history: The medieval world* (pp. 421-447). Boydell Press.

Nicol, D. M. (2000). *Bizans ve Venedik: Diplomatik ve kültürel ilişkiler üzerine* (G. Ç. Güven, Trans.). Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Oikonomides, N. (2002). The role of the Byzantine state in the economy. In A. E. Laiou (Ed.), *The economic history of Byzantium: From the seventh through the fifteenth century* (Vol. 1, pp. 973–1058). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans devleti tarihi* (F. Işıltan, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özdemir, H. Ö. (2020). Bizans İmparatorluğu'nun Venedik'e verdiği ticari imtiyazlar (Chrysobullar): Komnenos Hanedanı Devri. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 45-58. https://doi.org/10.48120/oad.792709

Özdemir, H. Ö. (2023). İstanbul'daki ilk Ceneviz kolonisinin tarihi üzerine bir değerlendirme. *History Studies: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 15*(3), 469-479. https://doi.org/10.9737/historystudies.1264733

Özer, B. Y. (2020). XII. Yüzyıl Bizans Anadolusu'nda Kentsel Ekonomi: Temel Dinamikler Ve Pergamon Örneği. *USAD, Bahar 2020; (12),*277-298.

Pryor, J. H. (1988). *Geography, technology and war: Studies in the maritime history of the Mediterranean, 649-1571.* Cambridge University Press.

Stalowski, A. E. (2021). *Blood money: 12th century trade wars and the Fourth Crusade* (Master's thesis). University of Mississippi.

Treadgold, W. (1997). *A history of the Byzantine state and society.* Stanford University Press.

Yıldırım, M. (2022), Ortaçağ'da ticaret (yollar, şehirler ve ürünler) hakkında bir değerlendirme (Bizans-Avrupa-İslam dünyası). *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(2), 192-201. https://doi.org/10.33905/bseusbed.1119985

ETHICAL DECLARATIONS

Research and Publication Ethics

We declare that this article is an original work and was prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The article has not been published elsewhere and is not currently under review by another journal.

All sources used in the study have been cited in accordance with academic standards. We declare that the study does not contain plagiarism, fabrication, falsification, or manipulation of data, and that the research findings have been presented in accordance with the principles of scientific integrity.

Author Contributions

We designed, conducted, and analyzed the study and prepared the report for this article. We have reviewed and approved the final version of the article and agreed to its publication.

Conflict of Interest

We declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by us. Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with us.

Copyright and Permissions

We confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

We confirm that they have read and approved the final version of the manuscript and consent to its submission and publication.

ETİK BEYANLAR

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan ederiz. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmıştır. Çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ilkelerine uygun şekilde sunulduğunu beyan ederiz.

Yazar Katkısı

Çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi, analizi ve makalenin raporlama aşamasını birlikte yürüttük. Makalenin son hâlini okuyup onayladık ve yayımlanmasını kabul ettik.

Çıkar Çatışması

Bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederiz.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği ve anlatım iyileştirmesi amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zekâ araçları tarafından yapılan çeviri ve dil düzenlemeleri tarafımızdan dikkatle kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları çalışmanın bilimsel içeriğinin, araştırma tasarımının, analizlerinin veya akademik sonuçlarının oluşturulmasında kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk bize aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Telif hakkı gerektiren materyaller kullanılmışsa gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan ederiz.

Yazar Onayı

Makalenin son hâlini okuduk, onayladık ve yayımlanmasını kabul ettiğimizi beyan ederiz.

Authors' Contribution Statement / Yazarların Katkı Oranı Beyanı

The researchers' contribution statement is as follows / Araştırmacıların katkı oranı beyanı şu şekildedir:

First author / 1. Yazar %50,

Second author / 2. Yazar %50.